

توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپى بويىچە ئالتە يىللىق
باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئۈچۈن دەرسلىك

ئەدەبىيات

12 - قىسىم

12

ئىزاھات - 6
6 - بىلىم

ۋولگا دەرياسىدىكى كېمە سۆرگۈچىلەر

مەھمۇد قەشقەرى ۋە «تۈركىي تىللار دىۋانى»

توققۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپى بويىچە ئالتە يىللىق
باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئۈچۈن دەرسلىك

تہ دہ بیات

12 - قسم

تلاوة القرآن

8225916

~~821 MC~~

83

2-9-1
15-2-3
1-2-3

8 8225916

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى

تۈزگۈچى : تۇرسۇن مەخسۇت
مەسئۇل مۇھەررىرى : يالقۇن روزى
مەسئۇل كوررېكتورى : ئابدۇرېھىم ئا
بىرلەشتۈرگۈچى : تۇرسۇن مەخسۇت
مەسئۇل مۇھەررىرى : يالقۇن روزى
مەسئۇل كوررېكتورى : ئابدۇرېھىم ئا

九年义务教育六年制小学课本

语文

第十二册

(维吾尔文)

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقاتتى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى باستى

فورماتى : 890×1240 ، 1/32 ؛ باسما تاۋىقى : 6

2005 - يىل 10 - ئاي 2 - نەشرى

2005 - يىل 10 - ئاي 1 - بېسىلمىشى

تىراژى : 190 904 - 1

ISBN7 - 5370 - 5934 - 9

باھاسى : 3.73 يۈەن (维课) G · 2152

نەشر ھوقۇقى بىزدە ، باشقىلارنىڭ كۆپەيتىپ بېسىشىغا بولمايدۇ .
بېسىش - تۈپلەش سۈپىتىدە مەسىلە كۆرۈلسە ئالماشتۇرۇپ بېرىلىدۇ .
ئادرېس : ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 169 - قورۇ
پوچتا نومۇرى : 830001 ؛ تېلېفون : 2863761 - 0991

نەشرىياتتىن

بۇ دەرسلىك ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ نازارىتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى ، باشلانغۇچ مەكتەپ «تىل - ئەدەبىيات ئوقۇتۇش پروگراممىسى» نىڭ تەلىپى بويىچە نەشرىياتىمىز تەرىپىدىن 1991 - يىلى تۈزۈپ چىقىلغان . ئاپتونوم رايون - لۇق مائارىپ كومىتېتىنىڭ «مىللىي تىل - يېزىقتىكى دەرسلىكلەرنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش ۋاقىتلىق گۇرۇپپىسى» تەكشۈرۈپ چىقىپ ، شۇ يىلىدىن باشلاپ «سناق دەرس - لىك» قىلىپ قوللىنىشنى بېكىتكەن .

بۇ دەرسلىك 1991 - يىلىدىن ئېتىبارەن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئۇيغۇر تىل - يېزىق سىستېمىسىدىكى باش - لانغۇچ مەكتەپلەردە ئىزچىل قوللىنىلىپ ، ئەۋلادلارنىڭ تىل - ئەدەبىيات ساپاسىنى يېتىلدۈرۈش جەھەتتە ئۆز رولىنى كۆرۈنەرلىك جارى قىلىپ كەلدى .

بۇ قېتىم ئون نەچچە يىلدىن بۇيانقى ئوقۇتۇش ئەمەلىيىتى جەريانىدا تەتقىقاتچىلار ۋە ئوقۇتقۇچىلار بۇ دەرسلىك - نىڭ مەزمۇنى ، ئىلمىيلىقى ، ئىدىيىۋىلىكى ۋە سىستېمىسىنىڭ شۇ يىللىقتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىغا ئۇيغۇن بولغان ياكى بولمىغانلىقى ھەققىدە يەتكۈزگەن پىكىر - تەلەپلەر ئاساسىدا تۈزىتىشكە تېگىشلىك مەسىلىلەر تۈزدى - تىلدى . شۇنداقلا ، ساپا مائارىپىنىڭ ۋە يېڭى دەرس ئىدى -

يېسىنىڭ تەلىپىگە ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە لايىقلاشتۇرۇلۇپ ، قۇرۇلما ، مەزمۇن ۋە كۆنۈكمە سوئاللىرى مەلۇم دەرىجىدە تەڭشەلدى . بۇ ئارقىلىق كەڭ ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنى ساپا مائارىپىنىڭ تەلىپى ۋە يېڭى دەرس ئىدىيەسى بويىچە تۈزۈلگەن تىل - ئەدەبىيات دەرسلىكلىرى بىلەن رەسمىي ئۇچراشقاندا تېز ماسلىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش مەقسەت قىلىندى .

شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى

2005 - يىل 10 - ئاي

مۇندەرىجە

- 1 . ۋولگا دەرياسىدىكى كېمە سۆرگۈچىلەر..... 1
- 2 . ئۇنتۇلمايدۇ مەھمۇد قەشقەرى 6
- * 3 . بىر كېچىدىكى خىزمەت 12
- بىرىنچى مەشىق 16
- 4 . قەشقەر چايخانىلىرى 23
- 5 . ئۇرۇقنىڭ كۈچى 31
- يېزىقچىلىق
- ئەسەردىكى ئىدىيىۋى ھېسسىيات 35
- ئىككىنچى مەشىق 39
- 6 . تۇمارىس..... 44
- * 7 . ئۇنتۇلماس بىر دەرس..... 50
- ئۈچىنچى مەشىق 55
- 8 . ئارتىس بولۇش چۈشىنىش بەربات بولۇشى 57
- 9 . ئۈجمە سايىسى 62
- 10 . پىلە قۇرتى 76
- يېزىقچىلىق
- ئەسەرنىڭ تەپسىلاتلىرىغا ئەھمىيەت بېرىش كېرەك..... 88
- تۆتىنچى مەشىق..... 92
- 11 . شامال 97

- 102 12 . ئۈچەككە كىرىش
يېزىقچىلىق
- 108 تەپسىلىي كۆزىتىش كېرەك
- 111 بەشىنچى مەشىق
- 113 13 . جەن تىيەنيۇ
- 120 14 . ئاكا - ئۇكا مۇسابىقىلەر
يېزىقچىلىق
- شۇ ۋاقىت ، شۇ جايدىكى ئەھۋالغا ئەھمىيەت بېرىش
- 131 كېرەك
- 135 ئالتىنچى مەشىق
- 139 15 . كەھرىۋا
- 143 16 . ئەمدى جاپا سالمايمەن
يېزىقچىلىق
- مۇھىم نۇقتىلارنى تۇتۇپ ، ئەتراپلىق مۇلاھىزە قىلىش
- 155 كېرەك
- 158 يەتتىنچى مەشىق
- 160 * 17 . ھەسەن - ھۈسەن
- 169 18 . تىلنىڭ پايدىسى ۋە زىيىنى ھەققىدە
- 173 19 . گۆھەر تىلىم ، زەر تىلىم
- 176 سەككىزىنچى مەشىق
- 181 سۆزلەرگە ئىزاھات
- « * » بەلگىسى قويۇلغانلىرى مۇستەقىل ئوقۇش تېكىستلىرى ،

1. ۋولگا دەرياسىدىكى كېمە سۆرگۈچىلەر^①

ھاۋا ئوچۇق ، بىپايان ۋولگا دەرياسىدا شامالغا قارشى ماڭغاچقا ، يەلكىنى ئېچىلمىغان بىر يۈك كېمىسى كېلىۋاتىدۇ . دەريا ئۈستىگە كېمىنىڭ سايىسى چۈشكەن . ئۈستۈپ-شى جۇل - جۇل بىر توپ كېمە سۆرگۈچىلەر ئېغىر قەدەملەر بىلەن سېرىق قۇمنى دەسسەپ ، قىرغاقنى بويلاپ بىر قەدەم - بىر قەدەمدىن ئىلگىرىلىمەكتە . كۆپچىلىكنىڭ گەۋدىسى ئالدىغا ئېگىشكەن ، بۇنىڭدىن ئۇلارنىڭ كۈچەۋاتەنلىقىنى ، كېمىگە ناھايىتى ئېغىر يۈك بېسىلغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ .

باشلامچى كېمە سۆرگۈچى گەۋدىسى كەڭ بوۋاي بو-لۇپ ، ئۇ بېشىغا لۇڭگە چىگكەن ، كىيىملىرىگە ياماق چۈشكەن ، كۆزلىرى ئالدى تەرەپكە پەرۋاسز ھالدا تىكىلگەن . يول تېخى ئۇزاق ! بوۋاينىڭ ئوڭ تەرىپىدىكىسى چاچ ساقاللىرى ناھايىتى قويۇق ئوتتۇرا ياشلىق ئادەم . ئۇ قا-ۋۇل- ساغلام ، كۈچتۈڭگۈر كۆرۈنىدۇ . بۇ ئىككىيلەن ھەممەيلەننىڭ ئالدىدا كېلىۋاتىدۇ . ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئىز بېسىپ كېلىۋاتقنى ھېلىمۇ دېھقانچە كىيىننۇالغان ئېگىز بويلۇق ئادەم . ئۇ قەدەمنى تىك تۇتقان ، غاڭزىسىنى روھ-

① بۇ ، روسىيىنىڭ مەشھۇر رەسسامى رېپېن تەرىپىدىن 1870 — 1873 - يىللىرى تارلىقىدا سىزىلغان ماي بويلاق رەسىم ئاساسىدا يېزىپ چىقىلغان تېكىست . ۋولگا دەرياسىدىكى كېمە سۆرگۈچىلەر «ۋولگا بۇرلاڭلىرى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ .

سىز ھالدا چىشلىگەن بولۇپ ، بۇ تۇرمۇشتىن بىزار بولغاندا دەك قىلىدۇ . ئېگىز بويلۇق ئادەمنىڭ يېنىدىكىسى مۇس-كۈللىرى چىڭ بىر يىگىت . ئۇ كېمىنى كۈچەپ ئالغا سۆرد-مەكتە ، يۇقىرىغا تىكىلگەن كۆزلىرىدە غەزەپ - نەپرەت ۋە نارازىلىق چاقناپ تۇرىدۇ . بۇ بىر توپ ئادەم ئىچىدە قىزىل چاپان كىيىۋالغان بىر ئۆسمۈرمۇ بار ، يېشى ۋە رەڭگىرىدە بىر ئۇنىڭ كېمە سۆرەۋاتقىنىغا ئۇزاق ۋاقىت بولمىغانلىقى ۋە مۇنداق ئېغىر ئەمگەككە تېخى كۆنۈپ كېتەلمىگەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ . ئۇ مۇرىسىنى بېسىپ ئاغرىتىۋاتقان ئار-غامچىنى تارتىپ قويدۇ ، گويا ئۆزىنىڭ يېشىغا تولمۇ باب كەلمەيدىغان بۇ ئېغىر يۈكتىن قۇتۇلماقچى بولۇۋاتقانداك قىلىدۇ . ئۆسمۈرنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى بوۋاي كېسەلچان كۆرۈنىدۇ . ئۇنىڭ ئازراق ئېچىلغان لەۋلىرى ۋە نۇرسىز خۇنۇك كۆزلىرىدىن ئاجىزلىق ۋە ھارغىنلىق چىقىپ تۇرىدۇ . ئۇ پېشانىسىدىكى تەر تامچىلىرىنى يېڭى بىلەن سۈرتۈۋاتىدۇ . ئۆسمۈرنىڭ كەينىدىكى قارىمۇتۇق كەلگەن يىگىت-نىڭ يۈزىنىڭ يېرىمىلا كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ . ئۇ ئالدىدىكى چىرايى ئاپئاق ئۆسمۈرگە ۋە تاقىر باش بوۋايغا خەيرىخاھلىق نەزىرى بىلەن قارىماقتا . بۇ بوۋاي بۇ ئىشقا كۆنۈكۈپ كەتكەندەك قىلىدۇ ، ئۇ ئالغا ئىلگىرىلىگەچ ، غاڭزىسىغا تاماكا بېسىۋاتىدۇ . ئۇنىڭ ئارقىدىكىسى ھەربىي سەپتىن قايتقىنىغا ئۇزاق بولمىغان ئەسكەر ، ئۇ ، ھېلىمۇ ھۆكۈمەت تارقىتىپ بەرگەن ئۆتۈكنى كىيىۋالغان . ئەسكەرنىڭ كەي-نىدىكىسى ئېگىز بويلۇق ئادەم ، ئۇ بۇرۇلۇپ ، يۈك كېمە-سىگە غەزەپ بىلەن قاراۋاتىدۇ ، ئەتىمالىم ، يۈك كېمەسى-نىڭ خوجايىنى ئۇلارنى تىللاۋاتقان ۋە ھەيدەۋاتقان بولسا

كېرەك . ئەڭ ئاخىرىدا كېلىۋاتقىنى روھى چۈشكۈن ، غەم -
كىن بىر بوۋاي . ئۇ بېشىنى ساڭگىلىتىپ ، ئائىلاج ئېغىر
قەدەملەر بىلەن ئارغامچىنى جېنىنىڭ بارىچە تارتىپ ئالغا
ئىلگىرىلەۋاتىدۇ .

بۇ ماي بويلاق رەسىم روسىيىنىڭ 19 - ئەسىردىكى
رەسىمى رېپىنىنىڭ ئەسىرى . ئەينى زاماندا ، روسىيە ئەم -
گەكچى خەلقى چار پادىشاھنىڭ زۈلمەتلىك ھۆكۈمرانلىقى
ۋە دەھشەتلىك ئېكسپىلاتاتسىيىسى ئاستىدا ، ئىنتايىن نام -
رات ۋە مۇشەققەتلىك تۇرمۇش كەچۈرەتتى . بۇ رەسىمدىكى
كېمە سۆرىگۈچىلەر بىر پارچە نانغا ئېرىشىش ئۈچۈن ، ئۆز -
لىرىنىڭ ھالال كۈچىنى ئائىلاج ئەرزىان باھادا سېتىشقا
مەجبۇر ئىدى . ئۇلار يىل بويى ئېغىر يۈك كېمىسىنى
سۆرەپ ، ۋولگا دەرياسىدا ئۇيان - بۇيان قاتنايتتى .

- 1 . تېكىستنى ھېسسىياتلىق ئوقۇڭ .
- 2 . «ۋولگا دەرياسىدا كېمە سۆرىگۈچىلەر» دېگەن ماي
بويلاق رەسىمگە قاراپ ، ئۇنى تېكىست بىلەن سېلىشتۇرۇپ ،
تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ :
(1) ماي بويلاق رەسىمدە قايسى ئادەملەر سىزىلغان ،
ئۇلار نېمە قىلىۋاتىدۇ ؟ بۇ قەيەردە ، قايسى ۋاقىتتا يۈز
بەرگەن ۋەقە ؟
(2) ئىلگىرى - كېيىنلىك تەرتىپى بويىچە ھەربىر
ئادەمنىڭ سىرتقى قىياپىتى ، كىيىنىشى ، ھەرىكىتى ۋە
چىراي ئىپادىسىنى سۆزلەپ بېرىڭ .

3. ماي بوياق رەسىمدىكى ئادەملەرگە سېلىشتۇرۇپ ،
تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇڭلار . ئۇ جۈملىلەردىكى ئاستى
سىزىلغان سۆزلەرگە دىققەت قىلىڭلار ھەمدە ئۇنىڭدىكى
ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى ئۆزلەشتۈرۈۋېلىڭ :

(1) ئۇ بېشىغا لۆڭگە چىگەن ، كىيىملىرىگە ياماق
چۈشكەن ، كۆزلىرى ئالدى تەرەپكە پەرۋاسىز ھالدا تىكىل-
گەن ، يول تېخى ئۇزاق !

(2) ئۇ قەددىنى تىك تۇتقان ، غاڭزىسىنى روھسىز
ھالدا چىشلىگەن بولۇپ ، بۇ تۇرمۇشتىن بىزار بولغاندەك
قىلىدۇ .

(3) كېمىنى كۈچەپ ئالغا سۆرمەكتە ، يۇقىرىغا
تىكىلگەن كۆزلىرىدە غەزەپ - نەپرەت ۋە ئارازلىق چاقناپ
تۇرىدۇ .

(4) ئۇ مۈرىسىنى بېسىپ ئاغرىتىۋاتقان ئارغامچىنى
تارتىپ قويدۇ ، گويا ئۆزىنىڭ يېشىغا تولىمۇ باب كەلمەي-
دىغان بۇ ئېغىر يۈكتىن قۇتۇلماقچى بولۇۋاتقاندەك قىل-
دۇ .

(5) ئۇنىڭ ئازراق ئېچىلغان لەۋلىرى ۋە نۇرسىز خۇ-
نۇك كۆزلىرىدىن ئاجىزلىق ۋە ھارغىنلىق چىقىپ تۇرىدۇ .
(6) ئۇ بۇرۇلۇپ ، يۈك كېمىسىگە غەزەپ بىلەن قاراۋا-
تىدۇ ، ئەتىمالىم ، يۈك كېمىسىنىڭ خوجايىنى ئۇلارنى
تىللاۋاتقان ۋە ھەيدەۋاتقان بولسا كېرەك .

(7) ئۇ بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئائىلاج ئېغىر قەدەملەر
بىلەن ئارغامچىنى جېنىنىڭ بارىچە تارتىپ ئالغا ئىلگىرىلە-

ۋاتىدۇ .

4 . بۇ ماي بويلاق رەسىم كىمنىڭ ئەسىرى ، ئۇ قانداق ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى ئەكس ئەتتۈرگەن ؟

«دۇلا دەرياسى يادىدا»
تۈزۈلۈش ۋە ۋاقىت سۈناتىسىدىكى ئۆزگىرىشلەر
لەيلى دېگەن نامدا بولغان بۇ دەرياسىڭ ئىسمى
تۈزۈلۈش ۋە ۋاقىت سۈناتىسىدىكى ئۆزگىرىشلەر
ن كىلرۇ ،
ۋە ۋاقىت سۈناتىسىدىكى ئۆزگىرىشلەر

«دۇلا دەرياسى يادىدا»
تۈزۈلۈش ۋە ۋاقىت سۈناتىسىدىكى ئۆزگىرىشلەر
لەيلى دېگەن نامدا بولغان بۇ دەرياسىڭ ئىسمى
تۈزۈلۈش ۋە ۋاقىت سۈناتىسىدىكى ئۆزگىرىشلەر
ن كىلرۇ ،
ۋە ۋاقىت سۈناتىسىدىكى ئۆزگىرىشلەر

- تۆن ئەبەركەم سۆزگەشكە ئۇيغۇر ،
1. ئىگىز يولۇق خادەم «تۈيۈن ئۇيغۇر»
 2. يىگىت «4 - ئۇيغۇر»
 3. ئۇسۇر «5 - ئۇيغۇر»
 4. قىزى «6 - ئۇيغۇر»

2. ئۇنتۇلمايدۇ مەھمۇد قەشقەرى^①

I

دەل بۇ كۈندىن مىڭ يىل ئىلگىرى ،
مەرىپەتنىڭ دانا رەھبىرى ،
تۇغۇلدى بىر ئوغۇل دۇنياغا ،
خان ئەۋلادى — مەھمۇد قەشقەرى .

بولغاچ ئۇندا بىر ئالىي تىلەك ،
ۋەتەن سۆيەر يالقۇنلۇق يۈرەك ،
ئاتا - ئانا بولۇپ يار - يۆلەك ،
موللا بولدى مەھمۇد قەشقەرى .

زېرىكمەستىن يازۇ ھەم قىشى ،
بىلىم ئىزدەپ ئۇلغايدى يېشى ،
ئەۋلىيالار بولدى سىردىشى ،
نەگە بارسا مەھمۇد قەشقەرى .

يازۇ قىشى ئارام ئالماستىن ،
يايلاقلارنى كەزدى قامماستىن ،
خامانلاردا قونۇپ سىرداشتى ،
قوشاق يىغىپ مەھمۇد قەشقەرى .

① بۇ شېئىرنىڭ ئاپتورى مەھمۇد زەيىدى . شائىر بۇ شېئىرىنى ئۇلۇغ ئالىم مەھمۇد قەشقەرى تۇغۇلغانلىقىنىڭ 1000 يىللىقىنى خاتىرىلەش مۇناسىۋىتى بىلەن يازغان .

دوستى بىلىپ ھەربىر كىشىنى ،
ھۆرمەت قىلىپ قېرى - يېشىنى ،
ئۈزۈلدۈرمەي قىلغان ئىشىنى ،
ھارماس كىشى مەھمۇد قەشقەرى .

ئۈلگە بىزگە ئۇنىڭ ھاياتى ،
ئىلىم - پەنگە زوق ، ئىجتىھاتى ،
ئۆتكەن تارىخ گۇۋاھ - ئىسپاتى ،
ئۇلۇغ ئۇستاز مەھمۇد قەشقەرى .

ئۇ كەزمىگەن شەھەر قالمىدى ،
ئېگىز داۋان ، تاغلار ھالقىدى ،
تاغدا چۇقان - كۈيى ياغرىدى ،
ئەل كۆڭلىدە مەھمۇد قەشقەرى .

تىل تەكشۈرۈپ ئۆتتى كۆپ يىللار ،
تارىخ سۆزلەر ئاقساقال چاللار ،
يىگىت - قىزلار تويغا چىللار ،
ئەزىز مېھمان مەھمۇد قەشقەرى .

يىگىتلىرى كېيىك ئوۋلايدۇ ،
كېلىنلىرى تائام راسلايدۇ ،
مەشرەپلەردە كۆڭۈل يايىرايدۇ ،
نورۇزلاردا مەھمۇد قەشقەرى .

II

ئېسىڭدە تۇت ئەردەم بېشى تىل ،
كىشى قەدرى تىلى بىلەن بىل ،
ھەر ئىشىڭنى ئەدەپ بىلەن قىل ،
دېگەن ئالىم مەھمۇد قەشقەرى .

ئۇستاز قىلغىن بىلىم ئەھلىنى ،
ھۆرمەت قىلغىن ئەمگەك ئەجرىنى ،
ئەمگەك ئاچۇر كىشى ئەقلىنى ،
دەپ كۆرسەتكەن مەھمۇد قەشقەرى .

بىلىم - ھۈنەر بەخت كەلتۈرەر ،
بىلىم بىلەن زامان نۇرلىنۇر ،
شان - شۆھرىتىڭ مەڭگۈلۈك قالۇر ،
دەپ ئۆگەتكەن مەھمۇد قەشقەرى .

بولسا سەندە بىر ئالىي تىلەك ،
ئەلگە تەڭكەش سوقىدۇ يۈرەك ،
ئارزۇ ئۈچۈن چېلىشماق كېرەك ،
دەپ ئۆگەتكەن مەھمۇد قەشقەرى .

ئارپىسىز ئات قىردىن ئاشالماس ،
يەككە باتۇر شەھەر ئالالماس ،
ئەل سۆيىمگەن باتۇر ئاتالماس ،
دېگەن ئالىم مەھمۇد قەشقەرى .

ئېرىنچەككە بوسۇغا داۋان ،
تېرىشچانغا باش ئېگەر داۋان ،
كۆپ ئىش قىلارسەن بولساڭ ئامان ،
دەپ كۆرسەتكەن مەھمۇد قەشقەرى .

ئالىم بولساڭ ، ئالەم سېنىڭكى ،
ئېچىلغۇسى ئىلىم ئىشىكى ،
ھەل بولىدۇ ئەلنىڭ ئىستىكى ،
دەپ ئۆگەتكەن بوۋام قەشقەرى .

III

قەلەم — دۇلدۇل ئېتىغا مىنىپ ،
ئېغىر يۈكنى ئۈستىگە ئېلىپ ،
بىلىم ئىشقىدا قۇياشتەك يېنىپ ،
نۇرىن چاچقان مەھمۇد قەشقەرى .

بارساغاندىن بەشبالىققىچە ،
ئىدىقۇتتىن ئالمالىققىچە ،
ئىسسىق كۆلدىن بالاساغۇنغىچە
ئىز قالدۇرغان مەھمۇد قەشقەرى .

بۈيۈك لۇغەت - خاتىرىسىنى ،
ئۇنىڭ يۇمىلاق خەرىتىسىنى ،
تاۋاپ قىلىمىز مەقبەرىسىنى ،
تەڭدىشى يوق بوۋام قەشقەرى .

ئۆتسىمۇ كۆپ ئەسىر ھەم زامان ،
ئەل - يۇرتىمىز ئۇنتۇماس ھامان ،
ئۇ يۈرگەن يەر گۈلىستان - بوستان ،
قەلبى دەريا مەھمۇد قەشقەرى .

مىراس بىزگە ئۈچ توم ئەسىرى ،
ئىلىم - پەننىڭ ئۆچمەس مەشئىلى ،
ئالىملارنىڭ سەركە - سەرۋەرى ،
ئۇنتۇلمايدۇ مەھمۇد قەشقەرى .

ۋاپاتىغا بولدى كۆپ ئۇزاق ،
ظەم - نىشانى ئەل بىلەن ھەرچاغ ،
تۆھپىسى كۆپ ، دات باسمىس ، پارلاق ،
ئەل قەلبىدە مەھمۇد قەشقەرى !

2005 - يىل ، ئۆكتەبىر .

1 . شېئىرنى ھېسسىياتلىق ، توغرا ، راۋان دېكلامات-
سىيە قىلىڭ .

2 . شېئىرنىڭ بىرىنچى بۆلىكىدە مەھمۇد قەشقەرى
ھەققىدە نېمىلەر سۆزلەنگەن ؟ شېئىرنىڭ بۇ بۆلىكىنى ھې-
كايىلەشتۈرۈپ سۆزلەپ بېقىڭ .

3 . شېئىرنىڭ ئىككىنچى بۆلىكىدە مەھمۇد قەشقەرى
بىزگە قانداق پەندە - نەسىھەتلەرنى قىلغان ؟

4 . مەھمۇد قەشقەرگە مۇناسىۋەتلىك قانداق بىلىملەر-
نى بىلىسىز ؟

5 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى لۇغەت - ماتېرىد-
ياللارنى ئاقتۇرۇپ ياكى باشقىلاردىن سوراپ بىلىۋېلىڭ .
دانا خان ئەۋلادى ئەردەم مەقبەرە ئەسىر

*3. بىر كېچىدىكى خىزمەت

(۱) جۇ زۇڭلى ئەدەبىيەت - سەنئەتچىلەر 1 - قۇرۇلتىيىغا دوكلات بەردى . «خەلق ئەدەبىيەت - تى» ژۇرنىلى بۇ دوكلات - نى ئېلان قىلماقچى بو - لۇۋىدى ، مەن دوكلاتنى رەتلەپ ، كوپىيىسىنى كۆرۈپ چىقىشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا يەتكۈزۈپ بەر - دىم . ابۇلەك

(۲) بىر كۈنى ، زۇڭلى ئىشخانىسى ماڭا جۇڭ - نەنخەيدىكى دۆلەت مە -

جۇ زۇڭلى

مۇرىي كېڭىشىگە بېرىشىمنى ئۇقتۇردى . مەن ئۇنىڭ ئىشخانىسىغا كىردىم . بۇ ، سارايدەك چوڭ ئۆي بولۇپ ، ئۆيدىكى جاھازىلار تولمۇ ئاددىي ئىدى ، كىچىكرەك يېزىق ئۈستىلى ، ئىككى دانە كىچىك ئايالما ئورۇندۇق ۋە بىر دانە ئۈستەل چىرىغىلا بار ئىدى . زۇڭلى مېنى كۆرۈپ ، ئۈستەل ئۈستىدىكى دۆۋىلىنىپ كەتكەن 1 چى قېلىنلىقتىكى ھۆججەتلەرنى كۆرسىتىپ :

— بۈگۈن ئاشام بۇ ھۆججەتلەرگە تەستىق سېلىشىم كېرەك . سىلەر يەتكۈزۈپ بەرگەن ماقالىنى ئەڭ ئاخىرىغا قويۇپ قويدۇم . سەن ئاراتام نۆۋەتچىلەر بۆلۈمىگە چىقىپ ئۇخلىغىن ، ۋاقتى كەلگەندە سېنى چاقىرىمەن ، — دېدى ماڭا .

③ مەن نۆۋەتچىلەر بۆلۈمىگە چىقىپ كەتتىم . قانچە ۋا- قىت ئۆتتىكىن ، نۆۋەتچىلەر بۆلۈمىدىكى يولداش : — سىزنى زۇڭلى چاقىرىۋاتىدۇ ، — دېدى مېنى ئوي- غىتىپ .

④ مەن دەرھال ئورنۇمدىن قوپۇپ ، ئۇيقۇلۇق كۆزلىرىم- نى ئۇۋۇلاپ ، زۇڭلىنىڭ ئىشخانىسىغا كىردىم . زۇڭلى مېنى ئۈستىلىنىڭ ئۇدۇلىغا ئولتۇرۇشقا دەۋەت قىلىپ ، مەن رەتلەپ چىققان ماقالىنى ئۆزى بىلەن بىرلىكتە كۆرۈپ چىقىشىمنى ئېيتتى . بۇ ، مېنىڭدىن مەسلىھەت سورىماقچى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرەتتى . ئۇ ماقالىنى جۈملىمۇ جۈملە ئو- قۇپ ، بىر جۈملىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ، شۇ جۈملە- نىڭ ئاخىرىغا كىچىك بىر چەمبىرەك سىزىپ قوياتتى . ئۇ ئادەتتىكىچە ئوقۇپلا قويمائىتتى ، بەلكى ئوقۇغاچ پىكىر يۈر- گۈزەتتى . بەزىدە قەلىمىنى توختىتىپ ئويلىناتتى ، بەزىدە مېنىڭدىن بىر - ئىككى ئېغىز گەپ سورايتتى . كېچە جىمجىت ئىدى ، خېلى ئۇزاق ۋاقىتتىن كېيىن ، ئۇ ماقالە- نى كۆرۈپ بولۇپ ، ماڭا تاپشۇرۇپ بەردى .

⑤ بۇ چاغدا ، نۆۋەتچىلەر بۆلۈمىدىكى يولداش ئىككى ئىستانكان ھورى چىقىپ تۇرغان كۆك چاي ، كىچىك تەخسىدە خاسىڭ مېغىزى ئېلىپ كېلىپ ، ئۈستەل ئۈستىگە قوي- دى . زۇڭلى مېنى ئۆزى بىلەن بىرلىكتە چاي ئىچىشكە ،

خاسنىڭ مېغىزى يېيىشكە تەكلىپ قىلدى . خاسنىڭ مېغىزى كۆپ ئەمەس ، سانئۇلغۇدەكلا ئىدى ، گويا بۈگۈن ئاخشام بىر ئادەم قوشۇلغانلىقى تۈپەيلىدىن كۆپەيتىلگەندەكمۇ قىلمايتتى . بىز چاي ئىچىپ ئولتۇرغاندا خورازنىڭ چىلىغىنى ئاڭلاندى .

⑥ — بېرىپ ئارام ئالاي ، — دېدى زۇڭلى ئورنىدىن تۇرۇپ ماڭا ، — چۈشتىن ئىلگىرى ئۇخلىۋالسام ، چۈشتىن كېيىن قاتنىشىدىغان يەنە پائالىيەت بار . سەنمۇ قايتىپ ئۇخلىۋالغىن . ۋەيلاڭ

كەمەنمۇ ئورنۇمدىن تۇردۇم . تۇرۇۋېتىپ كىچىك ئايلىنىم ئورۇندۇقنىڭ يۇقىرى تەرىپىنى قىيىپ قىيىپ قويۇپتىكەنمەن ، ئۇ كېلىپ مەن ئولتۇرغان ئايلىنىم ئورۇندۇقنى توغرىلاپ قويۇپ ، ئارقىغا ئۆتۈپ كەتتى . قايتىپ كېتىۋېتىپ يولدا خىيال سۈرۈپ ، ئۆز — ئۆزۈمگە :

«مانا بۇ بىزنىڭ يېڭى جۇڭگونىڭ زۇڭلىسى . مەن ئۇنىڭ بىر كېچىدىكى خىزمىتىنى كۆردۈم . ئۇ نېمىدېگەن جاپاكەش ، نېمىدېگەن ئاددىي — ساددا — ھە ! » دەيتتىم . ⑦ مەن ئۆزۈمگە بىرنەچچە قېتىم شۇنداق دەپ بولۇپ ، يەنە پۈتۈن دۇنياغا جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن ، گويا ئاۋازىمنى پۈتۈن دۇنيا ئاڭلايدىغاندەك :

«قاراڭلار ، مانا بۇ بىزنىڭ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ زۇڭلىسى . مەن ئۇنىڭ بىر كېچىدىكى خىزمىتىنى كۆردۈم . ئۇ ھەر ئاخشىمى ئاشۇنداق ئىشلەيدۇ . سىلەر مۇشۇنداق زۇڭلىنى كۆرگەنمۇ ؟ » دېگۈم كېلەتتى .

كۆنۈكمە

1. تېكىستنى ئىچىڭىزدە ئوقۇپ ، تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بولىدىغان مۇناسىۋەتلىك جۈملىلەرنىڭ ئاستىغا سىزنىڭ ھەم سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ .
(1) ئاپتور جۇ زۇڭلىنىڭ بىر كېچىدىكى خىزمەت ئەھۋالىنى قايسى جەھەتلەردىن بايان قىلغان ؟
(2) جۇ زۇڭلىنىڭ ئاددىي - ساددا تۇرمۇش كەچۈرىدۇ - خالىقنى قەيەردىن كۆرگىلى بولىدۇ ؟
2. تۆۋەندىكى ئابزاسنى كۆچۈرۈپ يېزىڭ .
قايتىپ كېتىۋېتىپ يولدا خىيال سۈرۈپ ، ئۆز - ئۆز - زۈمگە :
« مانا بۇ بىزنىڭ يېڭى جۇڭگونىڭ زۇڭلىسى . مەن ئۇنىڭ بىر كېچىدىكى خىزمىتىنى كۆردۈم . ئۇ نېمىدېگەن جاپاكەش ، نېمىدېگەن ئاددىي - ساددا - ھە ! » دەيتتىم .
3. تېكىستتە ئاپتورنىڭ قانداق ھېسسىياتى ئىپادىلەنگەن ؟ سۆزلەپ بېقىڭ .
4. تېكىستنى ئۈنلۈك ، ھېسسىياتلىق ئوقۇڭ .

بىرىنچى مەشىق

1 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنىڭ مەنە جەھەتتە قانداق پەرق-
لىنىدىغانلىقىغا دىققەت قىلىڭ . ئۈچىنچى گۇرۇپپىدىكى
جۈملە شەكلى بويىچە ئۈچ جۈملە تۈزۈڭ .

(1) ئوماق قىزچاق مېنىڭ ياخشى دوستۇم .
ئوماق قىزچاق مېنىڭ ياخشى دوستۇم ئەمەس .
ئوماق قىزچاق مېنىڭ ياخشى دوستۇم ئەمەسمۇ ؟
2) بىز يەكشەنبە كۈنى ۋالىبول مۇسابىقىسى كۆرۈش-
كە بارىمىز .

بىز يەكشەنبە كۈنى ۋالىبول مۇسابىقىسى كۆرۈشكە
بارمايمىز .

بىز يەكشەنبە كۈنى ۋالىبول مۇسابىقىسى كۆرۈشكە
بارمىساق بولمايدىغان بولدى .

(3) بۇ دىليارنىڭ كىتابى .
بۇ دىليارنىڭ كىتابى ئەمەس .
بۇ دىليارنىڭ كىتابى ئىكەنلىكىنى ھېچكىممۇ ئىنكار
قىلالمايدۇ .

(4) مەن بۇ ھېكايىدىن تەسرلىنىپ يىغلىۋەتتىم .
مەن بۇ ھېكايىدىن تەسرلىنىپ يىغلىمىدىم .
مەن بۇ ھېكايىدىن تەسرلىنىپ قانداقمۇ يىغلىماي
تۇرالايمەن !

2 . مەھمۇد قەشقەرىنىڭ كىتابىڭىزنىڭ باش تەرىپىدە-

كى ماي بوياق رەسمى بىلەن «ئۇنتۇلمايدۇ مەھمۇد قەشقە-
رى» دېگەن شېئىر ئىچىگە بېرىلگەن رەسمىنى داڭلىق
رەسسام غازى ئەھمەد سىزغان . «شىنجاڭ ئىقتىساد گېزى-
تى» نىڭ مۇخبىرى مۇھەممەت يۈنۈس بىلەن داڭلىق رەس-
سام غازى ئەھمەدنىڭ تۆۋەندىكى سۆھبىتىنى ئوقۇپ ، ئۇ-
لۇغ بوۋىمىز مەھمۇد قەشقەرنىڭ ئىككى خىل پورتېرېت-
نىڭ مەيدانغا كېلىش جەريانى بىلەن تونۇشۇپ چىقىڭ ھەمدە
پەرقلەندىغان جايلارنى بىلىۋېلىڭ .

غازى ئەھمەد مەھمۇد قەشقەرى پورتېرېتىنى قانداق ۋۇجۇدقا چىقارغان

ئىلاۋە : مەھمۇد قەشقەرى تۇغۇلغانلىقىنىڭ 1000
يىللىقىنى خاتىرىلەش مەملىكەتلىك ئىلمىي مۇھاكىمە
يىغىنى 2005 - يىل 4 - ئۆكتەبىردىن 6 - ئۆكتەبىرگە-
چە قەشقەر شەھىرىدە ئېچىلدى ، يىغىن رەئىس سەھنى-
سىگە ئېسىلغان مەھمۇد قەشقەرنىڭ پورتېرېتى يىغىن
قاتناشچىلىرىنىڭ ئالاھىدە دىققىتىنى تارتتى ، چۈنكى
داڭلىق رەسسام غازى ئەھمەد سىزغان مەھمۇد قەشقە-
رىنىڭ بۇ پورتېرېتى ئۇنىڭ ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان
ئىلگىرىكى ئىش ئۈستىدىكى پورتېرېتىغا ئوخشىمايت-
تى . بۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەن قەشقەردە رەسسام غازى
ئەھمەدنى زىيارەت قىلدىم .

مۇخبىر : مەھمۇد قەشقەرى بۇنىڭدىن 1000 يىل ئىلگىرى
ياشىغان تۇرسا ، سىز بۇ گىگانت ئالىمنىڭ پورتېرېتىنى نېمىگە ئاسا-
سەن ، قانداق سىزىپ چىقتىڭىز ؟

غازى ئەھمەد : ئۆزى تارىختا ئۆتكەن ھەمدە ئۇنىڭ ئىش ئىزلى-
رى زامانىمىزغىچە يېتىپ كەلگەن بولسىمۇ ، لېكىن سىماسى ھەققىدە

ھېچقانداق مەلۇمات قالمىغان كىشىلەرنىڭ ئوبرازىنى يارىتىش رەس-
ساملار ئۈچۈن ناھايىتى مۈشكۈل خىزمەت ھېسابلىنىدۇ. ئەمما، بۇ
زادى مۇمكىن بولمايدىغان ئىشمۇ ئەمەس. رەسساملق تارىخىنى ۋا-
راقلىساق، ئىسمى بولسىمۇ جىسمى بولمىغان كىشىلەرنىڭ پورتېرى-
تىنى ياراتقان رەسساملار ئاز ئەمەس. مەن بىر ئۇيغۇر رەسسامى
بولۇش سۈپىتىم بىلەن، يۈسۈپ خاس ھاجىپ ۋە مەھمۇد قەشقەرنىڭ
پورتېرىتىنى يارىتىشنى باش تارتىپ بولمايدىغان بۇرچ دەپ قاراپ،
بۇ خىزمەتنى ئۈستۈمگە ئالدىم.

مېنىڭ يېشىم 70 كە تولغان، رەسساملق ئىجادىيىتى بىلەن
شۇغۇللىنىۋاتقىنىمغا توپتوغرا 50 يىل بولغان بۈگۈنكى كۈندە، شۇ-
نىڭدەك يەنە مەھمۇد قەشقەرى تەۋەللۇتىنىڭ 1000 يىللىقىنى خاتىر-
لەش يۈزىسىدىن مەملىكەت خاراكتېرلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى
ئېچىلىش ئالدىدا تۇرغان خاسىيەتلىك كۈنلەردە، مەھمۇد قەشقەرنىڭ
مانا مۇشۇ سەھنىگە ئېسىلغان ئۆلچەملىك پورتېرىتىنى ئىشلەپ چىق-
تىم. بۇ خىزمەت مەن ئۈچۈن ئېيتقاندا، ھەرگىز باش تارتىپ بولماي-
دىغان بۇرچ ھېسابلىنىدۇ.

1951 - يىلى ئۆزبېكىستاندا ئەبۇ ئەلى ئىمىن سىنا، ئەمىر
تۆمۈر، ئۇلۇغبەگ قاتارلىقلارنىڭ جەسەت ئۇستىخانلىرىنى يېڭىدىن
تەسىس قىلىنغان خامادان گۇرستانلىقىغا يۆتكەش جەريانىدا، ئىران
ئالىمى سەئىد نەفىسى دېگەن كىشى ئۇلارنىڭ باش سۆڭىكىنى سۈرەت-
كە تارتىۋالغانىكەن. 1956 - يىلى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ
مەشھۇر رەسسامى، ئارخېئولوگ، ھەيكەلتراش، تارىخ پەنلىرى دو-
كتورى گېراسىموف مېخايىل مېخايىلوۋىچ (1909 — 1970 - يىللار)
مانا شۇ باش سۆڭەكلىرى چۈشۈرۈلگەن فوتو رەسىملەرگە قاراپ،
ئۇلارنىڭ پورتېرىتىنى سىزىپ چىققانىكەن.

بىر ئادەمنىڭ باش سۆڭىكى مەلۇم جەھەتتىن، شۇ ئادەمنىڭ
بېشىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى، باش شەكلىنىڭ سوزۇنچاق ياكى
يۇمىلاقلىقى، قاڭشىرىنىڭ ئېگىز - پەسلىكى، مەڭزىنىڭ چوڭ -
كىچىكلىكى قاتارلىق ئالامەتلەرنى كۆرسىتىپ بېرەلىسىمۇ، ئادەمنىڭ

باش سۆڭىكىگە قاراش بىلەنلا شۇ ئادەمنىڭ ئوبرازىغا ئائىت تېخىمۇ مۇھىم بولغان مەسىلىلەرنى ھەل قىلغىلى بولمايدۇ . مەسىلەن ، شۇ كىشىنىڭ ئورۇق - سېمىزلىكى ، قاش - كۆز ، ئېغىز - بۇرۇن ، قۇلاق قاتارلىق ئەزالىرىنىڭ شەكلى ، تېرىسىنىڭ ئاق ياكى قارامتۇل ئىكەنلىكى ، ساقال - بۇرۇتلىرىنىڭ قويۇق ياكى شالاڭلىقى ، ئومۇمەن ئالغاندا ، ئادەمنىڭ خۇلق - مېجەزى ، خاراكتېرى ، روھىي ھالىتى قاتارلىق مۇھىم ئالاھىدىلىكلىرىنى باش سۆڭىكىگە قاراپ بىلگىلى بولمايدۇ ، بۇ بىر بىلىملىك ئالىم ياكى كۆڭلى قارا زالىمىمۇ ؟ بۇنى تېخىمۇ بىلگىلى بولمايدۇ .

غازى ئەھمەد

مەن مەھمۇد قەشقەرىنىڭ پورتېرىتىنى ئىشلەشتە بۇ ئالىمنىڭ ئوبرازىنى شۇ ئالىم ياشىغان ماكان ۋە شۇ ماكاندا ھازىرغا قەدەر ياشاپ كېلىۋاتقان خەلقلەرنىڭ ، ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا ، بۇ ئالىمنىڭ ئورۇق - ئەۋلادلىرىنىڭ ئارىسىدىن ئىزدەش لازىم ، دەپ قارىدىم ھەمدە مەقسەتلىك ھالدا يالغۇز ئوپال يېزىسىنىلا ئەمەس ،

بەلكى قەشقەر رايونىنى ئارىلىدىم . پېشقەدەم ئۆلىمالار ، ياشانغان كىشىلەر ئارىسىدىن تىپىك ئوبرازلارنى بايقاش يولىدا ئىزدەندىم . چۈنكى ، ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ تىپىك ئوبرازى بولغاندىن باشقا ، شۇ مىللەت كىشىلىرى ئولتۇراقلاشقان ۋىلايەت ، ناھىيە ، يۇرت ، مەھەللىلەردىكى ئادەملەرنىڭمۇ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلىرى بولىدۇ . ئالىملارنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشتا يۇقىرىدىكىلەرگىلا تايىنىش يەنە كۆپايىپە قىلمايدۇ . خەلق ئارىسىدا : «يازغۇچىلار ئۆزىنى يازىدۇ ، رەسساملار ئۆزىنى سىزىدۇ» دەيدىغان سۆز بار . ئالىملارنىڭ ئوبرازى ئۆزى يازغان ئەسەرلەردىمۇ ئىپادىلىنىدۇ . ئالىملارنىڭ خۇلق - مېجەزى ، خاراكتېرى ، ئىش ئىزلىرى توغرىسىدىكى يازما مەلۇماتلارنى تەپسىلىي ئۆگىنىش ۋە تەھلىل - تەپەككۈر قىلىش ئىنتايىن مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ . مەن مۇشۇنداق بىر قاتار جەريانلاردىن كېيىن ، بۇ ئۇلۇغ زاتنىڭ پورتېرېتىنى ۋۇجۇدقا چىقاردىم .

مۇخبىر : سىز 1980 - يىللارنىڭ بېشىدىلا مەھمۇد قەشقەرنىڭ ئىش ئۈستىدىكى پورتېرېتىنى سىزغانىكەنسىز ، ئەينى ۋاقىتتا شۇ پورتېرېتنى قانداق سىزغانىدىڭىز ؟ سىز نېمە ئۈچۈن بۇ قېتىم ئالىمنىڭ ئۆلچەملىك پورتېرېتىنى سىزدىڭىز ؟

غازى ئەھمەد : مەن 1980 - يىلى قارا رەڭ بىلەن مەھمۇد قەشقەرنىڭ ئىش ئۈستىدىكى پورتېرېتىنى سىزىپ چىقىپ ، «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» دا پىكىر ئېلىش نۇسخىسى ئىزاھاتى بىلەن ئېلان قىلغانىدىم . مۇناسىۋەتلىك ئالىم - مۇتەخەسسسلەرنىڭ بەزى تەكلىپ - پىكىرلىرىنى قوبۇل قىلىپ ، 1981 - يىلى ماي بويىچە بىلەن ئالىمنىڭ ئىش ئۈستىدىكى پورتېرېتىنى قايتا سىزىپ چىقتىم . بۇ رەسىم 1982 - يىلى 1 - يانۋاردىن 28 - فېۋرالغىچە بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك تۇنجى قېتىملىق ئاز سانلىق مىللەتلەر گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمىسىگە قويۇلۇپ ، 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى ھەمدە بېيجىڭ مىللەتلەر مەدەنىيەت سارىيىدا ساقلانغان ئېلىپ قېلىندى .

مەھمۇد قەشقەرنىڭ ئىش ئۈستىدىكى پورتېرېتىنى سىزغاندا ،

يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان تەكشۈرۈشلەردىن باشقا ، ئالىمنىڭ ئىشخانىدا - سىنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىدىكى شۇ دەۋرگە خاس بېزەلگەن تام ۋە كىتابلار تىزىلغان تەكچىلەر ئالدىدىكى نەقىشلەنگەن ئىش ئۈستىلى ، كىتاب قويۇلغان رېھىل ، ئالىمنىڭ يېنىغا قويۇلغان مىس چۆگۈن ، يەرگە سېلىنغان گىلەم قاتارلىق قوشۇمچە دېتاللارنىڭ قەدىمىي پۇراققا ئىگە بولۇشىغا ئېتىبار بەرگەندىم . ئىش ئۈستىدىكى بۇ ھالەتتە گەرچە ئالىمنىڭ ئۆزىگە خاس چازا قۇرۇپ ئولتۇرغان ھالىتى ، قاش - قاپقىنى سۈزۈپ ، ئالىملارچە قاراشلىرى گەۋدىلەنگەن بولسىمۇ ، بۇ رەسىم بۈگۈنكى بۇ يىغىن سەھنىسىگە ئېسىشقا ئانچە مۇۋاپىق كەل - مەيتتى . ئادەت بويىچە يىغىن زالىغا ئېسىش ئۈچۈن ، يەنىلا ئالىمنىڭ نەزىرى كەڭ جامائەتكە تىكىلگەن ئۆلچەملىك پورتېرىنى ئىشلەپ چىقىشقا توغرا كەلدى .

ئالىمنىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ ، جامائەتكە كۆز تىكىپ قاراپ تۇر - غان بۇ كۆرۈنۈشنى سىزغاندا ، ئۇنىڭ ئالدىنقى رەسىمدىكى قاۋۇل گەۋدىسى ، يۈزىنىڭ كۈپتى ، قاش - كۆز ، ساقال - بۇرۇتى قاتارلىق - لار تەسۋىرلەنگەن ئاساسىي ئوبرازنى ساقلاپ قېلىپ ، ئۇنىڭ بېشىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ جامائەتكە قارىغان ھالىتىنى گەۋدىلەندۈردۈم .

مۇخبىر : ئالىمنىڭ ئىش ئۈستىدىكى پورتېرىتى بىلەن ئۆلچەم - لىك پورتېرىتى ئوتتۇرىسىدا قانداق پەرق بار ؟

غازى ئەھمەد : مەھمۇد قەشقەرىنىڭ ئىش ئۈستىدىكى پورتېرىتى - تى سىزىلىپ ، 24 يىل ئۆتكەن بۈگۈنكى كۈندە ماڭا ئۇنىڭ ئۆلچەم - لىك پورتېرىتىنى سىزىش نېسىپ بولدى . بۇ جەرياندا ئالىم ھەققىدە ۋە ئۇنىڭ تەۋەررۈك ئەسىرى «تۈركىي تىللار دىۋانى» ھەققىدە كۆپلە - گەن ئىلمىي ماقالىلەر ، تەتقىقات نەتىجىلىرى ، ھەتتا رومانلار ئېلان قىلىندى . مېنىڭ مەھمۇد قەشقەرىگە بولغان چۈشەنچەمدىمۇ بەلگىلىك چوڭقۇرلاش بولدى .

مەھمۇد قەشقەرى گەرچە خانزادە بولسىمۇ ، ناھايىتى ئالىي تەربى - يە كۆرگەن . مۇنداقچە ئېيتقاندا ، ئەلەمگىمۇ ، قەلەمگىمۇ ماھىر زات ئىدى . ئۇ ، تولۇپ تاشقان مېھىر - مۇھەببەت بىلەن تۈركىي تىل

تەتقىقاتىغا ئۆزىنى ئاتاش بىلەن بىر ۋاقىتتا ، ئادەتتىكى شاھزادىلەر - دەك سىلىق - سىپايە ، غوجاملاردەك خاراكتېردە بولماستىن ، ئىنتا - يىن جەسۇر ، باتۇر ، نوچىلاردىن ئىدى . ئۇ قىلىچۈزلىق ، نەيزىۋاز - لىق ، ئات بەيگىسى ، ئوقيا ئېتىشقا ئوخشاش جەڭ مەشىقلىرىنى پۇختا ئىگىلىگەن ، ئۆز دەۋرىنىڭ پالۋانلىرىدىن ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ھاياتىدا ھەرقانداق خېيىمخەتەرلەرگە تەۋەككۈل قىلىپ ، جاسارەت بىلەن سەپەرگە ئاتلىنىپ ، تاغ - داۋان ، چۆل - جەزىرىلەردىن ھالقىپ ئۆتۈپ ، يولۇققان ھەرقانداق جاپا - مۇشەققەت ، كۈتۈلمىگەن ئاپەتلەر ئۈستىدىن غالىب كېلىپ ، تۈركىي تىلىدا سۆزلىشىدىغان خەلقلەر ياشايدىغان نۇرغۇن دۆلەت ۋە رايونلارغا بېرىپ ، تۈركىي تىلى بايلىقىنى قېزىپ توپلاپ ، تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئېتنوگرافىيىسىنى تەكشۈرۈپ ، بىرىنچى قول ماتېرىياللارنى توپلاپ ، تەتقىق قىلىپ ، بىزگە «تۈركىي تىللار دىۋانى» دىن ئىبارەت بۇ ئالەمشۇمۇل ئابىدىنى قالدۇرغانىدى . مەن ماتېرىياللاردىن بۇ بىلىملەرگە ئېرىشتىم . شۇ بىلىم ۋە چۈشەنچىلەر ھەمدە ئۆزۈمنىڭ ئۇزاق يىللىق پېرسوناژلىق رەسىملەرنى سىزىش تەجرىبەم ئاساسىدا ئاخىرقى ھېسابتا مەھمۇد قەشقەرنىڭ ئۆلچەملىك پورتېرېتىنى بارلىققا كەلتۈردۈم .

مۇخبىر : بۇنداق كىشىلەرنىڭ پورتېرېتىنى كومپيۇتېر بىلەن ئىشلىگىلى بولامدۇ ؟

غازى ئەھمەد : ئەگەر بۇ ئالىملىرىمىز كروران گۈزىلىگە ياكى مىسىردىن تېپىلغان مۇمىيالانغان جەسەتلەرگە ئوخشاش بولغان بولسا ئىدى ، ئۇ چاغدا بۇ جەسەتلەر ئۈستىدە يۇقىرى دەرىجىلىك پەننىي ئانالىز يۈرگۈزۈپ ، كومپيۇتېر تېخنىكىسىدىن پايدىلىنىپ ، ئۇلارنىڭ پورتېرېتلىرىنى ئىشلەش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشكەن بولاتتۇق . ناھايىە تى ئېپسۇس ، بۇ ئالىمىمىزنىڭ جەستى مۇمىيالانغان ئەمەس . شۇنىڭ ئۈچۈن كۆز ئالدىمىزدا ئايان بولغان مەھمۇد قەشقەرنىڭ بۇ ئوبرازى بىر قاتار تەكشۈرۈش ، تەتقىق قىلىش ، ئىزدىنىش ، تەپەككۈر يۈرگۈ - زۈش ، قىياس قىلىش ئارقىلىق بارلىققا كەلگەن غايىۋى ئوبرازىدىن ئىبارەت .

4. قەشقەر چايخانلىرى ①

— قەشقەرگە نەچچە قېتىم باردىم ، ئايغىم تەگمىگەن مەكت ، مارالبېشىمۇ قالمدى ، ئىگەچى ، جىرىغلىما ، ئا- ناركۆل سۇ ئامبارلىرىنىڭ سېمىز بېلىقلىرىنىڭ يۇلغۇن چوغىدا پىشۇرۇلغان كاۋاپلىرىنىمۇ يېدىم . ئىشقىلىپ ئۆي- غۇر تائاملىرىنىڭ ھەممىسىگە ئېغىز تەگدىم . لېكىن ، بۇ قېتىم قەشقەرگە بېرىپ «ئوردا ئالدى» دىكى چايخانىدا يېگەن ئاشتىلىقتەك تېتىمدى ، — دېدى بىر دوستۇم. ①

ئۇقسام بۇ دوستۇم پۇلۇ ، مانتا ، پەرمۇدە ، گۆشگىردە يېمەپتۇ . تاڭ سەھەردە ئېسىل دەملەنگەن چاي ئىچكەچ ، شېخىدا سارغايغان ئۈزۈم بىلەن سىڭىپ پىشقان گىردە يەپتۇ . قەشقەرچە ئېيتسام ، «نانۇئەنگۈر» قىپتۇ . ئۇ دوس- تۇم يەنە مۇنداق دېدى : قەشقەرگە بارغان ئادەم بىر قېتىم بولسىمۇ چايخانغا كىرمىسە ، قەشقەرنىڭ ھەقىقىي مېھىر- مۇھەببىتىنى ، قەشقەر خەلقىنىڭ ئادەمگەرچىلىكى ، خۇش مۇئامىلىسىنى ھېس قىلالمايدىكەن. ②

راست ، قەشقەرنىڭ چايخانلىرى — كلاسسىك دۇنيا ، مىسىردىكى قەھۋەخانىلارغا ئوخشاش سېھىرلىك . ئۇ يەردە سۈرگەن ھايات ھۇزۇرىنى باشقا ھەرقانداق سورۇندا سۈر- گىلى بولمايدۇ . قەشقەرنىڭ چايخانلىرى مېھىر - مۇھەب- بەت دۇنياسى ، خۇشاللىق دۇنياسى ، ئادەمگەرچىلىك دۇنى-

① بۇ ئەسەرنىڭ ئاپتورى خۇدا بەردى ئابدۇللا .

ياسى ، مەن ئۈرۈمچىدىكى ھەشەمەتلىك رېستورانلاردا خىل-
مۇخىل نازۇ نېمەتلەرگە داخىل بولۇپ ، «چولپان»لارنىڭ
ناخشىسىنى ، ئوركېستىرلارنىڭ ياڭراق مۇزىكىلىرىنى ئاڭ-
لاپ تۇرۇپمۇ «ئۆستەڭبويى» ، «تۈمەن بويى» ، «ئوردا
ئالدى» ياكى خەلق باغچىسىدىكى كۆل بويىغا قويۇلغان
كارىۋاتتا ئولتۇرۇپ ، ئادەتتىكى كىشىلەر ئېيتقان ناخشا -
سازلارنى ئاڭلىغاچ ئىچكەن چېيىمنى ئەسلەيمەن . ئۆزۈم
رېستوراندا تۇرساممۇ ، كۆڭلۈم ئاشۇ ئاددىي كىيىنگەن ،
قوللىرى يېرىق ، ساقاللىرى يىرىك ، ئەمما كۆڭۈلچەك ،
دىلگەش ، چىقىشقاق ، چاقچاقچى ، جاپاغا كۆنۈك ، جاھاننىڭ
مۈشكۈلىنى چېۋىقىغا ئالمايدىغان ئادەملەر ئارىسىدا «داد-
لاپ» يۈرىدۇ .

قەشقەرنىڭ چايخانلىرى ئادەتتە سۈبھى كۆتۈرۈلۈش-
تىن بۇرۇن ئېچىلىپ ، ئادەم ئايىغى بېسىققاندا تاقىلىدۇ .
مۇلازىملار شۇنچىلىك تاقەتلىككى ، بىر ئادەم قالسىمۇ «ئە-
شىكىنى تاقايىمىز» دەپ ئالدىرىتىپ ، خېرىدارنىڭ كۆڭلىگە
ئازار بەرمەيدۇ . چاينى چويۇن ياكى مىس قازاندا قاينىتىدۇ .
دۇ . «ئىسسىق ساقلايدىغان تۇڭ»غا قاقچىلىۋالمايدۇ ، كۆ-
پىنچە چايخانىلاردا چاي خېرىدارلارنىڭ تاۋىغا قاراپ دەملە-
نىدۇ ؛ چايخورلار «خامچاي» ئىچىشكە ئامراق ، خامچاي
دېگىنىمىز — خېرىدار چايخانغا كىرگەندىن كېيىن قۇرۇق
چەينەككە چاينى سېلىپ قايناق سۈنى قويۇپ ئوتقا قويۇۋې-
تىپلا ئەكىلىپ بېرىدىغان چاي .

قەشقەردە چايخانلارغا سىرتتىن كەلگەن ، قەشقەردە
تۇرىدىغان ئۆيى يوق ، كەمبەغەل ئادەملەرلا ئەمەس ، شەھەر-
نىڭ كىنىدىكىدە ئۆيۋاقىسى بار ، مەسچىتتىن چىققۇچە كې-

لىنلىرى ھالۋا ئېتىپ ، پېتىر نان يېقىپ ، ئاتنىڭ قېنىدەك چاي دەملەپ قويىدىغان ، قولىنى قەيەرگە سۇنسا ، شۇ يەرگە يېتىدىغان بايلارمۇ ، مويسىپىت ھۈنەرۋەن ، كاسىپلارمۇ ، ئۇزاق يىل ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا ئىشلەپ پېنسىيىگە چىق-قان مۆتىۋەرلەرمۇ كىرىدۇ . مەن بىرقانچە قېتىم بۇنداق كىشىلەرنىڭ پەرىشتىدەك قىز - كېلىنلىرىنىڭ «دادىكا ، چايلىرىنى ئۆيدە ئىچىسلە» دەپ يالۋۇرۇشلىرىغا پەسەنت قىلماي ، چايخانغا ئالدىراپ كىرىپ ، دەزمال سېلىنغان ئېسىل دۇراپ پەلتۇ ، مېترو كاستۇملىرىنى چايخاننىڭ تۈۋرۈكىدىكى ئاددىي قوزۇقلارغا ئېسىپ قويۇپ ، يىپ ئەدەم يالدا ئولتۇرۇپ چايغا تۇتۇش قىلغانلىقىنى كۆرگەنمەن . بەزى تونۇش چوكانلارنىڭ زارلىنىپ : ئۆيدە پولۇ ، مانتىنى يالۋۇرغۇزۇپ يەيدۇ ، چايخاندا قۇرۇق ناننى ئاچ-چىق چاي بىلەن ئىچىپ - يەپ تويمايدۇ . چايخاندىكى چايدا نېمە خىسلەت باردۇ ؟ ياسىداق ئۆيدە ، بالا - چاقىلىرى بىلەن غىزالانسا بولمامدىغاندۇ ؟ ئۆيدە گەپنى پۇلغا ساتىدۇ-غاندەك ئاز قىلىدىغان دادام ، ئاڭلىساق چايخاندا بۇلبۇل-دەك سايىراپ ، ئاغزى تالمايدىكەن ، دېگەنلىرىنى كۆپ قېتىم ئاڭلىغانىدىم . مەنمۇ قەشقەردىكى چاغلىرىمدا كۆڭلۈم يېرىم بولۇپ قالسا ياكى مۇڭلىنىپ قالسام ، ئىختىيارسىز چايخا-نىغا كىرىپ قالاتتىم . ئۇ يەردىكى جامائەتنىڭ بىر ئەزاسى بولۇپ چاي ئىچكەچ ، قىلىشىۋاتقان گېپىگە قۇلاق سالاتتىم ياكى ناخشا - قوشاقلىرىنى تىڭشاپ ، ۋاقىتنىڭ قانداق ئۆتكەنلىكىنى بىلمەي قالاتتىم . بولۇپمۇ قەشقەر خەلق باغ-چىسى ئىچىدىكى چايخانغا تولا باراتتىم . شەنبە ، يەكشەنبە كۈنلىرىمنىڭ تولىسىنى مۇشۇ يەردە ئۆتكۈزەتتىم . باغچىد-

نىڭ شىمال تەرىپىدىكى دەرۋازىسىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى
ئېگىز تېرەكلەر سايە سالغان يالغۇز ئايغ يولى بويلاپ
ئاقىدىغان ئېرىق بويىغا ئورۇنلاشقان بۇ چايخانا تومۇز كۈز-
لىرى بەكمۇ ئاۋات بولۇپ كېتەتتى . بۇ يەرگە يازغۇچى ،
شائىر ، مۇخبىر ، دوختۇر ، ناخشىچى ، سازچى ، ئۇسسۇل-
چى ، ھۈنەرۋەن ، ۋاپۇرۇشلار ۋە ھەر خىل تىجارەتچىلەر ،
كارخانىچىلار يىغىلاتتى . دەسلەپتە بىر كارىۋاتتا تۆت كىشى
ئولتۇراتتۇق ، كۈننىڭ كۆتۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ ئادەملەر
ئاۋۋىتتى ، كارىۋاتتىن پەسكە چۈشۈپ چىنىدەك سۈپۈرۈپ
تازىلانغان يەرگە سېلىنغان يىپ ئەدىياللاردا ئولتۇراتتۇق ،
مەشھۇر ناخشىچى ، سازچى ، قىزىقچىلار پەيز قىلغاندا ئا-
دەملەرگە ئولتۇرىدىغان جاي يېتىشمەيتتى . چالغان ساز ،
ئېيتقان ناخشىلار شۇنچىلىك جەلپكار ئىدىكى ، چايخانىدە-
كىلەر جىمىپ كېتەتتى . چۈنكى ، ئۇلار ناخشىنى قۇلىقى
بىلەن ئەمەس ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاڭلايتتى . ئۆزىنىڭ
زۆرۈر ئىشىنىمۇ ئۇنتۇپ كېتەتتى . توپىدا ئولتۇرۇپ چاپان-
لىرىنىڭ توپا بولۇپ كەتكەنلىكىنى بىلمەي قالاتتى . ياشلار
ئۇسسۇلغا چۈشسە ئەتراپتا ئوغلاق تارتقاندەك شاۋقۇن كۆتۈ-
رۈلەتتى . چايخانا خوجايىنى قولى پۇل كۆرگەن ئايال بول-
غاچقا ، ئىچكەن چاينىڭ ھېساباتىنى قىلىپ كەتمەيتتى ،
چاينى ئۈزۈلدۈرۈپ قويمايتتى . بۇ چاغدا بىر كىم مەجبۇر
قىلمىسىمۇ ، سورۇن ئەھلى ئۆزلۈكىدىن سامسا ، كاۋاپ ،
دوغ ، ماروژنا ، قوغۇن ، تاۋۇز ، يەل - يېمىش ، لەڭپۇڭ ،
گازىر - پۇرچاق ، ئىچىدىغانلىرى ھاراق دېگەنلەردىن ئەك-
لىپ داستىخاننى تولدۇرۇۋېتەتتى .

بېشىدىن ئىسسىق - سوغۇق ئۆتكەن ، كۆپىنى كۆرگەن

ئادەملەر ئاسانلا سورۇنىنى ئىگىلەپ ، باشقىلارنى ئۆزىگە قا-
رىتىۋالاتتى . ئۇلارنىڭ سۆزلىرى ھەقىقىي ئۆز بېشىدىن
ئۆتكۈزگەن ، ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرگەن ئىشلار بولغاچ-
قا ، بەزىدە يۈرەككە سىڭىپ كۆزگە ياش كەلتۈرەتتى ، بەزى-
دە قاقاقلاپ كۈلدۈرەتتى ؛ ئۇلار ئىستانبۇل ، لوندون ،
موسكۋا ، ۋاشىنگتون توغرىلىق سۆزلىسىمۇ گۇيا شۇ يەردە
تۇغۇلۇپ ئۆسكەندەك ئوبرازلىق سۆزلەيتتى ، تىڭشىغۇچىلار
ئۆزىنىڭ قەشقەر شەھىرىدىكى بىر ئاددىي چايخانىدا ئولتۇر-
غانلىقىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويايتتى .

قەشقەر چايخانىلىرىنى ئادەمگەرچىلىكىنى ئۆگىتىدىغان
مەكتەپ دېسىمۇ ئوشۇق كەتمەيدۇ ؛ كىرگەن ئادەمنىڭ كى-
يىم - كېچىكىگە ، جەمئىيەتتىكى ئورنىغا قاراپ مۇئامىلە
قىلمايدۇ . ھەرقانداق ئادەم ، «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ
بوسۇغىدىن ئاتلىسا ، ئورۇنغا تەكلىپ قىلىنىپ بىر بۇردا
نان بىلەن بىر پىيالە چاي سۇنۇلىدۇ . قاچاندۇر بىر ۋاقىتتا
بىر ئىتوتتىن «قەشقەرلىكلەر بىر گىردىنى ئوتتۇز پارچە
قىلىپ ئۈشتۈپ تالڭ سەھەردىن كەچكەچە يەپ تۈگىتەلمەي-
دۇ» دېگەن گەپنى ئاڭلىغانىدىم ، راستتىنلا بىر ناننى ئۈت-
تۈز پارچە قىلىپ ئۈشتۈمىسىمۇ ، بىرقانچە پارچە قىلىپ
قويۇپ چاي ئىچكەچ پاراڭلىشىدۇ ، ئۇلارنىڭ مەقسىتى ھەر-
گىزمۇ نان يېيىش ، قورساق بېقىش ئەمەس ، پاراڭلىشىش ،
دىلكەشلىك قىلىش ، ئەسراشلىش . چايخانا ئاچقانلار پۇل
تاپقان ، داڭلىق بايلاردىن بولمىغاچقا ، چايخانىلارنىڭ سە-
رەمجانلىشىشىمۇ ئاددىي ، كۆپىنچىسىدە كۈنچە سۇپا ،
سىرلانغان كارىۋاتلار قويۇلغان ، ئوتقاشتەك زىلچا - گى-
لەم ، شىرداقلار يوق . ئوچاق بېشىدىن باشقا جايلىرى چاق-

چۇقلاشتۇرۇلمىغان ، ئىشك - دېرىزىلىرىمۇ كونا ، پىيا-
لە - چەينەكلىرى ئىمكەش . قەشقەرنىڭ چايخانىلىرىنى
دەرسخانا دېسىمۇ بولىدۇ ، لېكىن بۇ يەردىكى ئوقۇتقۇچى
بىر ئەمەس ، ھەممە ئادەم سۆزلەيدۇ . بەزىلىرى ئۆزىنىڭ
سودىدا تارتقان زىيىنىدىن گەپ ئاچسا ، بەزىلىرى ئوغۇل-
قىزلىرىنىڭ بەتخەجلىكى ، گەپ ئاڭلىماسلىقىدىن گەپ ئا-
چىدۇ . بۇلار سۆزلىگەندە بىرسىدىن ھېيىقماي ، تارتىنماي
نېمە بولسا شۇنى سۆزلەيدۇ . باشقىلار بۇ ئىشقا قارىتا كۆز-
قارشىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ ، توغرىسىنى مۇئەييەنلەشتۈ-
رۇپ ، خاتاسىنى تۈزىتىدۇ . ھېلىقى دەردمەن ئەھلى جاما-
ئەتنىڭ تەسەللىسى ، نەسىھەتلىرىنى ئاڭلاپ باشقىچە يەڭگىل-
لەپ ، خۇددى قېلىن ئورمانلىقتىن يول تاپقانداك خۇرسەن
بولۇپ قالىدۇ.

ئۆتكەن يىلى كەچ كۈزدىكى بىر ئىش زادى ئېسىمدىن
چىقمايدۇ ، كەچقۇرۇن ئاغىنە - بۇرادەرلىرىم بىلەن كىنو
كۆرۈپ يانغاندىن كېيىن زادىلا ئايرىلغۇم كەلمىدى . مەن
بىردەم پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇش تەكلىپىنى بەرسەم ، بىرى
«ئۆستەڭ بويى» دا كاۋاپ يېگەچ پاراڭلىشايمى ، دېدى ، يەنە
بىرى «يارباغ» قا چۈشۈپ «كۈئىنلۈن» رېستوراندا بەزمە
قۇرايمى ، دېدى . كۆڭلۈم ئۇ جايلارنى تارتىمىغاندىن كېيىن ،
ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ ئۆزۈم يالغۇز قالدىم . يۇلتۇزدەك
يانغان چىراغ يورۇقىدا ھېيتگاھنىڭ كەچلىك مەنزىرىسىنى
تاماشا قىلغاچ ، يول بويىدىكى ئۇششاق يايىمچى ، ئېلىپ -
ساتارلارنىڭ بازىرىنى ئارىلاپ مېڭىپ ، بىر بېسىپ - ئىككى
بېسىپ ئوردا ئالدىدىكى ئاددىي چايخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ
قايتىمەن . چايخانىدىن دۇتارنىڭ مۇڭلۇق ناۋاسىغا تەڭشەش

بىر يېقىملىق ناخشا ئاڭلىنىۋاتاتتى . دۇتار ساداسى كېچە جىمجىتلىقىدا خۇددى خىلۋەت باغدا سايىرىغان بۇلبۇل ئاۋا-زىدەك ئاڭلىناتتى ، ناخشىمۇ ئۆزىنىڭ بالاغىتى بىلەن ھەم-مەيلەننىڭ ئەس - ھوشىنى ئۆز ئىلكىگە ئېلىۋالغانىدى . ناخشىغا زېھنىمنى يىغىپ قۇلاق سالىدىم . ناخشىلار تولاراق نەۋائى ، ھۆۋەيدا ، مەشرەپ ، زەلىلى ، پۇرقەتلەرنىڭ تېكىستلىرىگە سېلىنغانىدى .

تۈن يېرىم بولغاندا ساز توختىدى . ھەممەيلەن ئۆزئارا ئامان - ئېسەنلىك تىلىشىپ ئايرىلىشتى . مەن بىر تونۇ-شۇمدىن ناخشىچى كىم ؟ دېسەم ، قەلبىدىشىمىز ، ئۆزى تې-ۋىپ ، ئىشتىن چۈشۈپ ھەر جۈمە مۇشۇ چاغدا ، مۇشۇ چايخانىدا ناخشا ئېيتىپ بېرىدۇ ، دېدى . ھەي ! دېدىم ئۆ-زۈمگە . ياسىداق سورۇنلاردىكى ئەبجەش ناخشا ، ئارىلاشما سازنى تىڭشاپ ، زوقۇمنى بۇزۇپ غۇدۇراپ يۈرگىچە ، بۇ يەرگە بالدۇرراق كەلسەمچۇ ... شۇنىڭدىن كېيىن ھەر جۈمە كەچتە سالاپەتلىك ، دەرىجىسى ئۈستۈن سورۇنلارنى تاشلاپ «ئوردا ئالدى» غا كېلىپ ، چايخانىدا كلاسسىكلارنىڭ روھ-نى ئويغىتىپ ، مەنئۇيەتنى بېيىتىدىغان ناخشىلىرىنى ئاڭ-لايدىغان بولدۇم .

h

- 1 . بۇ ئەسەردە ئاپتورنىڭ قانداق ئىدىيىۋى ھېسسىياتى ئەكس ئەتكەن ؟ شۇ خىلدىكى جۈملىلەرنى تېپىپ ، ئاستىغا سىزىپ ئوقۇڭ .
- 2 . قەشقەر چايخانىلىرى كىشىلەرنى قايسى ئارتۇقچە-

لىقلىرى بىلەن جەلپ قىلىدۇ؟

3. «مەن»، يەنى ئاپتور نېمە ئۈچۈن «ھەشەمەتلىك رېستورانلاردا خىلمۇخىل نازۇ نېمەتلەرگە داخىل بولۇپ، «چولپان»لارنىڭ ناخشىسىنى، ئوركىستىرلارنىڭ ياڭراق مۇزىكىلىرىنى ئاڭلاپ تۇرۇپمۇ «ئۆستەڭبويى»، «تۈمەن بويى»، «ئوردا ئالدى» ياكى خەلق باغچىسىدىكى كۆل بويىغا قويۇلغان كارىۋاتتا ئولتۇرۇپ، ئادەتتىكى كىشىلەر ئېيتقان ناخشا - سازلارنى ئاڭلىغاچ ئىچكەن چېيىمنى ئەس- لەيمەن» دەپ يازىدۇ؟

4. ئاپتور نېمە ئۈچۈن قەشقەر چايخانىلىرىنى مەك- تەپ، دەرسخانا، مېھرىز - مۇھەببەت بۇلىقى دەپ يازىدۇ؟

5. تېكىستتىن ئۆزىڭىز چۈشىنەلمىگەن سۆزلەرنى تاللاپ يېزىپ، قورال كىتابلارنى ئاقتۇرۇپ مەنىسىنى چۈ- شىنىۋېلىڭ.

5. ئۇرۇقنىڭ كۈچى^①

شيا يەن

مۇنداق بىر ھېكايە بار . بەزىلەر «دۇنيادا نېمە ئەڭ كۈچلۈك؟» دەپ سورايدۇ . بۇنىڭغا جاۋاب ناھايىتى كۆپ . بەزىلەر پىل دېسە ، بەزىلەر شىر دەيدۇ ، يەنە بەزىلەر چاقچاق قىلىپ ۋاجرا^② دەيدۇ . ۋاجرانىڭ قانچىلىك كۈچى بارلىقىنى دەرۋەقە ھېچكىممۇ بىلمەيدۇ . بۇ جاۋابلار پۈتۈنلەي خاتا . دۇنيادا ئەڭ كۈچلۈك نەرسە ئۆسۈملۈك ئۇرۇقى . بىر تال ئۇرۇقنىڭ «كۈچى» ھەقىقەتەنمۇ ھەرقانداق نەرسىنىڭكىدىن ئارتۇق بولۇشى مۇمكىن . بۇ ھەقتە مۇنداق ھېكايىمۇ بار . ئادەمنىڭ باش سۆڭەك-

① بۇ ئەسەرنىڭ ئاپتورى شيا يەن (1900 — 1995 - يىللار)
② ۋاجرا — بۇددا دىنىدىكى ئىلاھىي پالۋان .

كى ئىنتايىن زىچ جىپىسلاشقان بولۇپ ، ئۇ ناھايىتى مۇس-
تەھكەم ، فىزىئولوگىيە ئالىملىرى ۋە ئاناتومىيە ئالىملىرى
ئۇنى مۇكەممەل ئاجرىتىش ئۈچۈن ، بارلىق چارىلەرنى ئىش-
لەتكەن بولسىمۇ ، مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىدى . كېيىن ،
بەزىلەر بىر چارىنى ئويلاپ تاپقان ، يەنى بەزىبىر ئۆسۈملۈك-
لەرنىڭ ئۇرۇقىنى مېڭىنىڭ قېپى ئىچىگە سېلىپ ، ئۇنىڭ
بىخ سۈرۈشى ئۈچۈن مۇۋاپىق ئىسسىقلىق ۋە نەملىك بەر-
گەن . بۇ ئۇرۇقلار بىخ سۈرۈشى بىلەنلا ئادەمنى ھەيران
قالدۇرغۇدەك كۈچىنى كۆرسەتكەن ، ھېچقانداق مېخانىك-
لىق كۈچ ئاجرىتالمىغان سۆڭەكلەرنى مۇكەممەل ئاجرىتە-
ۋەتكەن . ئۆسۈملۈك ئۇرۇقىنىڭ كۈچى ئەنە شۇنداق زور !
بۇ بىر ئالاھىدە ئىش بولۇپ ، ئادەتتىكى كىشىلەر
ئاسانلىقچە چۈشىنەلمەيدۇ . ئۇنداقتا ، سىز تاش ئاستىدا
بېسىلىپ قالغان ئوت - چۆپلەرنى كۆرگەنمۇ ؟ بۇ ئوت -
چۆپلەر ئۆسۈپ يېتىلىش ئۈچۈن ، ئۈستىدىن بېسىۋاتقان
تاش مەيلى قانچىلىك ئېغىر بولسۇن ، تاش بىلەن تاش
ئارىلىقى قانچىلىك تار بولسۇن ، ھامان ئەگرى - توقاي
يوللارنى بېسىپ ، قەيسەرلىك بىلەن يەر ئۈستىگە چىقىدۇ .
ئۇنىڭ يىلتىزى تۇپراق ئىچىگە ئۆسۈپ كىرىدۇ ، بىخلىرى
يەر ئۈستىگە چىقىدۇ ، بۇ قارشى تۇرغىلى بولمايدىغان كۈچ
بولۇپ ، ئۇ ئۆزىگە توسالغۇلۇق قىلغان تاشلارنى ئاخىر
ئاغدۇرۇپ تاشلايدۇ . بىر تال ئۇرۇقنىڭ كۈچى ئەنە شۇنداق
زور !

ھېچكىم بىر تال كىچىك ئوت - چۆپنى پالۋان دېمەي-
دۇ ، لېكىن ئۇنىڭ كۈچىنى ھەقىقەتەنمۇ ھېچ نەرسىگە
سېلىشتۇرۇپ بولمايدۇ . بۇ خىل كۈچ كۆرگىلى بولمايدۇ .

غان ھاياتى كۈچ . ھاياتلىق مەۋجۇتلا بولىدىكەن ، بۇ خىل كۈچ ئۆزىنى كۆرسىتىدۇ ، ئۈستىدىن بېسىپ تۇرغان تاش ئۇنىڭغا قىلچىمۇ توسقۇنلۇق قىلالايدۇ ، چۈنكى بۇ ئۇزاق مۇددەتكىچە قارشى تۇرالايدىغان بىر خىل كۈچ ؛ ئېلاستىك-لىق ، پۈكلىنەلەيدىغان ۋە ئۆزىرىيالايدىغان خۇسۇسىيەتكە ئىگە كۈچ ؛ ئەۋرىشىم ، كۆزلىگەن نىشانغا يەتمىگۈچە توخ-تىمايدىغان كۈچ .

ھاياتلىققا ئىگە بىر تال ئۇرۇق ئۈنۈملۈك يەرگە چۈش-مەي ، بەلكى كاھىشلار دۆۋىسى ئىچىگە چۈشۈپ قالسىمۇ ، ھەرگىز ئۈمىدىسىزلەنمەيدۇ ، ھەرگىز خورسىنىپ قالماي-دۇ . ئۇ قارشىلىق بولغاندىلا ، چېنىقىپ چىقىلى بولىدىغان-لىقىغا ئىشىنىدۇ . پەقەت ئاشۇنداق ئوت - چۆپلەرلا ئېگىل-مەس - سۇنماس ئوت - چۆپ بولالايدۇ . شۇنىڭدەك ، پەقەت ئاشۇنداق ئوت - چۆپلەرلا پارنىكتا ئۆسكەن تەشتەك گۈلل-رىنى مازاق قىلىپ مەغرۇرانە كۈلىدۇ .

1 . مۇناسىۋەتلىك جۈملىلەرگە ئاساسەن تۆۋەندىكى سۆزلەرنى چۈشىنىۋېلىڭ :

زىچ ئاناتومىيە ئۈمىدىسىزلىنىش خورسىنىش
ئەۋرىشىم چېنىقىش قەيسەرلىك پۈكلىنەلەيدىغان
ۋە ئۆزىرىيالايدىغان

2 . تېكىستنىڭ باش - ئاخىرىغا باغلاشتۇرۇپ ، تۆۋەن-دىكى جۈملىلەرنىڭ مەنىسىنى سۆزلەپ بېرىڭ ، ئاستى س-زىلغان سۆزلەرگە دىققەت قىلىڭ :

1) بۇ ئۇرۇقنىڭ «كۈچى» ھەقىقەتەنمۇ ھەرقانداق نەرسىنىڭكىدىن ئارتۇق بولۇشى مۇمكىن .

2) بۇ ئۇرۇقلار بىخ سۈرۈشى بىلەنلا ئادەمنى ھەيران قالدۇرغۇدەك كۈچنى كۆرسەتكەن .

3) بۇ قارشى تۇرغىلى بولمايدىغان كۈچ بولۇپ ، ئۆزىگە توسالغۇلۇق قىلغان تاشلارنى ئاخىر ئاغدۇرۇپ تاشلايدۇ .

4) بۇ ئۇزاق مۇددەتكىچە قارشى تۇرالايدىغان بىر خىل كۈچ ؛ ئېلاستىكىلىق ، پۈكلىنەلەيدىغان ۋە ئۆزىريالايدىغان خۇسۇسىيەتكە ئىگە كۈچ ؛ ئەۋرىشىم ، كۆزلىگەن نىشانغا يەتمىگۈچە توختىمايدىغان كۈچ .

3. بۇ تېكىستتە ئۇرۇقنىڭ كۈچى دۇنيادا ئەڭ زور كۈچ ئىكەنلىكى ھەققىدە سۆز باشلىنىپ ، كىشىلەرگە ئۇرۇقنىڭ كۈچى ھاياتىي كۈچ ئىكەنلىكى ئۇقتۇرۇلغان . ھاياتلىق مەۋجۇتلا بولىدىكەن ، بۇ خىل كۈچ ئۆزىنى كۆرسەتتىدۇ ، مەيلى مۇھىت - شارائىت ھەرقانچە ناچار بولسۇن ، مەيلى ھەرقانداق خەۋپ - خەتەر ، جاپا - مۇشەققەتلەرگە ئۇچرىسۇن ، ئۇنى ھېچ نەرسە توسۇپ قالالمايدۇ . تېكىستنى ئىچىڭىزدە ئوقۇپ ، ئاپتورنىڭ ئۇرۇقنىڭ كۈچى دۇنيادا ئەڭ زور كۈچ ئىكەنلىكىنى قاتلاممۇقاتلام قانداق چۈشەندۈرگەنلىكىگە دىققەت قىلىڭ .

4. تېكىستنى ئۈزلۈك ، ھېسسىياتلىق ئوقۇڭ .

ئەسەردىكى ئىدىيەۋى ھېسسىيات

بىز «ئۇرۇقنىڭ كۈچى» دېگەن تېكىستنى ئوقۇغاندىن كېيىن ، كىچىككىنە بىر تال ئۇرۇقنىڭ غايەت زور كۈچىدە - بىر ھەيران بولۇپلا قالماي ، تاش ئاستىدىكى كىچىككىنە ئوت - چۆپلەرنىڭ باش ئەگمەي قەيسەرلىك بىلەن ئۆسۈپ چىققانلىقىغا ئايرىن ئېيتىمىز ۋە بۇ خىل كۆرگىلى بولماي - دىغان ھاياتىي كۈچتىن رىغبەتلىنىپ ۋە ئىلھاملانىپ ، كۈچ - قۇۋۋەت ئالىمىز . بۇ خىل ئىدىيەۋى ھېسسىياتنى ماقالىنىڭ سۆز - جۈملەلىرىدىن ھېس قىلىمىز .

«ئۇرۇقنىڭ كۈچى» دېگەن بۇ تېكىستتە ئۇرۇقنىڭ كۈچى مىسالغا ئېلىنىش ئارقىلىق ، ھاياتىي كۈچكە قارشى تۇرغىلى بولمايدىغانلىقى چۈشەندۈرۈلگەن . بۇ مەركىزىي ئىدىيە ئەسەردە مۇنداق قاتلاممۇقاتلام ئېنىق سۆزلەنگەن : ئالدى بىلەن دۇنيادا ئەڭ كۈچلۈك نەرسە ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى ئىكەنلىكى ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ ، بىر تال ئۇرۇقنىڭ «كۈچى» باشقا بارلىق نەرسىلەرنىڭ كۈچىدىن ئېشىپ چۈ - شىدىغانلىقى ئوتتۇرىغا قويۇلغان ؛ ئارقىدىنلا ئۇرۇقنىڭ بىخ سۈرگەن چاغدىكى مېڭە قېپىنى ئاجراتقانلىق ۋە قەسىدىن پايدىلىنىپ ، كىشىلەرگە ئۇرۇقنىڭ كۈچى «ھەيران قالغۇ - دەك» دەرىجىدە كۈچلۈك ئىكەنلىكى ئۇقتۇرۇلغان ؛ ئۇنىڭ - دىن كېيىن يەنە تاش ئاستىدىن ئۈنۈپ چىققان كىچىك

ئوت - چۆپلەرنىڭ تاشلارنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ ، قەيسەرلىك بىلەن يەر ئۈستىگە چىققانلىقىنى سۆزلەش ئارقىلىق ، كىم - شىلەرگە ئۇرۇق كۈچىنىڭ «قارشى تۇرغىلى بولمايدىغان بىر كۈچ» ئىكەنلىكى چۈشەندۈرۈلگەن ؛ ئەڭ ئاخىرىدا ، ئۇرۇقنىڭ كۈچى ئەمەلىيەتتە «كۆرگىلى بولمايدىغان ھايا - نى كۈچ» ئىكەنلىكى ، ھاياتىي كۈچلا بولىدىكەن ، ئۈمىد - سىزلىنىشنىڭ بولمايدىغانلىقى ، توسالغۇلاردىن قورقمايدى - غانلىقى كۆرسىتىلگەن .

ئەسەرنىڭ مەركىزىي ئىدىيىسى قاتلاممۇقاتلام ئېچىپ بېرىلگەن . بىز ئابزاسمۇئابزاس ئوقۇغىنىمىزدا ، ئەسەرنىڭ مەركىزىي ئىدىيىسى قەدەممۇقەدەم ئايدىڭلىشىدۇ . ئەسەر - نىڭ بېشىدىلا ئۇرۇقنىڭ كۈچى «ھەرقانداق نەرسىنىڭكىدىن ئارتۇق» ئىكەنلىكى ئوتتۇرىغا قويۇلغان ، بۇنى ئوقۇغاندا ، بىزدە بۇنىڭغا نىسبەتەن گۇمان تۇغۇلىدۇ ، ھەيران قېلىش - مىزمۇ مۇمكىن . ئۇرۇق كۈچىنىڭ مېڭە قېپىنى ئاجرىتا - لايدىغانلىقى ، كىچىك ئوت - چۆپلەرنىڭ تاشلارنى ئاغدۇرۇ - ۋېتەلەيدىغانلىقىنى ئوقۇغىنىمىزدا ، ئۇرۇقنىڭ «ھەيران قالغۇدەك كۈچى» بارلىقىغا ئىشىنىمىز ھەمدە بۇ خىل كۈچكە «قارشى تۇرغىلى بولمايدىغان»لىقىنى ھېس قىلى - مىز . نېمە ئۈچۈن مۇنداق بولىدۇ ؟ ئوقۇشنى داۋاملاشتۇ - رۇپ ، «بۇ خىل كۈچ كۆرگىلى بولمايدىغان ھاياتىي كۈچ ، ھاياتلىق مەۋجۇتلا بولىدىكەن ، بۇ خىل كۈچ ئۆزىنى كۆر - سىتىدۇ» دېگەن بۇ ئىككى جۈملىنى ئەسەرنىڭ باش تەرىپى - دىكى بىرنەچچە قاتلام مەزمۇن بىلەن بىرلەشتۈرىدىغان بول - ساق ، ئۇرۇقنىڭ كۈچىگە نىسبەتەن يېڭى بىر تونۇشقا ئىگە بولىمىز . ئۇنىڭغا ئۇلاپلا : «بۇ ئۇزاق مۇددەتكىچە قارشى

تۇرالايدىغان بىر خىل كۈچ ؛ ئېلاستىكىلىق ، پۈكلىنەلەيدى-
غان ۋە ئۆزىرىيالايدىغان خۇسۇسىيەتكە ئىگە كۈچ ؛ ئەۋرە-
شىم ، كۆزلىگەن نىشانغا يەتمىگۈچە توختىمايدىغان كۈچ »
ئىكەنلىكى سۆزلەنگەن . بۇ يەردە شۇ نەرسە ئېسىمىزگە
كېلىدۇ : «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇزاق مۇددەتكىچە
ئۇرۇش قىلىش» دېگەن شوئار جۇڭگو خەلقىنىڭ ياپون
جاھانگىرلىكىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى ئوتتۇرىغا قوي-
غان جەڭگىۋار شوئارى ئەمەسمۇ ؟ بۇ يەردە بۇنى تىلغا ئې-
لىشتىكى مەقسەت نېمە ؟ بۇ ئۆي - پىكىر بىلەن ئەسەرنىڭ
سۆز - ئىبارىلىرىنى يەنە بىر قېتىم تەپسىلىي رەك ئىگىلەپ
باقساق ، ئەسلىدە ئاپتورنىڭ بۇ ئەسەردە ئۇرۇق بىلەن كى-
چىك ئوت - چۆپنى مىسالغا ئېلىش ئارقىلىق ، كىشىلەرگە
مۇرەسسەلەشمەسلىك ، باش ئەگمەسلىك ، تولۇپ تاشقان ئى-
شەنچ بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنى ئاخىر-
غىچە داۋاملاشتۇرۇش ھەققىدە ئىلھام بەرگەنلىكىنى چۈش-
نىمىز . ئۇرۇق بىلەن كىچىككىنە ئوت - چۆپ شۇنداق
ئىكەن ، ئەجەبا جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئوغۇل - قىزلىرى
دۈشمەن بىلەن مۇرەسسەلەشمەسلىككەن ؟ ياق ، بىز ئۆزىمىز-
نىڭ كۈچىگە ئىشىنىپ ۋە ئۇنى كۆرۈپ ، باش ئەگمەستىن
كۈرەشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرىدىغانلا بولساق ، چوقۇم ياپون
باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەل-
تۈرەلەيمىز .

كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش كەچۈرمىشلىرى ۋە بىلىمىنىڭ
ئاز - كۆپلۈكى ئوخشاش بولمىغاچقا ، بىرەر پارچە ئەسەر-
نىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتىنى چۈشىنىشمۇ ئوخشاش بولماي-
دۇ . ئەگەر بىز ئاپتور ياشىغان ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى

ئۇرۇش دەۋرىدىكى تارىخىي مۇھىتنى ۋە ئەينى ۋاقىتتىكى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئەھۋالىنى ، يەنى مۇتلەق كۆپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنى ئاخىر - غىچە داۋاملاشتۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىۋاتقانلىقى ، شۇنىڭ - دەك ئىنتايىن ئاز ساندىكى كىشىلەرنىڭ تولىمۇ قورقۇنچاق - لىق قىلىۋاتقانلىقى ، ھەتتا تەسلىمچىلىك ۋە سۈلھى قىلماق - چى بولۇۋاتقانلىقىنى چوڭقۇر ئىگىلىگەن بولساق ، ئۇ ھالدا تېكىستنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئابزاسىدىكى «ئۇ ھەرگىز ئۈمىد - سىزلەنمەيدۇ ، ھەرگىز خورسىنىپ قالمايدۇ ، ئۇ قارشىلىق بولغاندىلا ، چېنىقىپ چىققىلى بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ» دېگەنگە ئوخشاش جۈملىلەردىن چوڭقۇر تەسىرلىنىمىز . شۇڭا ، ئەسەردىكى ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى چۈشىنىش ئۇ - چۈن ئەسەرنى پۈتۈن دىققىتىمىز بىلەن ئەستايىدىل ئوقۇپ ، ئاپتور بىلەن ئوخشاش ئوي - پىكىردە بولۇشىمىز كېرەك ، شۇنداق قىلغاندىلا نەتىجىگە ئېرىشەلەيمىز . بۇ خىل ماھا - رەتنى يېتىشتۈرۈش ئۈچۈن ، ئادەتتە كۆپ ئوقۇشىمىز ، كۆپ كۆرۈشىمىز ، كۆپ ئويلىشىمىز كېرەك .

ماھالدىكى ئىدىيىۋىيەتلىق مۇسۇلساڭلار ئۇ مەملىكەتتە تۇرغان
 ئۇلارنىڭ بىلەن ئەللىرىدە ئۆلۈپ كەتكەن بولۇپمۇ ، ئۇلارنىڭ
 ئۆي - بىلىرىدە ئۆلۈپ كەتكەن بولۇپمۇ ، ئۇلارنىڭ ئۆلۈپ كەتكەنلىكى

بۇ مەملىكەتتىكى ئۆلۈپ كەتكەن ئۇلار ، ئۇلارنىڭ
 كۆي (ئۆلۈپ كەتكەن) كۆيۈپ كەتكەنلىكى ، ئۇلارنىڭ ئۆلۈپ كەتكەنلىكى

ئىككىنچى مەشىق

1. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنىڭ نۇقسانلىرىنى ئۆزگەرتىڭ .

(1) بىز ئۇلۇغ ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلىشىمىز ۋە جارى قىلدۇرۇشىمىز لازىم .

(2) بەختىيار مۇئەللىم «نەمۇنىلىك سىنىپ مۇدىرى» دېگەن نامغا شەرەپ بىلەن باھالاندى .

(3) قەغەز ياساش مەملىكىتىمىزنىڭ تۆت كەشپىياتى .

(4) ئۇ ئۈچىسىغا كۈل رەڭ چاپان ، كۆك شەپكە كىيىدۇ .

(5) مۇئەللىم سىنىپتىكى ياخشى ئادەم ، ياخشى ئىش-لارنى ۋە زىيىدەنىڭ باشقىلارغا ياردەم بېرىشنى خۇشاللىق دەپ بىلىدىغان ئىشنى تەقدىرلىدى .

(6) ئىككى يېڭى - كونا جەمئىيەت ھەقىقەتەنمۇ روشەن سېلىشتۇرما - ھە !

(7) باتۇر شىر تاغ - تاشلارنى قورقۇنچقا سېلىپ دەھشەتلىك ھۆركىردى .

(8) ئوقۇغۇچىلار مەيداندا ئېگىز - پەس يۈگۈرۈپ خۇشال ئويناۋاتاتتى .

2. تۆۋەندىكى نەسرنى ئۈنلۈك ئوقۇڭ ، ھېسسىياتىنى ئىپادىلەشكە دىققەت قىلىڭ . ياقىتۇرغان جۈملىڭىزنى خاتىرىڭىزگە كۆچۈرۈۋېلىڭ .

ئانا تىلىم^①

ئەي ، ئانا تىلىم — ئانامنىڭ تىلى !
ئانا تىلىم ! ئەي ، ئانام بەرگەن تىل !
مەن سېنى ئانامدەك ئەزىزلىمەن !
سېنى ئاڭلىسام ، ئانامنىڭ ئوتلۇق يۈرەك خىتابىنى ئاڭلىغاندەك
بولمەن ؛ سېنى سۆزلىسەم ، شۇ خىتابقا جاۋاب سادايىمنى ياڭراتقان-
دەك بولمەن .

ئانام ماڭا تۇنجى قېتىم «بالام — باغرىم» دېگەندە سەن بى-
لەن — دەل مۇشۇ ئۇيغۇر تىلى بىلەن سۆزلىگەن . مەنمۇ تۇنجى قېتىم
«ئانا — ئانام» دېگەندە سەن بىلەن — مۇشۇ تەۋەررۈك تىل بىلەن
سۆزلىگەن .

ئانا تىلىم ، سېنىڭ ھەربىر تاۋۇشىڭدا ئانامنىڭ يېقىملىق تىنىق-
لىرى بار ؛ سېنىڭ ھەربىر ئۇرغۇڭدا ئانامنىڭ نەپىس ھېسسىياتىنىڭ
ئۇرغۇشلىرى بار ؛ سېنىڭ ھەربىر ياڭرىشىڭدا ئانامنىڭ غۇرۇرى بار ،
ئىپتىخارى بار .

مەن سەن ئارقىلىق ئانامنىڭ كەچمىشلىرىنى ئۇققان ؛ سەن ئار-
قىلىقلا ئەجدادلارنىڭ كىملىكىنى ئۇققان ؛ سەن ئارقىلىقلا ئانا يۇرت-
نىڭ نېمىلىكىنى ئۇققان .

شۇنداق ، سەن ئارقىلىق مېنىڭ ئۇققان - بىلگەنلىرىم جىق ،
ناھايىتى جىق ؛ سەن ئارقىلىق ئورخۇن ۋادىسىدىكى مەڭگۈ تاشلارنىڭ
سىرىنى ئۇقتۇم ، ئەجدادلىرىمنىڭ گۈللىنىش ۋە خارابىلىشىش تارىخى
كۆز ئالدىمدا ئايان بولدى . ئۇنىڭدىكى غالىبلىققا بولغان مەدھىيە
كۆڭلۈمنى يايىراتتى ، مەغلۇبىيەتكە ئوقۇلغان مەرسىيە يۈرىكىمنى قاق-
شاتتى .

سەن ئارقىلىق «ئوغۇزنامە» نى — مەشھۇر قەھرىمانلىق داستانى -

① بۇ تەسىرنىڭ ئاپتورى ئەخمەت ئىمىن . «مىللەتلەر ئىتتىپاقى» ژۇرنىلىنىڭ 2000 - يىل 1 - سانىدىن ئېلىندى .

نى ئوقۇدۇم . ئوغۇز خاقانىنىڭ «ئاتلان !» دەپ نەزە تارتىشلىرى يۈرىكىمنى لەرزىگە سالدى ، جەڭ تۈلپارلىرىنىڭ تاشقا تەگكەن تۇياق-لىرىدىن چاپرىغان ئۇچقۇن كۆزۈمنى چاقىتتى .

سەن ئارقىلىق «ئالتۇن يارۇق» نىڭ نېمىلىكىنى ئۇقتۇم . بېش-بالىقلىق تىلشۇناسىمىزنىڭ تاۋغاچ تىلىدىن ئۆرۈگەن بۇددا ھېكايىلە-رى مېنى گۈزەل بىر ئەپسانە دۇنياسىغا باشلاپ باردى . بۈگۈنكى ئىدىقۇت خارابىسىگە قاراپ ئۆتمۈشتىكى ئاجايىپ بىر سەلتەنەتنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۈم .

سەن ئارقىلىق «ئىككى تىگىننىڭ ھېكايىسى» مۇ ، «چاشتانى ئىلىگ بەگنىڭ ھېكايىسى» مۇ قەلب سەھىپىمگە نەقىشلەندى . مەن ئۇلارنى ئانام ئېيتىپ بەرگەن چۆچەكلەردەك زوق - ئىشتىياق بىلەن ئاڭلىدىم .

سەن ئارقىلىق «مائىتىرى سىمىت» تىن قەدىمكى بىر دراممىنى كۆرۈش بەختىگە مۇيەسسەر بولدۇم ؛ مائىتىرىدىن مەسھىچە ، مەسھ-دىن ئىمام مەھدىي ئاخىر زامانغىچە بولغان باغلىنىش مېنى چوڭقۇر ئويغا سالدى .

سەن ئارقىلىق «تۈركىي تىللار دىۋانى» نى ئوقۇدۇم ، «قۇتادغۇ بىلىگ» نى ئوقۇدۇم ، قەدىمكى شېئىر - داستانلارنى ئوقۇدۇم ، نۇر-غۇن — بىباھا ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى ئوقۇدۇم .

سەن ئارقىلىق «ئون ئىككى مۇقام» نى ئاڭلىدىم ، سەن ئارقىلىق «ئون ئىككى مۇقام» نى توۋلىدىم ، كۈي - مۇقام دېڭىزىدىكى ھېكمەت گۆھەرلىرى سەن ئارقىلىق ، پەقەت سەن ئارقىلىقلا ئۆز قىممىتىنى ، كارامىتىنى نامايان قىلدى .

شۇنداق ! ئانا تىلىم — پاراسەتلىك ، باتۇر ، ئەمگەكچان مىللە-تىمنىڭ تىلى ! سەن ماڭا نۇرغۇن نەرسىلەرنى بىلدۈردۈڭ ، سەن ماڭا نۇرغۇن ھېكمەتنى سىڭدۈردۈڭ . سەنسىز مەن مەۋجۇدىيىتىمنى تە-سەۋۋۇر قىلالمايمەن ، سەنسىز مەدەنىيىتىمنىمۇ تەسەۋۋۇر قىلالماي-مەن .

ئەي ، ئانا تىلىم — ئانىلىرىم سۆزلىگەن تىل ، ئاتىلىرىم سۆزلە-

گەن تىل ، قان - قېرىنداشلىرىم سۆزلىگەن تىل ! سەن بالىلىرىمنىڭ تىلى ، سەن ھەممىمىزنىڭ تىلى ! ھەممىمىزنىڭ تىلى سەن بىلەن ، پەقەت سەن بىلەن چىققان .

ئاتامنىڭ «قارا ، بالام» دېگەنلىرىدىن مەن خۇددى تەرەپنى پەرق قىلىدىغان كومپاسقا ئېرىشمەن .

ئانامنىڭ «ئويلا ، بالام» دېگەنلىرىدىن مەن خۇددى قاراڭغۇلۇقنى يورۇتىدىغان مەشەلگە ئېرىشمەن .

جانانمىنىڭ «بېقىڭ ، جېنىم» دېيىشلىرىدىن مەن گويا چاڭقىدەن يۈرەكنى سۇغىرىدىغان بۇلاققا ئېرىشمەن .

بالامنىڭ «مانا ، دادا» دېيىشلىرىدىن مەن گويا مېنى كۆكە ئۆرلىتىدىغان قاناتقا ئېرىشمەن .

ھەر جۈملەڭدە بىر ھېكمەت ، ھەر جۈملەڭدە زور قىممەت . ھەر جۈملەڭكى بىر سەنئەت ، ھەر جۈملەڭدە زور رىغبەت .

شۇنداق ، سەن مەن ئۈچۈن قۇۋۋەت ، سەن مەن ئۈچۈن قۇدرەت . سەن مەن ئۈچۈن سۆلەت ، سەن مەن ئۈچۈن دۆلەت !

ئۇيغۇرۇمنىڭ ئۆزگىچىلىكى دۇنيادا سەن بىلەن نامايان بولۇپ تۇرىدۇ . سەن گويا ئىنسانىيەت تىل دېڭىزىغا قۇيۇلۇپ تۇرغان بىر دەريا . ئىنسانىيەت دېڭىزىنىڭ شاۋقۇنلىرىدا سېنىڭ پىچىرلاشلىرىڭ بار ، ئانا تىلىم !

جاھان گۈلىستانىدا تۈمەن مىڭ قۇش ناۋا قىلىدۇ ، سەنمۇ ئۇنىڭدا ئۆزگىچە سايىراۋاتقان بىر قۇش . سېنىڭ سايىرىشىڭدىن باشقىلارمۇ زوق ۋە بەھرە ئالىدۇ .

ئىنسانىيەت سىمفونىيىسى پۈتكۈل ئىنساننىڭ ئىشتىراك قىلىشى بىلەن مۇكەممەللىككە ئېرىشكەن . ئۇنىڭدا سېنىڭمۇ ئۆزگىچە ياڭرايدىغان كۈيۈڭ بار .

ئانا تىلىم ، سەن بىر گۈل . ھەر خىل تىلنى ھەر خىل گۈلگە ئوخشاتقانغا ئوخشاش ، مەنمۇ سېنى بىر گۈلگە ئوخشىتىمەن . گۈلزار بىر خىل گۈل بىلەنلا رەڭدارلىققا ئىگە بولالمايدۇ . جاھان گۈلزارىنىڭ رەڭدارلىقىدا سېنىڭمۇ بىر ئۈلۈش جىلۋەك بار .

ئانا تىلىم — ئانام بەرگەن تىل ! مەن سېنى ئانام قەدىرلىگەندەك
 قەدىرلەيمەن ، ئانامنى قەدىرلىگەندەك قەدىرلەيمەن . ئانامنى قەدىرلە-
 گىنىم ئانىلارنى قەدىرلىگىنىم ، ھەممە ئىنساننىڭ ئانىلىرىنى قەدىر-
 لىگىنىم ! ئاشۇ ئانىلارنى ئۇلۇغلاۋاتقىنىمۇ مېنىڭ تىلىم ، مېنىڭ
 مۇشۇ ئانا تىلىم !

3. ئانا تىلىنى سۆيۈش ، ئانا تىلىنى قەدىرلەش ، ئانا
 تىلىنى ئۇلۇغلاش ھېسسىياتىڭىزنى ئىپادىلەپ پىكىر بايان
 قىلىڭ . كوچا - كويلاردىكى خاتا ، ئۆلچەمسىز يېزىلغان
 سۆز - جۈملىلەردىن مىسال كەلتۈرۈپ سۆزلەڭ . نەسردە-
 كى ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى ئۆزلەشتۈرۈپ ، سىزگە ياققان
 جۈملىلەردىن بىر - ئىككىنى تېپىپ چىقىڭ .

6. تۇمارىس^①

كاسپى دېڭىزىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى قوشلارمۇ ئۇچۇپ ئۆتەلمەيدىغان بىپايان چۆل - قىرلاردا ماسساگىتلار ياشايدىكەن . ئىران پادىشاھى كەيخسراۋ ئۇلارنىڭ يەرلىرىنى بېسىۋالماقچى بولۇپ ، سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ ... ئۇ زامانلاردا ماسساگىتلارغا تۇمارىس دېگەن ئەقىللىق ، دانا بىر ئايال باش بولۇپ تۇرغانىكەن . كەيخسراۋ تۇمارىسنى ھىيلە بىلەن ئۆزىگە بويسۇندۇرماقچى بوپتۇ ، ئۇ تۇمارىسنىڭ ئېرىنىڭ ئاللىقاچان ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىغانىكەن . شۇڭا ، ئۇنى ئۆزىگە خوتۇن قىلىۋېلىش يولى بىلەن ماسساگىتلارنىڭ يېرىگە ئىگە بولۇش پىلانىنى تۈزۈپتۇ . شۇ مەقسەتتە ئۇ ، تۇمارىسقا سوۋغىلار بىلەن ئەلچىلەر ئەۋەتىپتۇ . غۇرۇرلۇق ھەم زېرەك تۇمارىس مەككار پادىشاھنىڭ قارا نىيىتىنى سېزىپتۇ . پادىشاھقا خوتۇن ئەمەس ، بەلكى ماسساگىتلار يۇرتى كېرەكلىكىنى بىلگەچكە ، ئەلچىلەرنى قوبۇل قىلماپتۇ . كەيخسراۋ ھىيلە - نەيرەڭ بىلەن ئىش پۈتمىگەنلىكىنى كۆرۈپ ، ئەسلىي مەقسىتىنى ئوچۇق ئېيتىپتۇ ھەمدە قوشۇن تارتىپ ئارىساك دەرياسى تەرەپكە يۈرۈش قىلىپتۇ . ئۇ كۆپلىگەن سال - كېمە ياسىتىپ ، بېھىساب قوشۇنى ۋە قورال - ياراغلىرىنى ئۇنىڭغا

① بۇ رىۋايەت «ئۇيغۇر خەلق ئەپسانە - رىۋايەتلىرى» دېگەن كىتابتىن ئېلىندى .

قاچىلاپ ، دەريانىڭ نېرىقى قىرغىقىغا ئۆتكۈزۈش چارىسىنى قىلىپتۇ .

تۆمارىس ئۇنىڭ ھەممە

ئىشلىرىدىن خەۋەردار ئىكەن ،

تېزلىك بىلەن كەيخىسراۋغا

چاپارمەن ئەۋەتىپ شۇ سۆزلەر -

نى يەتكۈزۈپتۇ : « ھەي ھىلىد -

گەر ، ماختانچاق پادىشاھ ! بۇ

نىيتىڭدىن قايت ، چۈنكى قىد -

لىۋاتقان بۇ ئىشلىرىڭدىن ئۆ -

زۈڭگە پايدا ياكى زەرەر تېگىش -

نى بىلمەيسەن . تىنچ ۋە ئاسا -

يىشلىق بىلەن ئۆز يۇرتۇڭغا

ھۆكۈمرانلىق قىل ، بىزنىڭ

يۇرتىمىزنى ئۆزىمىزگە قويۇپ بەر . ئەمما ، بىز بىلىمىز -

كى ، سەن تىنچلىقنى خالىمايسەن ، شۇ سەۋەبلىك بۇ مەس -

لىھەتلىرىمىزگە كىرمىسەڭ ، ماسساگىتلار بىلەن توقۇنۇ -

شۇشنى خالىساڭ ، كۆۋرۈك ياسايمەن ، دەپ ئاۋارە بولۇپ

ئولتۇرما . بىزگە ئېيتساڭ ، بىز ساڭا دەخلى قىلماي دەريا -

دىن ئۈچ كۈنلۈك يىراق يولغا كۆچۈپ كېتىمىز ، بىمالال

دەريادىن ئۆتسەن ، ئۇنىڭدىن كېيىن يۈزمۇيۈز ئۇرۇش -

مىز . ئەگەر بىز بىلەن دەريانىڭ ئۆزۈڭ تۇرغان قىرغىقىدا

ئۇرۇشماقچى بولساڭ ، ئۇنى ئېيت ، بۇنىڭغا ھەم بىز رازى ،

پەقەت نامەردلىك قىلغۇچى بولما ! »

بۇ دادىل گەپلەرنى ئىشيتىپ ، كەيخىسراۋ ساراسىمىگە

چۈشۈپتۇ ، مەخپىي ھالدا ئۆز سەركەردىلىرىنى توپلاپتۇ .

ئۇلارنى ۋەقەدىن خەۋەردار قىلىپ مەسلىھەت سورايتۇ .
كۆپچىلىك تۇمارىنى ئىرانغا كەلتۈرۈپ جەڭ قىلىش پىكىرىگە كەپتۇ ... پەقەت قەھرى قاتتىق ۋەزىرى — لىدىيلىك كرېز بۇ پىكىرگە قارشى چىقىپتۇ ، تۇمارىنىڭ ئېلىدە ئۇرۇش ئېچىشنى تەلەپ قىلىپ ، يوليورۇقلار كۆرسىتىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن كەيخىسراۋ تۇمارىنىڭ قىرغاقتىن ئۇزاقلىشىشنى سوراپ ، دەريانىڭ ماسساگىتلار تۇرغان بېلىمىدە ئۇرۇش قىلىشنى بىلدۈرۈپتۇ . تۇمارىس ۋەدىسىدە تۇرۇپ ، ئۈچ كۈنلۈك يول بېسىپ نېرى كېتىپتۇ . كەيخىسراۋ ئۆز قوشۇنى بىلەن دەريادىن ئۆتۈپتۇ .

كەيخىسراۋ ۋەزىرى كرېزنىڭ مەسلىھەتى بىلەن ماسساگىتلارغا قارشى ھەيلى تۈزىقىنى قۇرۇپتۇ : نازۇنمەت ۋە ئىچكۈلۈكلەرنى تەييارلاپ ، ئەڭ ناچار ئەسكەرلىرىدىن بىر توپنى ئارقىدا قالدۇرۇپ ، ئەڭ ياخشى ئەسكەرلىرى بىلەن ئالدىغا يۈرۈپ كېتىپتۇ . ماسساگىتلار قوشۇنىنىڭ بىر تۈپى — ئۈچتىن بىر قىسمى كەيخىسراۋ قالدۇرۇپ كەتكەن ئەسكەرلەرگە ھۇجۇم قىلىپ ، ئۇلارنى قىرىپ تاشلاپتۇ . كېيىن ، ماسساگىتلار سورۇن تۈزۈپ ، تەييار نازۇنمەت ۋە شارابلاردىن بېشىنى كۆتۈرمەي بولۇشچە يەپ - ئىچىپتۇ . دەل شۇ چاغدا ئىران قوشۇنلىرى قايتىپ كېلىپ ، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمىنى ئۆلتۈرۈپتۇ ، بەزىلىرىنى ئەسىر قىلىۋاپتۇ . ئەسەرلەر ئىچىدە ماسساگىتلار قوشۇنىغا باش بولۇپ كەلگەن تۇمارىنىڭ ئوغلى سىپارگانىزمۇ بار ئىكەن .

تۇمارىس بۇ ۋەقەدىن خەۋەردار بولۇپ ، كەيخىسراۋغا چاپارمەن ئەۋەتىپتۇ ھەمدە شۇ سۆزلەرنى ئېيتىپتۇ : «ئەي قانخور كەيخىسراۋ ! قىلغان ئىشنىڭ بىلەن ماختانماي قوي .

بىزگە ئەجدادلىرىمىز ھىيلە - مىكىر بىلەن ئۇرۇش قىلىشنى ئەمەس ، باتۇرلۇق بىلەن ئۇرۇش قىلىشنى ئۆگەتكەن . سەن مېنىڭ ئوغلۇمنى جەڭدە يۈزمۇيۈز يەڭگىنىڭ يوق ، ئۇنى مەككارلىق بىلەن شاراب ئىچۈرۈپ قولغا چۈشۈردۈڭ . ئۈزۈمدىن ياسالغان بۇ يارىماس ئىچىملىكنى ئىچكەندىن كېيىن سىلەرگە ئوخشاش ئادەملەرنىڭ مېڭىسى ئايلىنىپ ، ئاغزىدىن شادى كىرىپ ، بادى چىقىدۇ . ئەمدى مېنىڭ مەسلىھەتمىگە كىر . ئوغلۇمنى ماڭا تاپشۇرۇپ ، زىيان - زەخمەتسىز كەلگەن يېرىڭگە قايتىپ كەت . ماسسا - گىت قوشۇنىنىڭ ئۈچتىن بىرىنى قولغا چۈشۈرگىنىڭ بىلەن ئۆزۈڭچە كېرىلىپ كەتمە . ئەگەر سۆزۈمگە كىرمىسەڭ ماسساگىتلار تەڭرىسى — قۇياش نامى بىلەن قەسەمىياد قىلىمەنكى ، مەن سەندەك ئاچ كۆز قانخورنى قان بىلەن سۇغىرىمەن . »

كەيىنسىراۋ تۇمارىنىڭ بۇ سۆزلىرىگە قىلچە ئېتىبار قىلماپتۇ . تۇمارىنىڭ ئوغلى سىپارگانىز ئەتىسى ھوشىغا كېلىپ ، ھەممە ۋەقەلەردىن خەۋەردار بوپتۇ . كىشەندىن بوشتىشنى كەيىنسىراۋدىن يالۋۇرۇپ سوراپتۇ . تەلىپى بەجا كەلتۈرۈلۈپ ، قول - ئايىغى كىشەندىن ئازاد قىلىنىپتۇ . ئەمما ، ئۇ قىلغان خاتاسىغا پۇشايماي يەپ ، نومۇس كۈچىدىن ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرۈپتۇ .

تۇمارىس كەيىنسىراۋغا نەسىھەتلەر كار قىلمىغانلىقىنى ئاڭلاپتۇ . بارلىق كۈچلىرىنى توپلاپ ئاتلىنىپ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بېسىپ بېرىپتۇ . جەڭ باشلىنىپتۇ . ئېيتىشلارغا قارىغاندا ، كۆچمەنچى ئۇرۇق - قەبىلىلەر شۇنىڭغىچە مۇنداق قاتتىق جەڭنى زادى كۆرمىگەنىكەن . دەسلەپ ھەر

ئىككى تەرەپ قوشۇنى بىر - بىرىگە ئۇدۇلمۇئۇدۇل تۈ-
رۇپ ، ياللىرىدىن تىنماي ئوق ياغدۇرۇپتۇ . كېيىن ، ئوق-
دانلاردا ئوق تامام بولۇپ ، ئەسكەرلەر بىر - بىرى بىلەن
قۇچاقلاشما جەڭگە چۈشۈپتۇ . نەيزىۋازلىق ۋە قىلىچۋازلىق
تازا قىزىپتۇ . جەڭ ئىنتايىن ئۇزاق داۋام قىلغان بولسىمۇ ،
ھېچكىم جەڭ مەيدانىنى تاشلاپ چىقىپ كەتمەپتۇ . ئەڭ
ئاخىر ماسساگىتلار يېڭىپ چىقىپتۇ ، ئۇلار ئىران قوشۇنى-
نىڭ كۆپىنى قىرىپ تاشلاپتۇ . بىر كەم ئوتتۇز يىل پادى-
شاھلىق تەختىدە دەۋران سۈرگەن كەيخسراۋنى ئۆلتۈرۈ-
شۈپتۇ .

تۇمارىس جەڭ تۈگىگەندىن كېيىن يوغان بىر تۇلۇمنى
قان بىلەن تولدۇرۇشنى ، كەيخسراۋنىڭ مۇردىسىنى ئۆ-
لۈكلەر ئارىسىدىن كەلتۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ . كەيخسراۋنىڭ

ئۆلۈكى تېپىپ كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن ، تۇمارىس ئۇنىڭ بېشىنى كېسىپ قان بىلەن تولغان تۆلۈمغا پاتۇرغان ۋە جەستىگە قاراپ غەزەپ - نەپرەت بىلەن شۇ سۆزلەرنى ئېيتقانكەن :

«ئەي نامەرد ، سەن مېنى ، يەنى سېنى جەڭدە مەردانە يېڭىپ چىققان بىر ئايالنى مەككارلىق بىلەن ئوغللىدىن جۇدا قىلىپ ، پەرزەنت داغىدا كۆيدۈردۈڭ . سەن ئۆمرۈڭ بويى قانغا تويمىدىڭ . مەن ئىچكەن قەسىمىگە ئەمەل قىلىپ سېنى قان بىلەن سۇغاردىم . بىراۋنىڭ يۇرتىغا زوراۋانلىق بىلەن باستۇرۇپ كىرگەنلەرنىڭ جازاسى شۇ !»
كەيخىسراۋ ئۆلۈمنىڭ قىسسىسى ئەنە شۇنداق ئىكەن .

كۆنۈكمە

- 1 . تۇمارىس بىلەن كەيخىسراۋنىڭ خاراكتېرىدە قانداق پەرق بارلىقىنى ھېس قىلىڭىز ؟
- 2 . تۇمارىسنىڭ سۆزلىرىدىن ئۇنىڭ قانداق خىسلىتىدەننى تونۇپ يەتتىڭىز ؟
- 3 . قەھرىمانلىق ، ۋەتەنپەرۋەرلىك مەزمۇنىدىكى ما-قال- تەمسىللەردىن بىرنەچچىنى تېپىپ يېزىپ ئوقۇڭلار .

*7. ئۇنتۇلماس بىر دەرس

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلغاندىن كېيىن ، مەن تەيۋەندىكى دېڭىز نەقلىيات ئىشلىرى شىركىتىنىڭ پاراخوتىدا ئىشلىدىم .

بىر قېتىم ، پاراخوتىمىز گاۋشىۈڭ پورتىدا توختىدى . مەن قىرغاققا چىقىپ ، شەھەر رايونىنى كېسىپ ئۆتۈپ ، سىرتقا قاراپ ماڭدىم . قانچىلىك ماڭغانلىقىم ئېسىمدە يوق ، ئالدى تەرەپتە ئاق تام بىلەن قورشالغان ، دەرۋازىسى سىرتىغا بىر قاتار دەرەخ تىكىلگەن يېزا باشلانغۇچ مەكتىپىگە كۆزۈم چۈشتى .

مەكتەپ ھويلىسىدا جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرەتتى ، مەن دەرسخانىلارنىڭ بىرىگە يېقىن بېرىپ ، دېرىزىدىن تەيۋەنلىك ياش ئوقۇتقۇچىنىڭ بالىلارغا ۋەتەننىڭ يېزىقىنى ئۆگىتىۋاتقانلىقىغا نەزەر سالىدىم . ئۇ بور بىلەن قارا دۈسكەلغا دانە- دانە قىلىپ مۇنۇ سۆزلەرنى يېزىۋاتاتتى .

مەن جۇڭگولۇق ، مەن جۇڭگونى سۆيىمەن !
ئۇ خەتلەرنى ناھايىتى ئەستايىدىللىق بىلەن يازاتتى ، لېكىن قىيىنلىپ يازاتتى . تەيۋەن «قايتۇرۇۋېلىنغان» دىن كېيىن ئۇزاق ئۆتمەيلا ، نۇرغۇن ئوقۇتقۇچىلارمۇ ۋەتەن يېزىقىنى يېڭىۋاشتىن ئۆگەنگەنىدى .

ئارقىدىنلا ، ئۇ ئاۋۋال جەنۇبىي فۇجيەن تەلەپپۇزى بىلەن ، ئاندىن يەنە تازا راۋان سۆزلىيەلمەيدىغان دۆلەت

تېلى بىلەن تەكرار - تەكرار ئۆگەتتى . بالىلارمۇ ئاۋۋال جەنۇبىي فۇجيەن تەلەپپۇزى بىلەن ، ئاندىن ئۆزلىرى تازا پېششىق بىلمەيدىغان دۆلەت تېلى بىلەن تەكرار - تەكرار ئوقۇدى . ئوقۇتقۇچى ۋە بالىلار شۇقەدەر جىددىي ، ئەستايىدىل ، ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇقەدەر ھېسسىياتقا باي ئىدى . گويا ھەربىر ھەرپ ، ھەربىر تاۋۇش ئۇلارنىڭ چوغدەك ۋە سەمەمىي يۈرىكىدىن چىقىۋاتقاندەك قىلاتتى .

مېنى بۇ تەسىرلىك مەنزىرە ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى . مەن يۈكسەك ئېھتىرام بىلەن ئاستا ئارقا ئىشىكتىن دەرس-خانىغا كىرىپ ، ئەڭ ئاخىرقى قاتاردىكى بوش ئورۇنغا كېلىپ ئولتۇردۇم ۋە بالىلار بىلەن بىرلىكتە ھېلىقى ئوقۇتقۇچىغا ئەگىشىپ ، ئۈنلۈك ۋە بىر تەكشى ھالدا تۆۋەندىكى سۆزلەرنى تەكرار ئوقۇدۇم :

مەن جۇڭگولۇق ، مەن جۇڭگونى سۆيىمەن !
ئوقۇتقۇچى ۋە بالىلار مېنى بايقىدى ، لېكىن ھېچكىم-مۇ ھەيران قالمىغاندەك كۆرۈنەتتى . ئاشۇ جۈپ - جۈپ كۆزلەردىن ئۇلارنىڭ مېنى قارشى ئالغانلىقى مانا مەن دەپ چىقىپ تۇراتتى . دەرس داۋاملىشىۋاتاتتى ، ھەممەيلەن تېخىمۇ غەيرەتلىنىپ ئوقۇۋاتاتتى .

دەرسىتىن چۈشكەندە ، بالىلار مېنى ئورنىۋالدى . ئوقۇتقۇچىمۇ يېتىپ كېلىپ ، مېنىڭ بىلەن قىزغىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى .

— مەن دۆلەت تىلىنى ياخشى سۆزلىيەلمەيمەن ، ئەمەلىيەتتىن ئۆگىنىۋاتىمەن . بىلىدىغانسىز ، ياپونلار ھۆكۈمەت رايونلىق قىلغان دەۋردە ، بىز ھەممىمىز ياپونلار ئاچقان مەكتەپتە ئوقۇغان ، شۇڭا دۆلەت تىلىنى ياخشى سۆزلىيەلەيمەن .

مەيمىز !

— مېنىڭچە ، سىز بۈگۈنكى دەرسنى ئىنتايىن ياخشى ئۆتتىڭىز ! تازا ھېسسىياتلىق ئۆگەتتىڭىز ، بالىلارمۇ چوڭ-قۇر ھېسسىيات بىلەن ئۆگەندى ...
ئۇ مېنىڭ پاراخوتتا ئىشلەيدىغانلىقىمنى ئۇقۇپ ، مېنى ئۆزلىرىنىڭ كىچىك زالىنى كۆرۈشكە تەكلىپ قىلدى .

زال دېگىنى كەڭرەك بىر ئېغىز ئۆي ئىكەن . ئۇ ماڭا تارىختا ئۆتكەن ئۇلۇغلىرىمىزنىڭ يېڭىدىن سىزىلغان بىر-نەچچە سۈرىتىنى كۆرسىتىپ ، مۇنداق دېدى :
— ئىلگىرى بۇ يەردىكى سۈرەتلەرنىڭ ھەممىسى ياپون-لارنىڭ ئۇلۇغ ئادەملىرىنىڭ سۈرەتلىرى ئىدى ، ھازىر «قايتۇرۇۋېلىندى» ، شۇڭا ئۆزىمىزنىڭ ئۇلۇغ ئادەملىرى سىزىلدى .

مەن تامدا كۈڭزى ، جېڭ چىڭگۇڭ ، سۇن جۇڭشەننىڭ سۈرىتى ، شۇنىڭدەك ئۇچىسىغا رەمنىڭ سەككىز سىمۋول-لىق بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن پەرىجە كىيگەن جۇڭگىيىلىك لياڭنىڭ-مۇ سۈرىتى بارلىقىنى كۆردۈم . سۈرەتلەرگە قارا - قارا ، كۆزلىرىمگە ياش ئەگىگەنلىكىنى تۇيماي قاپتىمەن . بۇ نەقە-دەر يارقىن مىللىي روھ ، ۋەتەنگە بولغان نەقەدەر چوڭقۇر

مۇھەببەت - ھە !

مەن تەيۋەنلىك بۇ ياش ئوقۇتقۇچىنىڭ قولىنى چىڭ سىقتىم ، لېكىن بۇ چاغدىكى ھېسسىياتىمنى تولۇق ئىپادىلەپ بېرەلگۈدەك ، ئۇ بايا بالىلارغا ئۆگەتكەن ھېلىقى ئەڭ ئاددىي سۆزدىن ئارتۇق يەنە قانداق سۆز بارلىقىنى ئويلاپ يېتەلمىدىم :

مەن جۇڭگولۇق ، مەن جۇڭگونى سۆيىمەن !

1. تېكىستنى ئىچىڭىزدە ئوقۇپ ، تۆۋەندىكى سوئاللارغا

جاۋاب بېرىڭ :

1 (ھېلىقى تەيۋەنلىك ياش ئوقۇتقۇچى بالىلارغا ۋەتەن يېزىقىنى قانداق ئۆگەتتى ؟ «مەن» مۇ نېمە ئۈچۈن بالىلار بىلەن بىرلىكتە ئۆگەندى ؟

2 (زالىنىڭ تېمىدىكى جۇڭگو تارىخىدا ئۆتكەن ئۇلۇغ زاتلارنىڭ يېڭى سىزىلغان رەسىملىرىنى كۆرگەندە ، «مەن» نىڭ كۆزىدە نېمە ئۈچۈن ياش ئەگىدى ؟

3 («مەن جۇڭگولۇق ، مەن جۇڭگونى سۆيىمەن» دېگەن بۇ جۈملە قانچە يەردە تەكرارلانغان ، ھەر قېتىمقىسى قانداق ئەھۋال ئاستىدا يېزىلغان ؟

2. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇڭ ، ئۇلاردىكى ئىددىيىۋى ھېسسىياتنى ئۆزلەشتۈرۈۋېلىڭ ، ئاستى سىزىلغان سۆزلەرگە دىققەت قىلىڭ .

1 (ئوقۇتقۇچى ۋە بالىلار شۇقەدەر جىددىي ، ئەستايىدىل ، ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇ قەدەر ھېسسىياتقا باي ئىدى .

گويا ھەربىر ھەرىپ ، ھەربىر تاۋۇش ئۇلارنىڭ چوغدەك ۋە
سەممىي يۈرىكىدىن چىقىۋاتقانداك قىلاتتى .

(2) ئىلگىرى بۇ يەردىكى سۈرەتلەرنىڭ ھەممىسى يا-
پونلارنىڭ ئۇلۇغ ئادەملىرىنىڭ سۈرەتلىرى ئىدى ، ھازىر
«قايتۇرۇۋېلىندى» ، شۇڭا ئۆزىمىزنىڭ ئۇلۇغ ئادەملىرى
سىزلىدى .

(3) مەن تەيۋەنلىك بۇ ياش ئوقۇتقۇچىنىڭ قولىنى
چىڭ سىقتىم ، لېكىن بۇ چاغدىكى ھېسسىياتىمنى تولۇق
ئىپادىلەپ بېرەلگۈدەك ، ئۇ بايا بالىلارغا ئۆگەتكەن ھېلىقى
ئەڭ ئاددىي سۆزدىن ئارتۇق يەنە قانداق سۆز بارلىقىنى
ئويلاپ يېتەلمىدىم .

3 . بىر مىللەتنىڭ تىل - يېزىقىغا بولغان قەدىرلەش
ھېسسىياتىنى قانچىلىك دەرىجىدە ھېس قىلغانلىقىڭىزنى
سۆزلەپ بېقىڭ .

ئۈچىنچى مەشىق

1. تۆۋەندىكى تەرتىپى قالايمىقان بىرنەچچە ئابزاسنى تەرتىپى ئېنىق بىر پارچە ئەسەرگە ئايلاندۇرۇڭ .

مەن ئۇيقۇمدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كۆزۈمنى ئېچىپ قارىسام ، ئالەم كېمىسىدە ئەمەس ، بەلكى كارىۋاتتا يېتىپ-تىمەن . مەن بىر تىنىۋالدىم ، يۈرىكىم تېخىچە دۈپۈلدەپ سوقۇپ تۇراتتى . ئاينىڭ نۇرى دېرىزىدىن ئۈستەلگە چۈ-شۈپ ، ئۈستەل ئۈستىگە قويۇلغان ، مەن تۈنۈگۈن سېتىۋال-غان ئىلمىي فانتازىيىلىك ھېكايە — «ئالەم سەپىرى خاتى-رىسى» دېگەن كىتابنى يورۇتۇپ تۇراتتى .

مەن ئاخشام بىر چۈش كۆرۈپتىمەن ، چۈشۈمدە ئالەم كېمىسىدە ئولتۇرۇپتىكەنمەن ، بىر راكېتا مېنى ئالەم بوش-لۇقىغا كىرگۈزۈپتىمىش .

ئالەم كېمىسىنىڭ ئوڭ تەرىپىگە قارىسام ، ئۇ يەر يەر شارىنىڭ چېتى ئىكەن ، ئۇنىڭ ئۈستىنى ئىس - تۈتۈنگە ھەم نېپىز تۇمانغا ئوخشايدىغان بىر قەۋەت كۆكۈچ شەپەق نۇرى قاپلىۋاپتىمىش .

2. ئالەم بوشلۇقىنىڭ مەنزىرىسى ئىنتايىن چىرايلىق ئىدى . يۇقىرىغا قارىسام ، ئاسمان كۆك ئەمەس ، قارا پەردىگە ئايلىنىپ قاپتۇ ، ئۇ قارا پەردە ئۈستىدە ، سان - ساناقسىز كۆزلەر ماڭا تىكىلىپ تۇرغاندەك ، غۇچچىدە يۇلتۇزلار چاق-.

ناپ تۇراتتى . قۇياش سول تەرەپتە يەككە - يېگانە توختاپ قاپتۇ ، ئۇ خۇددى ئوت شارغا ئوخشاش ، كۆزلەرنى قاماشتۇرىدىغان نۇر چاپاتتى .

4 ئۇشتۇمتۇت ، ئالەم كېمىسى ، زاپچاسلىرى ئىشلىمەس بولۇپ قېلىپ ، ھاۋا بوشلۇقىدىن تۆۋەنگە يۇمىلاپ چۈشۈپ كەتتى ، مەن ئالەم كېمىسىدىكى نەچچە يۈزلىگەن كۈنۈپكە - لارغا قاراپ ، قايسىسىنى بېسىشىمنى ئۇقالماي ، تەمتە - رەپ ، تەت - تەتچىلىقتا : «قۇتقۇزۇڭلار !» دەپ ۋارقىردى .
ۋېتپىتمەن .

2 . ئوقۇتقۇچى ھېسسىياتلىق ئوقۇپ بەرگەن شېئىرنى ئەستايىدىل ئاڭلاپ ، ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىنى سۆزلەپ بېرىڭ .

3 . ئەتراپىڭىزدا يۈز بەرگەن بىرەر ئىش - ۋەقەنى يېزىڭ ، ئاۋۋال مەركىزىي ئىدىيىسىنى ئويلىنىۋېلىپ ، ئاندىن تەرتىپ بويىچە يېزىڭ ، ھېسسىياتنى ھەقىقىي ئىپادە - لەشكە ، سۆز - جۈملىلەرنى لايىقىدا ، مۇۋاپىق ئىشلىتىشكە دىققەت قىلىڭ .

8. ئارتىس بولۇش چۈشىنىش بەربات بولۇشى

ئاندىرسون دۇنيادى -
كى داغلىق يازغۇچى . ئۇ
«چۆچەك پادىشاھى» دەپ
شۆھرەت قازانغان .

ئاندىرسون 1805 -
يىلى دانىيىدە دۇنياغا
كەلگەن . كىچىك ۋاقتىدا
يازغۇچى بولۇشنى ئويلاپ -
مۇ باقمىغان ، ئۇ ئارتىس
بولۇشنى كۆڭلىگە پۈك -
كەن . بىر كۈنى ئون تۆت
ياشلىق ئاندىرسون ئاندى -
سىغا :

— ئانا ، مېنىڭ ئار -

تىس بولغۇم بار ، — دېدى .

— نېمە ؟ — دېدى ئانا بالىسىغا چەكچىيىپ ، چۆچۈ -

گەن ھالدا ، — مۇمكىن ئەمەس !

ئاندىرسون ئانىسىغا چۈشەندۈردى ، بىراق ئانىسى قۇ -
لاق سالمىدى . ئۇ سالپايغان ھالدا ئانىسىنىڭ قېشىدىن
چىقىپ كەتتى .

گەرچە ئانىسى قوشۇلمىغان بولسىمۇ ، ئەمما ئاندىر -
سوننىڭ ئارتىس بولۇش خىيالى بارغانچە كۈچەيدى . ئۇ بوش
ۋاقىت تاپسىلا ئىشكىنى تاقىۋېلىپ ناخشا ئېيتاتتى ، ئۇس -
سۇل ئوينىتتى ياكى سەھنە سۆزلىرىنى يادلايتتى . ياخشى
نىيەتلىك بىر تۇل ئايال ئۇنىڭغا «شېكسپېر تراگېدىيىلە -
رى» دېگەن كىتابنى تەقدىم قىلدى . ئاندىرسوننىڭ گۈلچە -
قەلىرى ئېچىلىپ كەتتى . ئۇ دائىم ئانىسىنىڭ شارپىسىنى
ئورنىۋېلىپ ، ئۆيدە شېكسپېر درامىلىرىدىن ئارىيە ئورۇن -
دايتتى . كۆرۈمسىز بالىنىڭ قىلىپ يۈرگەن قىلىقلىرىغا
قوشنىلارنىڭ ئىچى پۇشاتتى ، ئۇلار : بۇ بەتبەشىرە بالىغا
جىن تەگكەن ئوخشايدۇ ، دېيىشەتتى .

ئانىسى ۋە ئۆگەي دادىسى ئاندىرسوننىڭ قۇرامىغا يە -
تىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئەمدى ئۇ ئىشلىشى كېرەك ،
دەپ ئويلاپ ، ئۇنى شاگىرتلىققا ئاپىرىپ بەردى . ئاندىرسون
قەتئىي قوشۇلمىدى . ئۇ قەتئىي ھالدا :

— مەن ئارتىس بولمەن ! — دېدى .

شۇ يىلى يازدا ، پايتەخت كوپېنھاگېندىن بىر دراما
ئۆمىكى ئويۇن قويغىلى كەلدى . ئۇلارغا بىرنەچچە ئاممىۋى
رولغا چىقىدىغان ئارتىس لازىم بولۇپ قالدى . تونۇش -
بىلىشلىرى ئۇلارغا ئاندىرسوننى تونۇشتۇردى . ئاندىرسون
بەكلا خۇشال بولۇپ ، رولنى ئوبدان ئېلىشقا تىرىشتى .
بۇنى كۆرگەن ئارتىسلار ئۇنىڭغا ئەتەي چاقچاق قىلىپ :

— شاكىچىك ، سەن كوپېنھاگېنغا بېرىپ ، ئوردا دراما
ئۆمىكىگە كىرسەڭ بولغۇدەك ، دېيىشتى . بۇ گەپ ئاندىر -
سونغا يېقىپ قالدى ، ئۇ پايتەختكە بېرىشنى كۆڭلىگە پۈك -
تى .

1819 - يىل 9 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ، ئاندىرسون ئۆزى

يالغۇز كوپىنھاگېنغا كەلدى . ئۇ ئالدى بىلەن داڭلىق ئۆس-
سۇلچى سارى خانىمنىڭ ئۆيىگە باردى . ئۇ ئۆيگە كىرگەن-
دە ، خىزمەتكار ئۇنى تىلەمچىمىكىن دەپ قالدى . ئۇ نۇر-
غۇن ياخشى سۆز قىلىپ يۈرۈپ ، مىڭ بىر جاپادا ئاندىن
سارى خانىم بىلەن كۆرۈشەلەتتى . ئاندىن سارى خانىم شەپكىسىنى
ئېلىپ داپ قىلىپ چىلىپ ، سارى خانىم ئالدىدا زوق -
شوق بىلەن ئويۇن كۆرسەتتى . ئۇ ھەۋەس بىلەن ناخشا
ئېيتتى ، ئۆسۈل ئوينىدى . لېكىن ، ئۇ سارى خانىمنىڭ
كۆزىگە زادىلا ياقىمىدى . ئۇ ئويۇننى تۈگىتىش بىلەنلا ھەيدەپ
چىقىرىلدى .

ئاندىن سارى ئوردا تىياتىر ئۆمىكىنىڭ دىرېكتورىنىڭ
ئۆيىگە باردى ، ئارتىس بولماقچى ئىكەنلىكىنى ئېيتتى .
دىرېكتور ئاندىن سارىغا سەپىلىپ :

— بەك ئورۇق ئىكەنسەن ، تەقى - تۇرقىڭىز ئارتىس-
لىققا يارمايدىكەن ، — دېدى .

— بۇنىڭ چارىسى ئوڭاي ، — دېدى ئاندىن سارى تەلۋىد-
دەكلا ، — ماڭا يۈز كرونا^① بەرسىڭىز ، دەرھال تاماق يەپ
سەمىرىمەن .

دىرېكتورنىڭ ئەرۋايى ئۇچتى . ئۇ بۇ بالىنىڭ ئەقلى
جايدا ئەمەس ئىكەن دەپ ئويلاپ قالدى - دە ، ئۇنىڭغا
پىسەنت قىلىمىدى .

ئاندىن سارى ئۆمىدىسىز لەندى . ھېچ ئامالى قالمىغان ئا-
دىر سارى بېشىمغا كەلگەننى كۆرەرمەن دەپ ، ئىتالىيلىك
ناخشىچى ، پروفېسسور سېونىنىڭ ئائىلىسىگە ئۆسۈپ كىر-
دى . پروفېسسور بۇ نامرات بالىنى دوستانە كۈتۈۋالدى ۋە

① كرونا — دانىيىنىڭ پۇل بىرلىكى .

بىرەر ناخشا ئېيتىپ بېقىش ، دېدى . ئاندىن سون ھايانلار .
دى . بىر ناخشىنى ھېسسىيات بىلەن خېلىلا ياخشى ئېيت-
تى . پروفېسسور نەق مەيداندا ئىپادە بىلدۈرۈپ ، ئۇنى
شاگىرتلىققا ئېلىپ قالدى . ئەمما ، بىرنەچچە ئايدىن كېيىن
ئاندىرسوننىڭ ئاۋازى بۇزۇلدى . پروفېسسور ئاۋاز جەھەتتە
ئىستىقبالى يوق ئاندىرسوننى ئېلىپ قېلىشنى خالىمىدى .
ئاندىرسون بۇ يەردىن قايتىپ ئۆسۈل مەكتىپىگە باردى .
بۇ چاغدا ئۇ ئون ئالتە ياشقا كىرىپ قالغانىدى .

ئۆسۈل مۇئەللىمى ئاندىرسوننى پۇت - قولى كالام-
پاي ، ئۆسۈلچى بولالمايدۇ ، دەپ قارىدى . ئاندىرسون
ئائىلاچ كۆزىگە لىققىدە ياش ئالغان ھالدا ئۆسۈل مەكتىپى-
دىن ئايرىلدى .

شۇ چاغدا بىر ئاق كۆڭۈل ئادەم ئاندىرسوننى داڭلىق
بىر ئارتىس قېشىغا ئېلىپ بېرىپ ، ئاندىرسوندا ئارتىس
بولغۇدەك ئىقتىدار بار - يوقلۇقىنى كۆرۈپ بېقىشنى ئۆتۈن-
دى . تەجرىبىلىك بۇ ئارتىس ئاندىرسوننىڭ ئەھۋالىنى ئاڭ-
لاپ تەھلىل قىلغاندىن كېيىن سەمىمىي ھالدا :

— بۇ بالا ئارتىسلىققا لايىق ئەمەس ، — دېدى .

ئاندىرسوننىڭ ئارتىس بولۇش چۈشى تەلتۆكۈس بەر-
بات بولدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭدا ئەدەبىيات ساھەسىدە
چوقۇم نەتىجە يارىتىمەن ، دېگەن نىيەت پەيدا بولدى . راست
دېگەندەك ، ئۇ ئاخىر بۇ ساھەدە ئۇتۇق قازاندى . ئۆزىنىڭ
گۈزەل ، رومانىك چۆچەكلىرى بىلەن «دۇنيانىڭ چۆچەك
ئاتىسى» دېگەن مەڭگۈلۈك نامغا ئائىل بولدى . بۈگۈنكى
كۈندە دۇنيادا ئۇنىڭ چۆچىكىنى ئاڭلىمىغان ، ئوقۇمىغان
بالىلار يوق دېيەرلىك .

1. ئاندېرسوننىڭ ئارتىس بولۇش چۈشى باشقىلار قول-
لاپ - قۇۋۋەتلىمىگەچكە بەربات بولدىمۇ ياكى ئۇنىڭدا ئار-
تىس بولالايدىغان تەبىئىي تالانت يوق بولغاچقا بەربات بولدى-
مۇ؟ ئۆز قارىشىڭىزنى سۆزلەپ ، ساۋاقداشلىرىڭىز بىلەن
مۇنازىرىلىشىپ بېقىڭ .

2. ئاندېرسوننىڭ بالىلىق ھاياتىدىن قانداق ساۋاق
ئالدىڭىز؟

3. ئاندېرسون چۆچەكلىرىنى سۆزلەش پائالىيىتى
ئۆتكۈزۈڭلار .

4. ئاندېرسوننىڭ ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللار-
نى ئوقۇڭ .

يۈگۈرۈپ بېقىپتۇ ، جاڭگالدىن توغراق توشۇپ سېتىپتۇ ،
ئۇۋاقلارنى ئەكېلىپ ئوچاققا بېقىپتۇ ، شۇنداق قىلىپ
ئاتا- ئانىلىرىنى بېقىپتۇ .

قورساقلار تارتىشىپ پەي بولغاندا ، سۆڭەكلەردە يە-
لىك تۈگەپ نەي بولغاندا ئەتىياز كەپتۇ . بالىلار چېچەك
تېرىشىپ ئويناپتۇ ، ئېتىزلاردا مۇڭلۇق ناخشا ، تىرىكچە-
لىك قايناپتۇ . چۇغلۇقلار ئېچىلىپ ، كاككۇك سايراپتۇ .
ئەپچىلەم ئېتىز يوللىرىدا ئاغىنىلىرى بىلەن تېپىشىپ
بىر تۈگۈنگە كېلىشىپ كۆڭلى ئامان بوپتۇ . ئاندىن بىر
كۈنى مۇنۇ ناخشىنى ئېيتىپ شەھەرگە راۋان بوپتۇ :

بازار يولى يىراق يول ،
تومۇزدا باللا يىغلايدۇ .
سايىدا ياتاي دېسەڭ ،
بايلار چىقىپ قوغلايدۇ .

بۇ ئالەمنى كەڭ دەيدۇ ،
بىلەلمدۇق زادىلا .
ئاللىقانچىلىك يەر تۇرماق ،
يېتەلمدۇق سايىغا .

ئەپچىلەم ماڭا - ماڭا قاق چۈشلەر بىلەن ھېرىپ -
ئېچىپ ، تەرگە پىشىپ ، ھېلىقى باينىڭ ئىشىكى ئالدىغا
ئۇلىشا - ئۇلاشمايلا ئىتلىرى قاۋاپتۇ . «ئۇھ !» دەپ ئۈجمە
سايىسىغا ئۆزىنى تاشلىشىغا باي چىقىپ توۋلاپتۇ :
— ھەي گاداي ، ئەمدى سەن نەدىن پەيدا بولدۇڭ ، ئۆت

بۇياققا !

— باي ئاكا ، بۇ كۆپچىلىك ئۆتىدىغان يول ئۈستىغۇ ؟
— يول كۆپچىلىكنىڭ بولغان بىلەن ئۈجمىنىڭ سايد-
سى مېنىڭ .

— بىر ئاز دېمىنى ئېلىۋالغۇچە ئۈجمىلىرىنىڭ سايد-
سى تۈگەپ قالماي .

— تۈگەپ قالسا بولامتى ئەمەس ؟ ئۈجمە ئۆستۈرۈپ
بەرگەندەك گەپ قىلىسەنغۇ . بىلەمسەن ، بۇ ئۈجمىنىڭ
ھەربىر يوپۇرمىقى بىر ئاق تەڭگىگە توختىغان ! ...

— بۇ گەپچە ، مەن پۇلنىڭ سايسىدا ئولتۇرۇۋېتىپتە-
مەن - دە ؟

— توغرا ، لېكىن پۇلنىڭ سايسىدا باي ئۆزى ئولتۇ-
رىدۇ . مەن ساڭا شۇنى ئېيتىپ قوياي ، ئەگەر پۇلۇڭ بولسا
سەنمۇ ئولتۇرسەن .

— پۇلۇم بولسا ئولتۇرامدىم ؟

— ھە ، ئەلۋەتتە .

— ئۇنداق بولسا ، ئۈجمىلىرىنىڭ سايسىنى ساتاملا ؟

— چوڭ سۆزلىمەي ، يولۇڭغا ماڭساڭ بولارمىكىن !

— پۇلنىڭ چوڭ سۆزلىتىدىغانلىقىنى ئۆزلىرى بىلە-

لا ؟

.....

باي دۇدۇقلاپ قاپتۇ ۋە پۇلنى ئويلاپ جىم بوپتۇ .
قۇلاقلىرى دىڭ بوپتۇ . ئاخىر تاقەت قىلالماي تىلى سۆزگە
كەپتۇ ، سۆزگە كەلگەندىمۇ ، ئاۋۋال باھاغا — پۇلغا كەپتۇ .
ئەپچىلەم :

— سودا ئىشى ئاسان ئەمەس ، سىلىمۇ ئىمام - مەزىنە -

لىرىنى قىچقارسىلا . مەنمۇ بىر - ئىككى ئاغىنەمنى قىچقىد -
راي ، خەت - مۆھۈر قىلىشايلى ... — دەپتۇ .
باي :

— گېپىڭ راست بولسا ، سەن توختىمامسەن ، ئاۋۋال
باھاسىنى كېلىشەيلى ، ئاندىن ئۇچىدىن بىرنەرسە بەر . قال -
غان ئىشلار بولسا ئاسان ... — دەپتۇ .

ئۇياققا تارتىشىپ ، بۇياققا تارتىشىپ ئاخىر ئۈجمە سا -
يىسىنىڭ باھاسى 400 كۈمۈش تەڭگىگە توختاپتۇ . ئۇچىد -
ىدىن 50 تەڭگە بېرىپ ، ئورنىغا بايدىن تىلخەت ئېلىپ ،
ئەپچىلەم ئاغىنىلىرىنى قىچقارغىلى مېڭىپتۇ .

باينىڭ ئاغزى قۇلىقىغا يېتىپ ، «خۇدا ئۇرغان ئەخ -
مەقنى ئەمدى باي ئاكاڭنىڭ ئۇرغىنىنى كۆر ! مۇنداقمۇ
ئولجا بولارمۇ ...» دەپتۇ - دە ، موللامغا كىشى يۈگۈرتۈپ -
تۇ . ئارقىدىن «توختا !» دەپتۇ ، كۆڭلىدە «بۇنى كىشىلەر
بىلمىسۇن ، ئىش بۇزۇلمىسۇن ، موللامنى توغرىلاش ئۇ -
چۇن ، ئۆزۈم بېرىشىم كېرەك» دەپ ، ئۆزى يۈگۈرۈپتۇ .
ئەتىسى بۇلار يىغىلىپتۇ ، ئىماممۇ باي ئاكاملار بىلەن
ماقۇللىشىۋېلىپ ، مۆھۈرىنى يالاپ ئولتۇرۇپتۇ . ئەپچىلەم -
مۇ روزىمەتكە ئوخشاش بىر - ئىككى ئاغىنىسىنى باشلاپ ،
ئالدىن تەييارلىۋالغان سۆزلىرىنى دىللىرىغا پۈكۈپ ، جايلىد -
ۋالغان پۇللىرىنى بەللىرىگە تۈگۈپ يېتىپ كەپتۇ .
موللام :

— ئەلۋەدۇ مىنەل ئىمان^① ، بىزلەر بولساق شاھىت ... —
دەپ قەغەزگە بارمىقىنى بېسىشقا باشلاپتۇ . خەتنىڭ بېشىغا
«تەخىيى بىر مىڭ ، ئېشىكى ئۈچ يۈز ، توقۇمى ئون توق -

① ئەلۋەدۇ مىنەل ئىمان — ۋەدىدە تۇرۇش ئىمانىنىڭ جۈملىسىدىندۇر .

قۇز ، ماھى سەپەر قوشنىسىدا ، باي غوجامنىڭ ھويلىسىدا » دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر ، ئاندىن « مەنكى سەلەي باي ھوي-لامنىڭ كوچا پاسلىدىكى چوڭ ئۈجمىنىڭ سايىسىنى ئەپ-چىلاخۇنغا ئۆز ئىختىيارىم بىلەن ھازىر مەجلىس ئالدىدا 400 كۈمۈش تەڭگىگە ساتتىم ، تاكى ئۈجمە قېرىپ يوقال-غۇچە ئۇنىڭ سايىسىدىن ئەپچىلاخۇن ۋە ئۇنىڭ ئۆي - ئائىلىسىدىكىلەر ، ھەتتا ئاغىنە ، خىش - ئەقرباللىرىمۇ ھەرقاچان ، ھەرزامان بىمالال پايدىلىنىدۇ . مۇبادا بۇنىڭغا پېقىر ۋە ئەۋلادىم نارازى بولۇپ دەۋا قىلسا ، يۇرت شەرىئى ئالدىدا دەۋاسى باتىل بولغاي » دېگەن گەپلەر يېزىلىپتۇ . ئاخىرىغا ساتقۇچى ، ئالغۇچى ۋە گۇۋاھ - شاھىتلار قول قويۇپتۇ .

ئىمام :

— مۇبارەك بولغاي ، ئەپچىلاخۇن ! سىلىدەك ماكانسىز بىر ئادەمنىڭ باي غوجامنىڭ ئىشىكى ئالدىدا مۇنچىلىك مۈلۈككە ئىگە بولغانلىرى خۇدانىڭ چوڭ ئىلتىپاتى . سىلە-نىڭ باشلىرىغا ئۈجمىنىڭ سايىسى ئەمەس ، باي غوجامنىڭ سايىسى چۈشتى ... — دەپ مۆھۈر ھەققى ئېلىپ ، قوينىغا ساپتۇ . مەزىناخۇنۇممۇ قۇرۇق قالماپتۇ . ئۇلار باي غوجام-دىن قانچىلىك مۆھۈر ھەققى ئالدى ، بۇنىسى مەلۇم ئە-مەس . ئىش قىلىپ توختام « پۈتۈپتۇ » ، ھەممەيلەن ئۆيلە-رىگە كېتىپتۇ . كۈندىن - كۈنگە ھاۋا ئىسسىپتۇ . ئەپچىلەم بازارغا باراردا ۋە ياناردا ھېلىقى ئۈجمىنىڭ سايىسىغا كې-لىپ بەخىرامان ئېغىنايدىغان ، سايىدا راۋاب چېلىپ ئويناي-دىغان ، ئاغىنىلىرى قوشۇلۇپ ناخشا توۋلايدىغان بوپتۇ .

باي چىقىپ :

— نېمە ۋاراك - چۇرۇك بۇ ؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ .

ئەپچىلەم :

— ئۈجمە سايىسى ئاكاك قارىغايىنىڭ ، ياغىچى باي

غوجامنىڭ ، — دەپ پەرۋا قىلماي جاۋاب بېرىپتۇ .

باي : «پىيازنىڭ پوستى كۆپ ، ئەخمەقنىڭ دوستى

دېگەندەك ، بۇ كاساپەتنىڭ ئەۋلادى ئىتنىڭ قۇرتىدەك كۆپ

ئىكەن» دەپتۇ ، لېكىن ھېچكىمنى قوغلىيالمىپتۇ . ساقىلد-

نى چىشلەپ ئۇخلىيالمىپتۇ .

ئارىدا باي پالتىسىنى ئاچىقىپ ، ئۈجمىنى كېسىپ

تاشلىماقچى بوپتۇ . ئاچىقىغا پايلىماي ئۇرۇلغان پالتا ئ-

زىدىن كەمتۈك بولۇپ قالغان سايىنى تۆلەپ بېرىشكە تاس-

تاس قاپتۇ . باي تېخىمۇ جىلە بولۇپ ھەسرەت يۇتۇپتۇ .

بىر كۈنى باي ئايۋاندا سېسىق كېكىرىپ سوزۇلۇپ ياتسا ، ئەپچىلەم ئاغىنىلىرى بىلەن ئېشەكلىرىنى يېتىلدەشپ ، باينىڭ ھويلسىغا كىرىپ كەپتۇ .

— ۋاي ، نېمە گەپ بۇ ؟ — دەپتۇ باي تېرىكىپ .
— تەقسىر ، سايىمىز ھويلغا كىرىۋاپتۇ ، شۇنى ئىز-دەپ كىردۇق ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەپچىلەم ۋە ئېشەك-لىرىنى سايىغا قوزۇق قېقىپ باغلاپ ، چاپانلىرىنى يېشىپ تاشلاپ ، خاتىرجەم ئولتۇرۇشۇپتۇ ... باي «ھىم» دەپ ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بوپتۇ .

بىر كۈنى باينىڭ خوتۇنلىرى ئوسما قويۇشۇپ ئولتۇر-سا ، باينىڭ بالىلىرى ھويلغا يىغلاپ كىرىشىپ كەپتۇ . ئاغىچا خېنىملار سۇپىلارغا پۇتلىشىپ يىقىلىپ قوپۇپ ، شۇنداق چىقسا ، بالىلىرى يۈزلىرىنى تاتىلاپ ، يەرگە يې-تىپ ، ئۆلگۈدەك ھۆڭرەك ئېيتىپ يىغلاۋاتقۇدەك .
— ۋاي ئالتۇن قوزىلىرىم ، نېمە بولدى ، كىم ئۇردى ؟ — دەپ سوراپتۇ خېنىم .

بالىلار يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلەپتۇ :
ئۈجمە سايىسىدا ياتقان ئېشەكچىلەر : «سايىغا يېقىن كېلىشمە ، ھارمىلار !» دېدى ، ھۆ ... ھۆ ! ئۈجمىگە چىقىد-مىز دېسەك ، «سايە يوق يەردىن چىقىش» دېدى ، ھۆ - ھۆ - ھۆ ! دادام قېنى ؟ ھۆ ... ھۆ !
— ۋاي بېشىڭنى يەيدىغان گادايلارەي ... ئەمدى ئۆلۈپ-

تۇق ! ھەممە گۇناھ تويماس يوھا^①دا ... پۇل دېسە بىزنىمۇ سېتىۋېتىشتىن يانمايدۇ . يىغلىماڭلار ، ئوبدان بالىلىرىم ، خەپ ! داداڭلار كەلسۈنچۇ ، نى ئات ، نى نومۇس ! — دەپتۇ

① يوھا — ئەجدىھا .

خېنىم .

تالادىكى راۋابنىڭ ئاۋازى ھويلىدىكى ۋاڭ - چۇڭنى
بېسىپ چۈشۈپ تازا قىزىپتۇ ۋە ئۇزاقتىن كېيىن پەسىيىپ
قاپتۇ .

بىر كۈنى باي ئېتىزدىن ئۆلگۈدەك ھېرىپ يىقىلاي
دەپ كەپتۇ . ئۆزى تەرگە چۆمۈلۈپ ، يۈزلىرى ئېسىلىپ ،
كالىپۇكلىرى ئورۇس توخۇسىنىڭ بۇرىنىدەك ساڭگىلاپ ،
خىرىلداپ قاپتۇ . دەل شۇ باي كەلگەن ۋاقتىدا ئۈجمىنىڭ
سايىسى دەرۋازىغا چۈشكەن چېغىكەن ، باي دەرۋازىغا قاراپ
ئېتىنى دېۋىتىپ شۇنداق كېلىشىگە ، ئەپچىلەم :

— توختىسىلا باي ئاكا ، پۇل كىمنىڭ بولسا ، سايىدىن
شۇ ئۆزىلا ئۆتىدۇ ... — دەپتۇ . باي ئاران زۇۋانغا كەلسە-
مۇ ، دەردىنى ئىچىگە يۈتۈپ ، كالىپۇكلىرىنى مىدىرلىتالماي
قاپتۇ . باي ۋاراڭ - چۇرۇڭ چىقسا ، يولۇچىلار يىغىلىپ
زاڭلىق ئىچىدە قېلىشتىن قورقۇپ :

— ئەمىسە ، مەن ئۆز پۇلۇمنىڭ سايىسىدىن ئۆتمەن .
قانچە پۇل ئالسىەن ؟ تېز گەپ قىل ! — دەپتۇ .
ئاڭغىچە بازاردىن قايتقانلارمۇ بۇ يەرگە يېقىنلاپ كەپ-
تۇ . ئەپچىلەم :

— 50 تەڭگە ، — دەپتۇ .

باي يولدا كېلىۋاتقان خەقلەرنى كۆرۈپ ، ئىچىدە ئىش-
نىڭ ئەپلەشمەيۋاتقانلىقىنى تۇيۇپ :

— 50 تەڭگىنى ھازىر ئاچىقىپ بېرىمەن ، — دەپ
ئاتنى تۇتقۇزۇپ قويۇپ ، چوڭچىلىق بىلەن ھويلىسىغا كى-
رىپ ، پۇلنى ئېلىپ چىقىپ بېرىپتۇ ، شۇنىڭ بىلەن ئەپچە-
لەمنىڭ مۆھۈر ھەققىگە كەتكەن پۇلى تۆلىنىپتۇ .

ئەمما ، باي شۇنىڭدىن كېيىن دائىم مۇنداق چوڭ چە-
قىملارنى تۆلىمەسلىك ئۈچۈن ، دەرۋازىغا چۈشكەن سايىدىن
ئۆزى ۋە ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ بىمالال ئۆتۈۋېرىشى ئۈچۈن
يەنە 50 تەڭگە بېرىپ ، ئۇ سايىنى ئاران ئىختىيارغا ئېلىد-
ۋاپتۇ . «ئەقىللىق» باينىڭ ئېسىگە «ئەخمەق» لەرنىڭ يەنە
قانداق كارامەتلىرى بارلىقى كەلمەپتۇ .

بىر بازار كۈنى ، باي شەھەرلىك ئەل - ئاغىنىلىرىنى
چايغا قىچقىرىپتۇ ... مېھمانلار داستىخاننى شادىلىق ئايۋان-
غا — كۈچىدىكى يوغان ئۈجمىنىڭ سايىسى چۈشكەن سۈپىغا
يۆتكەپ ، تېخى ئەمدىلا ياسىن پولۇنىڭ ئۈستىگە يېقىلاي
دەپ تۇرغاندا ، بىرنەچچە كىشى ئېشەكلىرىنى يېتىلىشىپ ،
چورۇقلىرىنى سۆرىشىپ كىرىپ كەپتۇ ...

ئەپچىلەم ۋە روزىمەتلەرنىڭ نېمىگە كەلگەنلىكىنى باي-
قىغان باي سۈپىدىكى سايىغا بىر قاراپ قېتىپ قاپتۇ .
ئاسمانغا قاراپ ئالىيىپتۇ ، بۇغدىيەكلىرى لىپىلداپ قاپتۇ .

بۇ ئىشلارنىڭ تەكتىنى بىلمىگەن مېھمانلار ھەيران قاپتۇ ، بايغا قاراپ كۈلۈشكىلى تاس قاپتۇ . مېھمان بايلار - دىن بىرى بۇ كەلگەنلەر باينىڭ مالايلىرى بولسا كېرەك ، دەپ :

— قېنى ، سەلىياخۇن ، ماۋۇ چورۇقۇايلاغا بىرنەرسە دېمەمدىلا ، ئېشەكلىرىنى نېرى تارتىشسۇن ! تۈگىتەلمەيۋاتە - قان قەرزلىرى بارمۇ يە ؟ ! نېمانچىۋالا گەپ قىلالماي قې - تىپ قالدىلا ؟ ! — دەپتۇ . باينىڭ بېشى بىر پىرقىرىغان - دەك بولۇپ يەنە ئېسىگە كەپتۇ ۋە ئەپچىلەمگە :

— خۇدا ھەققى ، ھەر ئىش بولسا كېيىن سۆزلىشىي - لى ، قېنى ، سىلەرمۇ مېھمان ، ئاۋۇ يەردە ئولتۇرۇڭلار ، سىلەرگىمۇ داستىخان سالىسۇن ... — دەپتۇ . روزمەتلەر : — باي ئاكاملارنى نەدە مېھمان قىلسىلا قىلسىلا ، بىز سىلىدىن داستىخان سېتىۋالمىدۇق ... — دەپتۇ ۋە ئېشەك - لىرىنى سېتىۋالغان سايە چۈشكەن شادىلارغا باغلاپتۇ ، چا - پان - چورۇقلىرىنى سۈپىنىڭ سايە چۈشكەن يەرلىرىگە تاشلاپتۇ . مېھمان بايلار :

— ئاش ھارام بولدى ... — دېيىشىپ نېرى كېتىپتۇ .
ئەپچىلەم :

— ئاش ھارام بولسىغۇ چاغلىق گەپ ، لېكىن بىزنىڭ 400 تەڭگىلىك سايىمىز ھەرقايسىلىرىنىڭ «ئاستىدا» قې - لىپ ھارام بولغىنى تېخىمۇ يامان بولدى ، — دەپ سىرنى ئېچىپ تاشلاپتۇ . ۋاراڭ - چۇرۇڭ كۆتۈرۈلۈپتۇ . روزمەت - لەر بوش كەلمەپتۇ ... مېھمانلار بىر تەرەپتىن ئىچىدە : «ھە ، بىزگە چوڭ سۆزلەيدىغان سەلەيباي ، كارامىتنىڭ ئاش - كارا بولدىمۇ ؟» دەپتۇ ئۆچىنى ئالغاندەك قىلىپ ، بايغا

بولۇشقىلىمۇ پېتىنالماپتۇ ، بىر - بىرلەپ شەھەرگە قاراپ
قۇيرۇقنى تىكىپتۇ . باينىڭ گەجگىسى تارتىشىپ ، ئۆيىگە
كىرىپ يىقىلىپتۇ ...

ئەپچىلەملەر سايدا بىردەم ھاردۇقلىرىنى ئېلىشىپ ،
ئۆيلىرىگە كېتىپتۇ .

بۇ ۋەقە ئەمدى شەھەرگە يېتىپتۇ ، قۇلاقتىن - قۇلاققا
تاراپ كېتىپتۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەپچىلەملەر شۇ بازار كۈنى
مۆھۈر خەتتىن بىرنى كۆچۈرتۈپ ، بازاردىكى چوڭ مەس-
چىتنىڭ ئالدىغا چاپلاپ قويغانىكەن ، شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىش
خەلقئالەمگە پۇر كېتىپتۇ .

ئەمدى باي ھېچ يەرگە بارالماي ماراپ يېتىپتۇ . ئۆت-
كەن - كەچكەنلەرنىڭ :

چېقىر ئۈجمە سايىسىنى ،
ئاق تەڭگىگە ساتقان باي .
ھويلىسىدىن چىقالماي ،
چاشقان بولۇپ ياتقان باي .

.....

دېگەن ناخشىسىدىن تويۇپتۇ . شۇنداق بولسىمۇ ، كۈنلەر
ئاستا - ئاستا ئۆتۈپ ، «گاداي»لار بىرئاز جىمىققاندىكە
تويۇلۇپتۇ .

بىر كۈنى كېچىدە باي ئۆلگۈدەك ئۇخلاۋاتسا ، ئۆگزىدە
گۈپۈر - گۈپۈر ئاۋازلار ، بىردەمدىن كېيىن ناخشا ، راۋاب-
لارنىڭ ساداسى ئاڭلىنىپتۇ . باي مەڭدەپ ھويلىغا چىقسا ،
ئىتى بىر نەرسىنى غاجاپ ياتقان ، بايغا قاراپمۇ قويماپتۇ .

ئۆيىگە كىرسە خوتۇنلىرى ئاھانەت قىلىپ ئارام بەرمەپتۇ .
باي شوتىغا يامىشىپ چىقىپ قارىسا ، ئەپچىلەم ئاغىنىلىرى
بىلەن ئولتۇرغۇدەك . ئۇلار سۈتتەك ئايدىڭدا ئۆگزىنى بې-
شىغا كىيىپتۇ . باي شوتىدىن يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قاپتۇ
ۋە ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ توۋلاپتۇ . ئەپچىلەم :

— بىز ئۆزىمىز سېتىۋالغان سايدا ئولتۇردۇق . باشقا
كىشىلەر يوق . كىرىپ ئۇخلاۋەرسىلە ، تەقسىر ، — دەپتۇ .
باي چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ :
— مەن ئۈجىمنىڭ ئايدىڭدىكى سايىسىنى ساتمىغان ... —
دەپ كارىراپتۇ .

— چۈشەكەپتىلا تەقسىر ، ئۆيلىرىگە كىرىپ مۆھۈر
خەتكە قاراپ باقسىلا ، «بىمالال» ، «ھەرقاچان ، ھەرزى-
مان» دېگەن يەرلىرىنى ئوبدان ئوقۇسىلا ، — دەپتۇ . راۋاب
بىلەن ناخشا يەنە قايناپتۇ .

باي ئۆيىگە كىرىپ ئويلاپتۇ . لېكىن ، خوتۇنلىرى تاپا-
تەنە بىلەن بېشىنى ئوچاق ئېتىپ ، ئويلغىلى قويماپتۇ .
شۇنداقتمۇ يەنە ئويلاپ «ئەقىل» تېپىپ ، ئۆگزىگە يەنە
چىقىپتۇ :

— ئەمىسە ، ئۈجىمنىڭ ئايدىڭدىكى سايىسىنى ئۆزۈمگە
سېتىپ بەرسەڭلار ... — دەپتۇ باي . ئۇ لوللىق قىلىپ
يۈرۈپ ، ئۈجىمنىڭ ئايدىڭدىكى سايىسىنى مىڭ بالالىقتا
350 كۈمۈش تەڭگىگە سېتىۋاپتۇ . لېكىن ، ئەمدى ئۆزى
تېخىمۇ «ئويغا» قاپتۇ . تالاغا چىقسا يۇرت - جامائەت ،
رەقىبلىرىنىڭ دەردى ، ئۆيىگە كىرسە ، بالا - چاقا ، رەپىقە-
لىرىنىڭ دەردى ؛ زاڭلىق - مەسخىرە ، چىقىم ... باينىڭ
جېنىغا تېگىپتۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە «گاداي»لارنىڭ بۈگۈن

كېچە بېشىغا چىقىۋالغانلىقى ، ئۈجمىسىنىڭ ئايدىڭدىكى سا-
 يىسىنى سېتىۋېلىپ ، ئۇلارغا پۇل تۆلىگەنلىكى باينىڭ يۈ-
 رەك - باغرىنى خۇن - خۇن قىلىۋېتىپتۇ .
 «دەرەخنىڭ ئايدىڭدىكى سايىسى تالاغا تارالسا ، يەنە
 نېمە گەپلەر بولۇپ كېتەر ، بۇ تېخى ئىشنىڭ باشلىنىشى»
 ئىكەنلىكىگە كۆزى يەتكەن باي ئۇزاققا قالماي ، يۈك -
 تاقلىرىنى ئۇلاغلارغا ئارتىپ باشقا يۇرتقا كۆچۈپ كېتىپتۇ .
 ئۈجمىنىڭ سايىسى خەلققە قاپتۇ . ئەپچىلەملەر بايدىن
 دەردىنى ئەنە شۇنداق ئاپتۇ .

كۆنۈكمە

1 . تۆۋەندىكىلەرنى مۇلاھىزە قىلىڭ ۋە چۈشەندۈرۈڭ :
 (1) بۇ چۆچەكتىكى ۋەقەلىك رېئال تۇرمۇشتا ھەقىقىي
 بولمىغان ، لېكىن بۇ خىل ۋەقە ھەم ئىشلار رېئال تۇرمۇ-
 شىمىزدا چۆچەكتە تەسۋىرلەنگەندەك بولمىسىمۇ ، لېكىن ،
 ئوخشاش بولمىغان شەكىلدە مەۋجۇت . بىلىش كېرەككى ،
 پىخسىقلىق ، ئاچ كۆزلۈك ، پۇلغا ھەددىدىن ئارتۇق بېرىد-
 ىلىش كىشىنى ئادىمىيلىكتىن چىقىرىۋېتىدۇ . بۇ چۆچەكتىد-
 ىكى باي ئەنە شۇنداق ئادىمىيلىكتىن چىقىپ كەتكەن كىشى-
 لەرنىڭ ۋەكىلى . ئۇ پۇل ئۈچۈن قانداق ئىش قىلدى ۋە
 قانداق ئاقىۋەتكە قالدى ؟

(2) باي ئەقىل بىلەن ئىش قىلدىم ، دەپ ماختىنىدۇ
 ۋە بىرمۇنچە پۇلغا ئىگە بولغانلىقىغا خۇش بولىدۇ ، ئۈجمى-
 نىڭ سايىسىنى سېتىۋالغان ئەپچىلەمنى ئەخمەق دەپ ھې-
 سابلايدۇ ، قېنى ، كىمنىڭ ئەقىللىق ، كىمنىڭ ھەقىقىي

ئەخمەق ئىكەنلىكىنى مۇلاھىزە قىلىپ چۈشەندۈرۈڭ .
2 . باينىڭ ئاچ كۆز ، پۇلغا ئامراقلىقى ئاياللىرىنىڭ
سۆزى ئارقىلىق ئېچىپ بېرىلگەن . چۆچەكتىن شۇ جايلارنى
تېپىپ چۈشەندۈرۈڭ .
3 . تۆۋەندىكى سۆزلەرگە جۈملە تۈزۈڭ :

تىلخەت ، ئايۋان ، مۇڭدېشىش ، ئەۋلاد ، تومۇز ، ئالدى-
قانچىلىك ، ئىختىيار

10. پىلە قۇرتى زامانى

بۇ دىكى 3-بۆلەككە يوللىنىڭ

1. ماي ئېيىنىڭ باشلىرى ، تاغ بېشىدا پارقىراپ تۇرغان كەچكى قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرلىرى باراڭنى قاراڭغۇلاشتۇرۇپ تۇرغان ئۈزۈم يوپۇرماقلىرى ئارىسىدىن ئۆتۈپ ، باراڭ ئاستىدىكى كىچىككەنە شىرە ئالدىدا ئولتۇرغان ئايگۈلنىڭ يۈزىنى يورۇتماقتا ئىدى . شىرەدە يېپىقلىق تۇرغان كىتاب ۋارقىغا چۈشكەن يۇمىلاق شولا بەئەينى بىر كۈمۈش تەڭگەدەك كۆرۈنەتتى .

ئايگۈل قېرىندىشىنىڭ ئۈچىنى چىشلىگىنىچە خىيالغا پاتقاندى . يوغان - يوغان ئوتلۇق كۆزلىرىدە كىتابتىكى بىر جۈملىگە مىختەك قادالغان ، نۇرلىنىپ تۇرغان مەڭزىمۇ توغاچتەك قىزىرىپ كەتكەن ، پەقەت ئوغلاقنىڭ مۇڭگۈزدەك دىڭگىيىپ تۇرغان ئىككى ئۆرۈم چېچىلا توختاۋسىز تەۋرىنەتتى .

ئۇ ، كىتابتىكى ھېلىقى سىرلىق قۇرغا قانچە تىكىلسە - مۇ كۆڭلىدىكى چېگىش سوئالىغا زادىلا جاۋاب تاپالمايتتى . جاۋاب تاپالمىغانسىرى جىلە بولاتتى ، جىلە بولغانسىرى پىكرى چېچىلاتتى .

بۇ يىل ئەمدىلا 11 ياشقا قەدەم قويغان ئايگۈل خېلى ئەقىللىق چوڭ بولغانىدى . ئۇ ئۆزىگە ناتونۇش ، يات تۇيۇلغان نەرسە ۋە ھادىسىلەرگە يېپىشقىنى يېپىشقاندى . يۈزدەك شامال ئۇرغاندا ، دادىسىدىن شامال ھەققىدە سوئال سو-

رايىتى . ياز ئاخشى كۆك گۈمبىزىگە قادالغان ئالتۇن
مىختەك جىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار كۆزىگە تاشلانغاندا
بولسا ، مومىسىدىنمۇ ، ئانىسىدىنمۇ ، ئىشقىلىپ قېشىدا
كىم بولسا ، شۇنىڭدىن يۇلتۇزلار توغرىسىدا بىرنىمىلەرنى
سوراپ تۇرۇۋالاتتى .

بۈگۈن ئۈچىنچى سائەتلىك دەرس ۋاقتىدا تۇيۇقسىز
بىر كېلىشمەسلىك يۈز بەردى . مۇئەللىم دەرس تېكىستىدە
ئۇچرىغان «پىلە قۇرتى» توغرىسىدا ئوقۇغۇچىلارغا سوئال
قويدى :

— ساۋاقداشلار ، پىلە قۇرتى دېگەن قانداق قۇرت ،
پىلە قۇرتى توغرىسىدا نىمىلەرنى بىلىسىلەر ؟
سېنىپتا بىر پەس جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى - يۇ ،
ھەممەيلەننىڭ كۆزى بىردىنلا ئوتتۇرا قاتاردا ئولتۇرغان
ئايگۈلگە تىكىلدى . چۈنكى ، ئۇلار ئايگۈلنى ئۆزلىرى بىل-
مىگەن نۇرغۇن نەرسىلەرنى بىلىدۇ ، دەپ ھېسابلىشاتتى .
يەنە نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ داڭقى بار پىلە
قۇرتى بېقىش تېخنىكى ئىكەنلىكىدىن خەۋەردار ئىدى .
ئايگۈل قولىنى كۆتۈرمەكچى بولدى ، بىراق «پىلە
قۇرتى» دەپ ئاڭلىغىنى بىلەن پىلە قۇرتى توغرىسىدا ھېچ-
نېمە بىلمەيدىغانلىقىنى بىردىنلا يادىغا ئېلىپ ، نىيىتىدىن
ياندى .

ئۇ ئوقۇتقۇچىنىڭمۇ ، ساۋاقداشلىرىنىڭمۇ ئۈمىدىنى
يەردە قويدى . مۇھىمى ، ئۆزىنىڭ بىلىمىنى كۆپچىلىككە
تەقدىم قىلىش پۇرسىتىدىن مەھرۇم قالدى . مۇئەللىم پىلە
قۇرتى ھەققىدە ئانچە - مۇنچە بىرنەرسىلەرنى ئېيتىپ بەر-
گەن بولسىمۇ ، ئۇنىڭ سۆزى قۇلىقىغا كىرمىدى . ئۇ دەرس-

تىن چۈشۈش قوڭغۇرقى جىرىڭلىشى بىلەنلا سىنىپتىن يادىن ئايرىلغان ئوقتەك ئېتىلىپ چىقتى - دە ، يۈگۈرگەن پېتى ئۆيىگە كېلىپ ھېلىقى تېكىستنى ئالدىغا يايىدى ...
(3) ئارىدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن ، ھويلا دەرۋازىسى «تاراق» قىلىپ ئېچىلدى - دە ، ئايگۈلنىڭ ئاپىسى ئايخان كىرىپ كەلدى . ئۇ ھويلىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا قاتۇرۇپ قويغان ھەيكەلدەك ئولتۇرغان قىزنى كۆرۈپ ، ئادەتتىكىدەك ئەركىلەتمەكچى بولۇپ :

— ئاپئاق قىزىم ، قارا سېنى ، ئاپاڭنىڭ ئالدىغا چىدە - قىپ ، سۆيۈپ قويمايمۇ دېمەيسىنا ! — دېدى ۋە كەلگەنچە ئايگۈلنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ئولتۇردى .
ئايگۈل ئاپىسىغا ئەركىلىمىدى ، ئەكسىچە كۆزىنى ئۇ - ۋۇلاپ ، بېشىنىمۇ كۆتۈرمىدى .

بۇ ھال ئايخاننى ئالدىرىتىپ قويدى . ئۇ قىزىنىڭ ئاپئاق قوللىرىنى ئۇنىڭ كۆزىدىن ئاجراتتى - دە ، كۆز جىيەكلىرىنىڭ قىزىرىپ ، قاپاقلىرىنىڭ ئىشىشىپ كەتكىنىدەك نى كۆرۈپ :

— قىزىم ، نېمە بولدى ، سېنى بىرى بوزەك قىلىدىمۇ يا ؟ — دېدى ھولۇققان ھالدا .

ئايگۈل يەنە ئۈندىمىدى ، قوللىرىنى ئاپىسىنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىپ ، كۆزىنى ئۇۋۇلاۋەردى ، كۆزلىرىدىن تەپ - چېپ چىققان ياش بىردەمدىلا قولىنى ھۆل قىلىۋەتتى .
— قىزىم ، زادى نېمە ئىش بولدى ؟ تاپشۇرۇقتىن تۆۋەن نومۇر ئالدىڭمۇ ، يا مۇئەللىمدىن تەنقىد ئاڭلىدىڭمۇ ؟
ئايگۈلنىڭ كۆزىنى كۈچەپ ئۇۋۇلاۋېتىپ ، تۇيۇقسىز :

«قۇرت - قۇرت» دەپ ۋارقىرىشى ، قىزىنىڭ ئۈندىمەي

يىغلاۋېرىشىدىن قانداقتۇر ئەندىشلەر قاينىمىغا غەرق بول-
غان ئايخان تەئەججۈپلەنمەي قالمىدى . ئاڭغىچە ئايگۈل ئاپىد-
سىنىڭ مۇرىسىدە بىر سوزۇلۇپ ، بىر تۈگۈلۈپ ئۆمىلەپ
يۈرگەن ئىككى تال ئاپئاق قۇرتنى ئاپىسىغا كۆرسىتىپ
ئۆلگۈردى .

— قورقما قىزىم ، قورقما ، بۇ ئادەم چاقىدىغان قۇرت
ئەمەس ، بۇ پىلە قۇرتى ، يىپەك قۇرتى ...
ئايخان قىزىنى بۇ پىلە قۇرتلىرىنى ئالا قۇرت دەپ خاتا
چۈشىنىپ ، قورقۇپ كەتكەن بولسا كېرەك ، دەپ ئويلىدى
ۋە مۇرىسىدىكى قۇرتنى ئۇرۇپ چۈشۈرۈۋەتمەكچى بولدى .
چىرايىدىكى خاپىچىلىق نەلەرگىدۇر غايىب بولغان ئاي-
گۈل بىردىنلا جىددىيلەشتى - دە :

— ئاپا ، بۇ قۇرتلارنى ئۇرما ، ئۇنى ماڭا بەر ، بولام-
دۇ ؟ — دېدى ۋە ئاپىسىنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ ، كۆزلىرى-
گە تەلمۈردى .

— بوپتۇ قىزىم ، بۇ قۇرتلارنى ساڭا بەردىم ، — دېدى
ئايخان كۈلۈپ تۇرۇپ ، — بىراق شۇنىمۇ دەۋالاي . قۇرتلار
بىرلا مىدىرلىسا جېنىڭ چىققۇدەك قورقۇپ ، ۋارقىراپ -
جارقىراپ يۈرمە جۇمۇ !

گۈللەقەلىرى ئېچىلىپ كەتكەن ئايگۈل يۈگۈرگەن پىد-
تى بېرىپ ، ھويلىنىڭ بىر تەرىپىدە كۆكرىپ تۇرغان
ئۈجمە دەرىخىدىن بىر تال يوپۇرماق ئۈزۈپ كەلدى ۋە پىلە
قۇرتى بېقىش ئۆيىدىن ئاپىسىغا يامىشىپ كەلگەن ئىككى
تال قۇرتنى ئاۋايلاپ ئېلىپ يوپۇرماق ئۈستىگە قويدى . ئۇ
بۇلتۇر ئاپىسىغا ئەگىشىپ پىلە قۇرتى باققان يەرگە بارغان-
دا ، ئۇ يەردە مانا مۇشۇنداق قۇرتلارنى كۆرگەن ۋە بۇنداق

قۇرتلارنىڭ ئۈجمە يوپۇرمىقى بىلەن بېقىلىدىغانلىقىنى ئاڭ-
لىۋالغانىدى .

شۇنداق قىلىپ ، ئايگۈل مەكتەپتىكى كۆڭۈلسىزلىك
ھەققىدە ئاپىسىغا بىر ئېغىزمۇ تىنىمىدى ، بۇ قۇرتلارنى ئۆز
قولى بىلەن بېقىپ ، پىلە قۇرتىنىڭ بېقىلىش جەريانىنى ئۆز
كۆزى بىلەن كۆرۈپ باقماقچى بولدى .

ئايگۈل دەرھال ھەرىكەتكە كېلىپ ، ھويلىدا تاشلىنىپ
ياتقان بىر سېۋەتنى تېپىپ كەلدى ، سېۋەتكە ئۈجمە يوپۇر-
ماقلىرىنى يېيىتىپ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھېلىقى قۇرتلارنى
جايلاشتۇردى . ئاپىسىنىڭ ئېيتىپ بەرگىنى بويىچە سېۋەت-
نى ئىسسىقمۇ ئەمەس ، سوغۇقمۇ ئەمەس ، كۈن نۇرى تىك
چۈشمەيدىغان ئىچكىرىكى ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىغا ئورۇنلاش-
تۇردى . ئۇنىڭ پەرىزىچە ، بۇ بۇلۇڭنىڭ تېمپېراتۇرىسى 15
گرادۇس ئەتراپىدا ئىدى . ھارارەتمۇ ، نەملىكمۇ ئاپىسى
ئېيتىپ بەرگەن ئۆلچەم دائىرىسىدە ئىدى .

ئارىدىن ئۈچ - تۆت كۈن ئۆتۈپ كەتتى . ئىككى قۇرت
بىلىنەر - بىلىنمەس چوڭىيىپ قالدى . تېرىسىنىڭ رەڭگى-
مۇ ئاچ قارا رەڭدىن بوز رەڭگە ئۆزگەرگىلى تۇردى . بو-
غۇملىرى بارغانسېرى روشەنلىشىپ ، بوغۇم ئارىلىقلىرى
ئۈزىراشقا باشلىدى . ئايگۈل مەكتەپتىن كەلدىمۇ ، ئالدى
بىلەن ئۈجمە دەرىخىدىن يېڭى ، پارقىراق يوپۇرماقلارنى
ئۈزۈپ ، سولىشىپ قالغان يوپۇرماقلار ئۈستىدە ئۆمىلەپ
يۈرگەن قۇرتلارغا تاشلاپ بېرەتتى . ئۇ قۇرتلارنىڭ كونا
يوپۇرماقلاردىن يېڭى يوپۇرماقلارغا قانداق ئۆتۈشىنى ، كۆز
بىلەن پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان ئاغزى بىلەن يوپۇرماقلارنى
يەپ ، ھەرە چىشىدەك ھالغا كەلتۈرۈشلىرىنى قانغۇچە تاماشا
قىلاتتى - دە ، قورسىقى تويۇپ ، بېشىنى كۆتۈرۈپ ، خۇددى

بىرەر تۇتۇش ئاڭلاۋاتقاندا كىچىك بولۇپ قالغان قۇرتلار بىلەن خوشلىشىپ ، تاپشۇرۇق ئىشلەشكە تۇتۇش قىلاتتى . ئەتىگىنىمۇ ئورنىدىن تۇرۇپلا يۈگۈرىدىغىنى ئاشۇ بۇلۇڭ ئىدى .

ئايگۈل بىر كۈنى مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپلا قۇرتلار بىلەن يېنىغا كىردى - دە ، بىر قۇرتنىڭ ساماندا كىچىك سارغىيىپ ، ئارقا تەرىپىگە چاپلىشىۋالغان كىچىككىنە بىر تامچە سېرىق سۇنى سۆرەپ ، تەسلىكتە ئۆمىلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى . بۇ ھال ئۇنىڭغا بەكمۇ غەيرىي ۋە ئېغىر تۈيۈلدى . ئۇ بىچارە قۇرتنىڭ قانداقتۇر بىر ئېپلاس كېسەل بىلەن ئازابلىنىۋاتقىنىنى ، بۇنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ ياخشى بولمايدىغانلىقىنى پەملەپ قالدى . ئۇ نېمىلا بولمىسۇن ، قۇرتلارغا بىرقانچە تال يوپۇرماق تاشلاپ بەردى - دە ، ھويلىغا چىقىپ شىرە ئالدىغا ئولتۇردى . تاپشۇرۇقنى ئىشلىگەچ ، ئاپىسىنىڭ يولىغا قارىغىلى تۇردى .

ۋاقىت تولىمۇ ئاستا ئۆتمەكتە ئىدى . ئۇنىڭ كۆڭلىنى تامامەن ئىگىلەپ بولغان تەشۋىشلىرىمۇ ۋاقىتقا ئەگىشىپ چوڭايماقتا ئىدى ، كۆزى دەپتەردە بولسىمۇ ، كۆڭلى يەنىلا ھېلىقى ئاپەت گىردابىغا يېقىنلىشىپ قالغان قۇرتتا ئىدى . نەزىرىدە ، ئۆزى ئەقلىگە كەلگەندىن بېرى پىلە قۇرتى بىلەن ھەپلىشىپ يۈرىدىغان ، مەھەللىمۇ مەھەللە ئارىلاپ ، كىم-نىڭدۇر كېسەل تەگكەن قۇرتلىرىنى ئاپەتتىن قۇتۇلدۇرۇشقا ياردەم قولىنى سۇنىدىغان ئاپىسى ئۆز قىزىنىڭ بۇ قۇرتىنىمۇ قۇتۇلدۇرالايتتى .

ئايگۈل ئاپىسىنىڭ قارىسىنى كۆرە - كۆرمەيلا غەمكىن ئاۋاز بىلەن مۇراجىئەت قىلدى :

— ئاپا ، قۇرتۇمنىڭ بىرى ئاغرىپ قاپتۇ ، دەرھال

كۈرۈپ كۆرۈپ بېقىپ ، دورا بەرسەڭ بولاتتى !
ئاپخان قىزىنىڭ چىرايىدىكى قايغۇ ئالامەتلىرىنى كۆ-
رۈپ ، ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ قويدى - دە ، قىزغا ئەگىشىپ
ئىچكىرىكى ئۆيگە كىردى .

ئانا - بالا ئىككىلەننىڭ كۆرگىنى كېسەل تەگكەن
ئاۋارە قۇرت ئەمەس ، بەلكى كۆپكۆك بىر تال يوپۇرماق
ئۈستىدە سۇنايلىنىپ ياتقان ئۆلۈك قۇرت بولدى . يەنە بىر
قۇرت خۇددى ھەمراھىغا ماتەم تۇتقاندەك ، ئۇنىڭ يېنىدا
بېشىنى ئېگىز كۆتۈرگەن پېتى قاراپ تۇراتتى .

ئايگۈل ھەرىكەتتىن قالغان ئۆلۈك قۇرتنى كۆرۈپ
ھۆڭرەپ يىغلاپ تاشلىغىلى ئاز قالدى . ئايخان كۆزىگە ياش
ئېلىپ ، ماتەمدار قىياپەتتە تۇرغان قىزنىڭ مۇڭىغا ھەمدەم
بولغاندەك ، يېنىك بىر ئۇھ تارتىپ قويدى - دە ، قىزىدىن :
— بۇ قۇرت سېرىق سۇ كېسىلى بىلەن ئۆلۈپتۇ ،
بۇنداق كېسەلنىڭ قانداق پەيدا بولىدىغانلىقىنى بىلمەسەن
قىزىم ؟ — دەپ سورىۋىدى ، ئايگۈل «بىلمەيمەن» دېگەن-
دەك ، بېشىنى چايقىدى .

— بۇ كېسەل ، قۇرتقا بېرىلىدىغان يېمەكلىكنىڭ تازى-
لىقى ناچار بولۇشىدىن پەيدا بولىدۇ . مەسىلەن ، چاڭ -
توزان بىلەن ، بولۇپمۇ سېغىز توپا بىلەن بۇلغانغان يوپۇر-
ماق بېرىلسە ، پىلە قۇرتىنىڭ ھەزىم قىلىش ئىقتىدارىنى
زىيانغا ئۇچرىتىپ ، مانا شۇنداق كېسەل پەيدا قىلىدۇ .
ئۈجمە شېخىنىڭ ئەڭ ئۈچىدىكى يېڭى چىققان يوپۇرماقمۇ
پىلە قۇرتى ئۈچۈن زىيانلىق .

— مەن يوپۇرماقلانى پاكىز قېقىۋېتىپ بەرگەندىمغۇ ؟
— سەن بىر قاراشتا يوپۇرماقنىڭ پاكىز تۇرغىنىنى
كۆرىسەن ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قونۇۋالغان چاڭ زەررىچىلىرىنى
كۆرەلمەيسەن . شۇڭا ، مەن ساڭا دەسلىپىدىلا يوپۇرماقنى
پاكىز سۇدا چايقىۋېتىپ بەر ، دېگەندىمغۇ ؟

ئايگۈل ئۆز سەۋەنلىكىنى دەرھال بويىنغا ئالدى ۋە

ئانىسىدىن يەنە سورىدى :

— ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق ئاپا ؟

— ئەمدى بۇ ئۆلۈك قۇرتنى دەرھال ئېلىۋېتىش كېرەك ، بولمىسا ئاۋۇ ساق قۇرتمۇ يۇقۇملىنىدۇ . قۇرتتىكى بۇنداق كېسەلنى بىر خىل مىكروب كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ . ئەگەر ساق قۇرت بۇنداق مىكروب بىلەن بۇلغانغان يوپۇر-ماقنى يېسە ، ئوخشاشلا شۇ كېسەلگە گىرىپتار بولىدۇ . پىلە قۇرتى بېقىش ئۆيىدىكى قۇرتلارنىڭ كەڭ كۆلەمدە ئۆلۈپ كېتىشىمۇ ئاشۇ سەۋەبتىن .

ئايگۈل ئۆلۈك قۇرتنى ئاۋايلاپ ئالدى - دە ، تالاغا ئېلىپ چىقىپ كىچىككىنە ئورا كولاپ كۆمۈپ قويدى . ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى ھېسسىياتىنى ، غەمكىن ھالىتىنى تەس-ۋىرلەشمۇ تەس ئىدى .

ئارىدىن يەنە يىگىرمە نەچچە كۈن ئۆتتى . ئايگۈلنىڭ ئېھتىيات بىلەن پەرۋىش قىلىشى ئارقىسىدا ھايات قالغان بىر تال قۇرت قېرىنداش توملۇقىدا چوڭ بولدى . پىلە قۇرتىنىڭ بېقىلىش جەريانى ئۇنىڭ خاتىرىسىنىڭ ئون نەچچە يېتىنى تولدۇردى . ئايگۈلنىڭ خۇشاللىقىمۇ قۇرت بىلەن تەڭ زورىيىپ ، پىلە قۇرتى ھەققىدىكى بىلىمىمۇ بار-غانسېرى كۆپىيىپ باردى .

دەل شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، ئايگۈلنىڭ بار - يوق بىر تال يالغۇز قۇرتى يەنە « ئاغرىپ » قالدى . مۇبادا بۇ قۇرت ئەمدى ئۆلۈپ قالدىغان بولسا ، ئۇنى ھېسابسىز ئازابقا دۇچار قىلىپ ، نادامەت ئوتىدا ئۆرتەپ ، سەبىي يۈرىكىدە يارا پەيدا قىلىشى مۇمكىن ئىدى .

ئايخان يەنە ئاۋۋالقى قېتىمىدىكىدەك ، ئاغزى ئۈمچىدە -

يېپ ، كۆز جىيەكلەرى قىزىرىشقا باشلىغان قىزىغا ئەگەشپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كەلدى - دە ، ئىتتىك بېرىپ سېۋەتكە قارىدى .

ئايخان قىزىنى ھەيران قالدۇرۇپ ، قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە كۈلكىسىنى چۈشەنەلمەي داڭ قېتىپ تۇرغان قىزىغا قاراپ خۇشال ھالدا دېدى :

— ئوبدان قىزىم ، مەن سېنى تەبرىكلەيمەن ، پات ئارىدا ئەمگىكىڭنىڭ مېۋىسىنى كۆرسەن !
ھەيرانلىقىنى باسالمايۋاتقان ئايگۈل ئانىسىغا سوئال قويدى :

— ئاپا ، بىچارە قۇرتۇم ئاغرىق ئازابىدا مىدىرلىيالمىي-
ۋاتسا ، مېنى زاڭلىق قىلغىلى تۇردۇڭغۇ ؟
ئايگۈل شۇنداق دېدى - دە ، يۈزىنى تام تەرەپكە قىلىپ دومسايىدى .

— ماڭا قارا ، — دېدى ئايخان قىزىنى ئۆزىگە قارى-
تىپ ، — قۇرتۇڭ ئاغرىپ قالمىغان ، بەلكى ئۈچەككە كىر-
گەن ، پىلە قۇرتى ئۆمرىدە ئۈچ قېتىم ئۈچەككە كىرىدۇ .
بۇ قۇرتلارنى ساڭا ئېلىپ كەلگىنىمدە ئۇ بىرىنچى ئۈچەك-
تىن چىقىپ بولغان . ئىككىنچى قېتىم ئۈچەككە كىرگەندە
بەلكى سەن تۇيماي قالغانسەن ، مانا بۇ ئاخىرقى قېتىملىق
ئۈچەك . پىلە قۇرتى ئۈچەككە كىرگەندە بىر - ئىككى
كۈنگىچە ھېچ نەرسە يېمەي ئۇخلايدۇ . ئۈچەكتىن چىققاندىن
كېيىنلا تېرە تاشلاپ ، يېڭى بىر ئۆسۈش مەزگىلىگە كۆچە-
دۇ . ئەمدى سەن مۇنۇ سېۋەتكە سۈپۈرگىنى تاشلاپ قوي .
ئۇ نەچچە كۈندىن كېيىنلا ئاغزىدىن يىپەك چىقىرىپ ، تور
توقۇپ ، غوزەك باغلاشقا باشلايدۇ !

راست دېگەندەكلا ، ئايگۈل باققان پىلە قۇرتى ئەتسى
كەچتىلا ئۈچەكتىن چىقىپ ، تېرە تاشلىدى - دە ، سۈپۈر-
گىنىڭ ئارىسىغا كىرىپ ، ئاغزىدىن پارقىراپ تۇرغان يىپەك
تاللىرىنى چىقىرىپ ، تور توقۇغىلى تۇردى . يەنە بىرقانچە
كۈندىن كېيىنلا قۇرت كۆزدىن غايىب بولۇپ ، قۇرت ئورنى-
دا ئاپئاق بىر تال پىلە غوزىكى پەيدا بولدى .
ئايگۈلنىڭ شۇ چاغدىكى خۇشاللىقى شۇ دەرىجىگە يەت-
كەندىكى ، ئۇ بىردەم سەكرەيتتى ، تاقلانچىتى ؛ بىردەم ئاپىد-
سىنىڭ بويىغا گىرە سېلىپ ، سۆيۈپ كېتەتتى .

— ئاپا ، مەن بۇ پىلە غوزىكىنى خاتىرە قىلىپ ساقلاپ
قويمەن ، دادامغىمۇ خەت يېزىپ ، ئۇنى بۇ يېڭىلىقتىن
خەۋەردار قىلىمەن ، — دېدى ئۇ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمىگەن
ھالدا پىلە غوزىكىنى ئالغىنىدا تۇتۇپ تۇرۇپ ، —
مۇھىمى ، پىلە قۇرتىنىڭ پىلىگە ئايلانغانغا قەدەر بولغان
جەرياننى ساۋاقداشلىرىمغا سۆزلەپ بېرىپ ، ئۇلارنى رازى
قىلىمەن !

ئاپخان قىزىنىڭ خۇشاللىقىغا ئورتاق بولۇپ ، ئۇنىڭ
مەڭزىگە سۆيۈپ قويدى ۋە ئۇنىڭغا :

— ئالدىرما ، بۇ غوزەكنى كۆزىگە چېلىقىدىغان سال-
قىن بىرەر يەرگە قويۇپ قويغىن ، يەنە بىرەر ئايدىن كېيىن
غوزەك ئىچىدىكى پىلە قۇرتى لىچىكىسى كېيىنەككە ئايل-
نىپ غوزەكنى تېشىپ چىقىدۇ . سەن ئۇنى بىر ۋاراق
قىلىن قەغەز ئۈستىگە قويۇپ قويساڭ ، ئۇ مىڭلاپ تۇخۇم
چىقىرىدۇ . پىشقان بۇ تۇخۇملارنى ساق - سالامەت قىشتىن
ئۆتكۈزسەڭ ، ئەتىياز كېلىپ ، ھاۋا - جاھان ئىللىشىغىلا
ھەربىر تال تۇخۇمدىن بىردىن پىلە قۇرتى پەيدا بولىدۇ .

سەن مۇشۇ جەريانلارنى ئۆز قولۇڭ بىلەن ئورۇندىساڭ ئاز-
دىن پىلە قۇرتى ھەققىدە بىر پۈتۈن بىلىمگە ئىگە بولالايسىز.
سەن .

8 — ماقۇل ئاپا ، نېمە قىلىشىمنى ماڭا كۆرسىتىپ
بەرسەڭلا بولدى ، قالغىنىنى ئۆزۈم ئىشلەۋېرىمەن ، پىلە
قۇرتى بېقىشنىڭ جاپالىقلىقىنى ، يىپەكنىڭ نەقەدەر قەدىر-
لىك ئىكەنلىكىنى ئاخىر بىر كۈن ساۋاقداشلىرىمغا سۆزلەپ
بېرىمەن .

ئايگۈل ئاپىسىغا شۇنداق دېدى - دە ، ئالىقىنىدا گۆ-
ھەردەك جۇلالىنىپ تۇرغان پىلە غوزىكىنى چىرايلىق بىر
قەغەز قۇتغا سېلىپ ، تاختىۋېشىغا ئېلىپ قويدى .

1 . تېكىستنى ئىچىڭىزدە تەكرار ئوقۇپ ، مەزمۇنىنى
پۇختا ئۆزلەشتۈرۈۋېلىڭ .

2 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنى ئوقۇڭ ، ئوقۇتقۇچى ۋە ئاتا-
ئانىڭىزنىڭ ياردىمىدە بۇ سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋې-
لىڭ ھەمدە ئاستى سىزىلغان سۆزلەرنىڭ ھەر بىرىگە بىردىن
جۈملە تۈزۈڭ .

جىلە بولۇش ، تەپچىپ چىقىش ، تەئەججۈپلىنىش ،
گۈلقەقەلىرى ئېچىلىپ كېتىش ، تىنماسلىق ، غەمكىن ،
مۇراجىئەت قىلىش ، ئالامەت ، ھەمدەم بولۇش ، دومىد-
يىش ، ئۈچەككە كىرىش ، غوزەك باغلاش

ئەسەرنىڭ تەپسىلاتلىرىغا ئەھمىيەت بېرىش كېرەك

بىر پارچە ياخشى ئەسەر قانداق قىلىپ سىزنى تەسىر-لەندۈرەلەيدۇ ، سىزدە چوڭقۇر تەسىرات قالدۇرالايدۇ ؟ بۇ-ئىككى مۇھىم سەۋەب شۇكى ، ئۇ جانلىق يېزىلغان ، مەر-كىزى ئىدىيىنى گەۋدىلىك ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغان جايلار بەكمۇ چىن ۋە ئىنچىكە تەسۋىرلەنگەن بولۇشى كېرەك . سىز ئۇنىڭدىكى تەپسىلاتلار (ئۇششاق ھالقىلار) نى ئوقۇغۇ-نىڭىزدا ، خۇددى ئۆزىڭىزنى شۇ مۇھىتتا تۇرغاندەك ھېس-قىلىسىز ۋە چوڭقۇر تەسىراتقا ئىگە بولىسىز .

«پىلە قۇرتى» دېگەن تېكىستنى مىسالغا ئالساق ، ئاپ-تور ئەسەرنىڭ بېشىدا «يوغان - يوغان ئوتلۇق كۆزلىرى كىتابتىكى بىر جۈملىگە مىختەك قالدالغان ، نۇرلىنىپ تۇر-غان مەڭزىمۇ توغاچتەك قىزىرىپ كەتكەن ، پەقەت ئوغلاق-نىڭ مۇڭگۈزىدەك دىڭگىيىپ تۇرغان ئىككى ئۆرۈم چېچىلا توختاۋسىز تەۋرىنىپ تۇرغان» ئايگۈلنىڭ قېرىندىشىنىڭ ئۆچىنى چىشلىگىنىچە خىيالغا پانتانلىقىنى تەسۋىرلەيدۇ . ئوماق قىزچاق ئايگۈل نېمە ئۈچۈن خىيالغا پاتىدۇ ؟ ئاپتور بۇنى ئوقۇرمەنلەرگە چۈشەندۈرۈپ ئۆتىدۇ : «بۈگۈن ئۇ-چىنچى سائەتلىك دەرس ۋاقتىدا تويۇقسىز بىر كېلىشمەس-لىك يۈز بەردى . مۇئەللىم دەرس تېكىستىدە ئۇچرىغان

«پىلە قۇرتى ، توغرىسىدا ئوقۇغۇچىلارغا سوئال قويدى :
— ساۋاقداشلار ، پىلە قۇرتى دېگەن قانداق قۇرت ،
پىلە قۇرتى توغرىسىدا نېمىلەرنى بىلىسىلەر ؟
سنىپتا ... ھەممەيلەننىڭ كۆزى بىردىنلا ئوتتۇرا قا-
تاردا ئولتۇرغان ئايگۈلگە تىكىلدى . چۈنكى ، ئۇلار ئايگۈلنى
ئۆزلىرى بىلمىگەن نۇرغۇن نەرسىلەرنى بىلىدۇ ، دەپ ھې-
سابلىشاتتى . يەنە نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ ئاپىسىنىڭ
داڭقى بار پىلە قۇرتى بېقىش تېخنىكى ئىكەنلىكىدىن خەۋەر-
دار ئىدى .

ئايگۈل قولىنى كۆتۈرمەكچى بولدى . بىراق ، «پىلە
قۇرتى ، دەپ ئاڭلىغىنى بىلەن ئۇ توغرىسىدا ھېچنېمە بىل-
مەيدىغانلىقىنى بىردىنلا يادىغا ئېلىپ ، نىيىتىدىن ياندى .
ئايگۈل دەستىن چۈشۈش قوڭغۇرىقى جىرىڭلىشى بىلەنلا
سنىپتىن يادىن ئايرىلغان ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپ ، يۈ-
گۈرگەن پېتى ئۆيىگە كېلىپ ، ھېلىقى تېكىستنى ئالدىغا
يایدى ... ئايگۈل ئاپىسىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ ، ئاپى-
سى كەلگەندىن كېيىن ، ئاپىسىنىڭ مۇرىسىدە بىر سوزۇ-
لۇپ ، بىر تۈگۈلۈپ ئۆمىلەپ يۈرگەن ئىككى تال ئاپئاق
پىلە قۇرتىنى كۆرۈپ قېلىپ ، ئۇنى ئاپىسىدىن سوراپ
ئالدىۇ - دە ، بۇ قۇرتلارنى ئۆز قولى بىلەن بېقىپ ، پىلە
قۇرتىنىڭ بېقىلىش جەريانىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ
باقماقچى بولىدۇ .» ئاپتور يۇقىرىقىلارنى تەسۋىرلەپ بول-
غاندىن كېيىن ، ئايگۈلنىڭ پىلە قۇرتلىرىنى قانداق ئورۇن-
لاشتۇرغانلىقىنى ، ئاپىسىنىڭ ياردىمىدە پىلە قۇرتلىرىنى
قانداق پەرۋىش قىلغانلىقىنى ناھايىتى تەپسىلىي ۋە ئىنچى-
كىلىك بىلەن تەسۋىرلەيدۇ . ئايگۈل بىر كۈنى مەكتەپتىن

قايتىپ كېلىپ ، بېقىۋاتقان ئىككى پىلە قۇرتىنىڭ بىرىنىڭ
 ساماندىك سارغىيىپ ، ئارقا تەرىپىگە چاپلىشىۋالغان كى-
 چىكىگە بىر تامچە سۇنى سۆرەپ ، تەسلىكتە ئۆمىلەۋاتقاندا-
 لىقىنى كۆرۈپ قالىدۇ . بۇ ئەھۋالنى ئاپىسىغا مەلۇم قى-
 لىپ ، ئاپىسىنى باشلاپ كېلىپ قارىغىنىدا ، كۆرگىنى كې-
 سەل تەگكەن ئاۋارە قۇرت ئەمەس ، بەلكى كۆپكۆك بىر تال
 يوپۇرماق ئۈستىدە سۇنايلىنىپ ياتقان ئۆلۈك قۇرت بول-
 دۇ . ئاپىسى بۇنىڭ سەۋەبىنى : بۇ قۇرتنىڭ سېرىق سۇ
 كېسىلى بىلەن ئۆلگەنلىكى ، بۇ كېسەل قۇرتقا بېرىلىدىغان
 يېمەكلىكنىڭ تازىلىقى ناچارلىقىدىن پەيدا بولىدىغانلىقى ،
 پىلە قۇرتىغا يوپۇرماقنى پاكىز سۇدا چايقىۋېتىپ بېرىش
 كېرەكلىكى ، ئۈجمە شېخىنىڭ ئەڭ ئۈچىدىكى يېڭى چىققان
 يوپۇرماقمۇ پىلە قۇرتى ئۈچۈن زىيانلىق ئىكەنلىكى قاتار-
 لىقلارنى ئايگۈلگە تەپسىلىي چۈشەندۈرىدۇ . شۇنىڭدىن كې-
 يىن ئايگۈل ئاپىسىنىڭ ئۆگىتىشى بىلەن يەنە بىر ساق
 قۇرتنى يۇقۇملىنىشتىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ، ئۆلگەن
 قۇرتنى تالاغا ئېلىپ چىقىپ كىچىكىگە ئورا كولاپ كۆمۈپ
 قويدۇ - دە ، يەنە بىر قۇرتنى ئاۋايلاپ پەرۋىش قىلىپ
 باقىدۇ . شۇنداقتىمۇ ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر تال يالغۇز
 قۇرتى يەنە «ئاغرىپ» قالىدۇ . بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئاپى-
 سى : «قۇرتۇڭ ئاغرىپ قالمىغان ، بەلكى ئۈچەككە كىر-
 گەن ، پىلە قۇرتى ئۆمرىدە ئۈچ قېتىم ئۈچەككە كىرىدۇ ...
 مانا بۇ ئاخىرقى قېتىملىق ئۈچەك . پىلە قۇرتى ئۈچەككە
 كىرگەندە بىر - ئىككى كۈنگىچە ھېچ نەرسە يېمەي ئۇخلايدۇ-
 دۇ . ئۈچەكتىن چىققاندىن كېيىنلا تېرە تاشلاپ ، يېڭى بىر
 ئۆسۈش مەزگىلىگە كۆچىدۇ . ئۇ نەچچە كۈندىن كېيىنلا
 ئاغزىدىن يىپەك چىقىرىپ ، تور توقۇپ ، غوزەك باغلاشقا

باشلايدۇ! » دەپ چۈشەندۈرىدۇ. دېگەندەك، يەنە بىرقانچە كۈندىن كېيىنلا قۇرت كۆزدىن غايىب بولۇپ، قۇرت ئورنىدا ئاپئاق بىر تال پىلە غوزىكى پەيدا بولىدۇ. ئاپسى ئايگۈلگە يەنە غوزەك ئىچىدىكى پىلە قۇرتى لىچىنكىسى كېيىنەككە ئايلىنىپ غوزەكنى تېشىپ چىقىدىغانلىقىنى، ئۇنى بىر ۋاراق قېلىن قەغەز ئۈستىگە قويۇپ قويسا، ئۇ مىڭلاپ تۇخۇم چىقىرىغانلىقىنى؛ پىشقان تۇخۇملارنى ساق-سالامەت قىشتىن ئۆتكۈزسە، ئەتىياز كېلىپ، ھاۋا - جاھان ئىللىشىغلا ھەربىر تال تۇخۇمدىن بىردىن پىلە قۇرتى پەيدا بولىدىغانلىقىنى؛ مۇشۇ جەريانلارنى ئۆز قولى بىلەن ئورۇندىسا، ئاندىن پىلە قۇرتى ھەققىدە بىر پۈتۈن بىلىمگە ئىگە بولالايدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ قويدۇ. ئايگۈل ئاپسىنىڭ كۆرسەتكىنى بويىچە ئىشلەۋېرىدىغانلىقىنى، پىلە قۇرتى بېقىشنىڭ جاپالىقلىقىنى، يىپەكنىڭ نەقەدەر قەدىرلىك ئىكەنلىكىنى ئاخىر بىر كۈن ساۋاقداشلىرىغا سۆزلەپ بېرىدۇ. غانلىقىنى ئېيتىدۇ.

بىز يۇقىرىدىكى پىلە بېقىش جەريانىدىكى بىرمۇنچە تەپسىلاتلارنى ئوقۇپ، پىلە بېقىش جەريانىنىڭ نەقەدەر جاپالىقلىقى ۋە يىپەكنىڭ نەقەدەر قەدىرلىك ئىكەنلىكى توغرىدا بىرمۇنچە بىلىمگە ۋە چوڭقۇر تەسىراتقا ئىگە بولىمىز.

بۇنىڭدىن مەلۇم بولىدۇكى، بىز ماقالە - ئەسەرلەرنى ئوقۇغىنىمىزدا، ماقالە - ئەسەرنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىنى چۈشىنىپلا قالماستىن، بەلكى ماقالە - ئەسەرنىڭ تەپسىلاتلىرىنىمۇ ئەھمىيەت بېرىشىمىز لازىم. تەپسىلاتلارنى پۇختا ئۆزلەشتۈرۈۋالغاندىلا، تېخىمۇ چوڭقۇر چۈشەنچىگە ئىگە بولىمىز.

تۆتىنچى مەشىق

1. تۆۋەندىكى پارچىنى ئىچىڭىزدە ئوقۇپ ، ئۇنىڭ مەركىزىي ئىدىيىسى نېمە ئىكەنلىكى ۋە مەركىزىي ئىدىيىسىنىڭ قايسى يەرلەردە گەۋدىلەنگەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىڭ .

نەل دەرياسى بويىدا كىچىككىنە بىر شەھەر بولۇپ ، ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئېگىز - ئېگىز ئېھراملار قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ . نەتې ئىسىملىك تۆگە يېتىلەيدىغان بىر بالا مۇشۇ شەھەردە ياشايتتى . ئۇزاق ۋاقىتتىن بۇيان ، ئۇ بۇ كىچىك شەھەرنىڭ سىرتىدىكى دۇنيادىن قىلچە خەۋەرسىز ئىدى . يازلىق تەتىل كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ، ئۇ يۈك سىمىسى ئىسىملىك بىر چەت ئەللىك مېھماننى كۈتۈۋالدى . سىمىسى ئەپەندى تۆگە بىلەن چۈشتىن كېيىندىن باشلاپ تاكى كەچكىچە ئېھراملارنى ئايلاندى . كەچقۇرۇنلۇقى ، ئۆزى يالغۇز ئەڭ ئېگىز ئېھرامغا قاراپ ماڭدى . نەتې ئاخشىمى ئېھرامغا چىقىش ناھايىتى خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە ، يوشۇرۇنچە سىمىسىنىڭ ئىزىدىن قالماي مېڭىپ ، ھەر بىر شەپىنى دىققەت بىلەن كۆزەتتى . نەل دەرياسىنىڭ كېچىسى ئايدىڭ بولۇپ ، سالقىن شامال ئۇرۇپ تۇراتتى . نەتې قاتتىق ھېرىپ كەتكەچكە ، ئۇزاق ئۆتمەيلا ، ئېھرام ئېتىكىدە ئۇخلاپ قالدى . بىرھالدا ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ، ئۇ كۆزىنى ئېچىپ ، سىمىسى ئەپەندىنىڭ قولى ئۆزىنىڭ مۇرىسىدە تۇرغانلىقىنى كۆردى .

— بۇ قوڭۇر رەڭ تاش ۋە قۇملارنى كۆرگىنىمدە ، — دېدى

سىمىس ئۇنىڭغا ، — كىشىلەرنىڭ ئېھراملارنى ياساش ئەھۋالى كۆز ئالدىدا نامايان بولىدۇ . سىلەرنىڭ ئەجدادىڭلار نېمىدېگەن ئۇلۇغ — ھە !

— ئۇلارنىڭ ئاشۇ تاشلارنى قانداق توشۇغانلىقىدىن خەۋىرىڭىز بارمۇ ؟ — سورىدى نەنتى .

— ئانچە — مۇنچە خەۋىرىم بار ، — دېدى سىمىس ۋە نەنتىغا قەدىمكى ئەمگەكچى خەلقنىڭ تاشلارنى بىر — بىرلەپ تىزىپ ، ئاندىن ئېگىز — ئېگىز ئېھراملارنى بىر بۆلەك — بىر بۆلەكتىن ياساپ چىققانلىقىنى سۆزلەپ بەردى ، — مەن ئېھرامنىڭ قۇرۇلۇشىنى ئەتە راپلىق تەتقىق قىلماقچى بولۇۋاتىمەن ، سەن ماڭا ياردەم بېرىشنى خالامسەن ؟

— خالايمەن . سىزگە ياردەم بېرەلسەم ، ئىنتايىن خۇشال بولىمەن ، — دېدى نەنتى .

تومۇز ئىسسىق ، ياز بويى نەنتى سىمىس ئەپەندىنىڭ ئېھرامىنى تەتقىق قىلىشىغا پۈتۈن كۈچى بىلەن ياردەم بەردى . خىزمەت جاپالىق ۋە ئالدىراش بولسىمۇ ، لېكىن يازلىق تەتىل جەريانىدا ، نەنتىمۇ ئېھرامغا دائىر نۇرغۇن بىلىملەرنى ئۆگىنىۋالدى .

شۇنىڭ بىلەن نەنتىدا ۋەتىنىنىڭ تارىخىغا نىسبەتەن چوڭقۇر قىزىقىش پەيدا بولدى ، كۆپ يىل تىرىشىپ ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۆگەن يېتىلەيدىغان بۇ بالا ئاخىر مەشھۇر تارىخشۇناس بولۇپ قالدى .

2 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇڭ ، ھەر بىر گۇرۇپپىدە .

دىكى ئىككى جۈملىنىڭ قايسىسىدا سۆزدە گۈزەل بولۇش ئىپادىلەنگەن ؟ بىرنەچچە مىسال كەلتۈرەلەمسىز ؟

(1) كوچا ئاپتوبۇسىدا بىر موماينىڭ ئاپتوبۇسقا چىققاندا .
لىقىنى كۆرگەن باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ بىر ئوقۇغۇچىسى

دەرھال ئورنىنى بېرىپ ، مۇنداق دېدى :

— موما ، بۇ يەردە ئولتۇرۇۋېلىڭ !

— ھەي موماي ، ماۋۇ يەردە ئولتۇرغىن !

2 (بىر ئوقۇغۇچى ئۆزىدىن كىچىك بىر ئوقۇغۇچىنى

سوقۇپ يىقىتىۋەتتى ، كىچىك ئوقۇغۇچى يىغلىۋىدى ، ھې-

لىقى ئوقۇغۇچى مۇنداق دېدى :

— كەچۈرگىن ، بىخەستەلىك قىلىپ سېنى يىقىتىۋەت-

تىم ، مەن توغرا قىلىمدىم ، يىغلىمىغىن ، يىغلىمىغىن !

— ۋاي تاۋى نازۇكەي ، سېنى مەن قەستەن يىقىتىۋەت-

مىدىمغۇ ، نېمىشقا يىغلايسەن !

3 (مەكتەپ بىزنى كىنو كۆرۈشكە تەشكىللىگەندى ،

ئاپامدىن پۇل سورىدىم :

— ئاپا ، مەكتەپ شەنبە كۈنى كىنوغا ئاپارماقچى ، ماڭا

كىنو بېلىتىگە پۇل بەرسىڭىز ، ئەتە مۇئەللىمگە تاپشۇرد-

مەن ، بولامدۇ ؟

— ھەي ئاپا ، شەنبە كۈنى كىنو كۆرىمەن ، بول چاپ-

سان ، كىنو بېلىتىگە پۇل بەرگىن !

3 . تۆۋەندىكى «ھايات بىباھا» دېگەن پارچىنى ئو-

قۇپ ، كىشىلىك ھاياتىڭىزنىڭ ئەھمىيىتى ، مەقسىتى ،

قىممىتى ئۈستىدە ئويلىنىڭ . ئىمكانىيىتىڭىزنىڭ يار بېرىد-

شىچە كىشىلىك ھايات توغرىسىدىكى ھېكمەتلىك سۆزلەر-

نى ، شېئىر ۋە پارچىلارنى ئىزدەپ تېپىپ ، كىشىلىك ھايات-

نىڭ بىباھا ئىكەنلىكى توغرىسىدىكى چۈشەنچىڭىزنى چوڭ-

قۇرلاشتۇرۇڭ . قىممىتى بار دەپ قارىغان تەسىراتلىرىڭىز-

نى ساۋاقداشلىرىڭىزغا سۆزلەپ بېرىڭ .

ھايات بىباھا

سەن بىباھا گۆھەر . كىم بولۇشۇڭدىن ، يېشىڭنىڭ قانچە بولۇ-
شىدىن قەتئىينەزەر ، سەن بىباھا گۆھەر !
ھاياتنىڭ نەدىن كەلگەن ؟ شۇنداق ، ئاتا - ئاناڭدىن ئاپىرىدە بول-
دۇڭ ، ئاتا - ئاناڭنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ ئاتا - ئانىسى ... ھايات
نەدىن كەلگەن ؟ ئالەمدىكى تۈپكى ئىجاد قىلىش كۈچى بىلەن چوڭقۇر
چېتىلغان .

سەن بۇرۇن بولۇپ باقمىغان ، كېيىنمۇ بولمايدىغان ، يەككە -
يېگانىسەن . تارىختا سەندەك ئادەم ، ئوخشاش ئاتا - ئانىغا ، ئوخشاش
مەكتەپكە ئىگە ، ئوخشاش دەۋرگە ئىگە ئادەم يەنە چىقارمۇ ؟ ئالەمدە
ھەممە ئۆز جايىدا يارىتىلدى . ھەربىر ئادەمدە ئوخشاش بولمىغان
بارماق ئىزىمۇ ئاۋازچىلىكتىن قورقماي يارىتىلدى . زېبرا^①نىڭ سى-
زىقچىلىرىمۇ ئوخشىمايدۇ . ئادەمنىڭ تەپەككۈرى ، ھېسسىياتى ... نى
دېمەي قويايلى .

بەزىلەر « جاھاندا شۇنچە ئادەم تۇرسا ، مېنى نەدىن تاپىدۇ ؟
كۆزگە كۆرۈنگۈچىلىكىم يوق » دېيىشىدۇ . ئامېرىكىلىق شائىر ۋىت-
مان : « مېنىڭچە ، بىر تال يوپۇرماقنىڭ تۆھپىسى يۇلتۇزلارنىڭ ئاي-
لىنىشىدىن قېلىشمايدۇ » دېگەن . ھايات مۇساپەڭ ياكى بىر تال يو-
پۇرماقنىڭ ھايات مۇساپىسى يارىتىلغان تىلىسماتلار بىلەن چوقۇم زىچ
باغلانغان .

ئېيتىشلاردىن قارىغاندا ، ساكىيامونى تۇغۇلغاندا بىر قولى بىلەن
ئاسماننى ، بىر قولى بىلەن يەرنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ : « جاھاندا بىر
مەنلا » دېگەنىكەن . بۇ سۆزنى ھەربىر ئادەمگە ئىشلىتىشكىمۇ بولىدۇ .
ھەركىم ئۆز ئىززەت - ھۆرمىتىنى ساقلىشى ، ئۆزىنى ھۆرمەت قىلد-

① زېبرا — ئالتاغىل ئاتى كۆرسىتىدۇ .

شى ، ئۆزىنىڭ قىممىتىنى ۋە ھاياتلىقىنىڭ ئەھمىيىتىنى مۇئەييەنلەش-
تۈرۈشى ، ھاياتنىڭ خوجايىنى بولۇشى كېرەك .
بىزدە بىرلا ئالەم بار . ئالەمدىكى ھەممە ئۆزئارا باغلىنىشلىق
بولدۇ . ئالەمنىڭ يارىتىلىشى چەكسىز ئېچىۋېتىلگەن . چەكسىز تە-
سىر ۋە چەكسىز مۇمكىن بولىدىغان تەرەققىياتلارنى سىغدۇرالايدۇ .
تۇرمۇشنىڭ بېسىمى ۋە پارچە - پۇرات ئاۋازچىلىكلىرىنى ئاغزى-
مىزدىن چۈشۈرمەي يۈرمىز ، لېكىن ھاياتىمىزنىڭ سىرى بىلەن
ئىجادىيەتنىڭ تىلىسىملىرىنى ئۇنتۇپ قالغىمىز .

«اشاھال» دىگەن بولمىسە مەلۇماتلىق ئەسەر
جايى ماقالە بولۇپ كاتتۇرى : لاۋىنى يازغان
خەنزۇچا يازما كاستىدا ، دىگەن ماقالىسى - باياندىن
ئالغۇن

لاۋىنى مۆڭگۈلىك بىقىنى خەلق يازمىسى ۱۹۹۶-
يىلى ۵-ئاينىڭ ۱-كۈنى بېيجىڭ تەھرىر دۇنيانىڭ
مىتالى ماقالىسى ۱۹۶۶ - يىلى ۸-ئاينىڭ ۱-كۈنى
«تۆت قىزىك» دىگەن ماقالىسى ۱۹۶۶-
يىلى ۱۰-ئاينىڭ ۱-كۈنى

11. شامال

ئاق - قارىنى پەرق ئېتەلەيدىغان ، خېلى ئەقىل كە - رىپ قالغان چاغلىرىم ئىدى . شۇ يىلى باھار بالدۇرراق كەلدى . بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى ، بېيجىڭدا ئىككى - ئۈچ قېتىم قاتتىق شامال چىقتى . قارماققا ، بېيجىڭنىڭ باھار شامىلى باھارنى ئېلىپ كەلمەي ، ئەكسىچە ، قۇتىغان پېتى باھارنى قوغلىۋېتىدىغاندەك قىلاتتى . ئۇ ئاي ، ئۇ كۈنلەردە ، كىشىلەر دەرەخ كېسىشنىلا بىلىپ ، دەرەخ تىكىشنى بىلمە - گەچكە ، ئاستا - ئاستا تاغلار تاقىرىلىشىپ ، يەرلەر قاقاسلى - شىپ كەتكەنىدى . شامال تەرەپتىكى تاقىر باش تاغلار سەد - دىچىنىڭ سىرتىدىن سوققان دەھشەتلىك شامالنى توسۇپ قالالمايتتى ، بېيجىڭنىڭ مۇستەھكەم سېپىللىرىمۇ ، ئۇنى توسۇۋالالمايتتى . ئىزغىرىن شامال سېرىق قۇملارنى ئۇ - چۇرتۇپ ، داد - پەرياد كۆتۈرەتتى ، يەر - ئاسمان قاراڭغۇ - لىشىپ ، ئاي بىلەن كۈننىڭ نۇرىنى كۆرگىلى بولمايتتى . كۆك ئاسمان سېرىق ئاسمانغا ئايلىنىپ ، تىنماي سېرىق قۇم ياغاتتى . ئات - ئېشەكلەرنىڭ سۈيدۈك - گەندىلىرى ئارىلا - ش قارا توپىلار ^{الەخلەت} - چاۋارلار بىلەن بىرلىكتە كۆرەڭ - لىگەن ھالدا ئاسمان بوشلۇقىغا قاراپ ئۇچاتتى . ئاسمان بوشلۇقىدا ، قارا - سېرىق توپا - چاڭلار ئاستا - ئاستا ئارىلىشىپ ، تۇم كۈل رەڭ چاڭ ھاسىل قىلىپ ، كۈن نۇرىنى توسۇۋالاتتى . قۇياش تۇرغان يېرىدە ، خۇددى قېتىپ

قالغان قان پارچىسىدەك ، سېرىق رەڭ ئىچىدىن قىزغۇچ كۆرۈنەتتى .

شامال كەلدى ، دۇكان سىرتىدىكى ئاسمان - پەلەك بىنالاردىن غىچىرىلىغان ئاۋازلار چىقىشقا باشلىدى ، شامال لاتا ۋىۋىسكىلارنى يىرتىۋەتكۈدەك پۇلاڭلىتاتتى ، يىراق - يىراقلاردىن ئاتلارنىڭ كىشىنىشى ، كالىلارنىڭ مۆرىشى ئاڭ - لىناتتى . چوڭ - چوڭ دەرەخلەرنىڭ ئۈچى يەرگە تەگكۈ - دەك ئېگىلەتتى ، قۇرۇق شاخلار ۋە قۇرۇق تۇخۇمەك ئۈ - رۇقلىرى ئارقىمۇ ئارقا يەرگە تۆكۈلەتتى ، شاخ ئاچىلىرىدى - كى قاغا چاڭگىلىرى چۇۋۇلۇپ كەتكەنىدى . خىش ياكى تاش يېيىتىلغان يوللار ۋە يان يوللاردىكى كۈل رەڭ توپىنىڭ ھەممىسى ئۇچۇۋاتقانداق قىلاتتى ، ئۇدۇلدىن كېلىۋاتقان ئادەمنى كۆرگىلى بولمايتتى . ئۆيىدىن ئائىلاج چىققان كى - شىلەر ، خۇددى دەھشەتلىك دولقۇندا جان تالىشىۋاتقان بى - لىقلارغا ئوخشايتتى ، شامالنىڭ يۆنىلىشى بويىچە ماڭغانلى - رى ئۆزىنى تۇتالماي ئالغا يۈگۈرەيتتى ، شامالغا قارشى ماڭغانلىرى ئالدىغا قەدەم تاشلىسىمۇ ، گەۋدىسى كەينىگە كېتەتتى . ئۇلارنىڭ ئۈستۈشى ، يۈز - كۆزلىرى ، خۇددى ھېلىلا گۆردىن چىققانداق ، قارا توپىغا مىلەنگەنىدى ، قە - زىرىپ كەتكەن كۆزلىرىدىن قۇيۇلۇۋاتقان ياشلىرى بۇرىند - نىڭ ئىككى تەرىپىدىن ئىككى لاي ئېرىقچە ھاسىل قىلىپ ئاقاتتى .

ئۆيدە ئولتۇرغان نامراتلارغا بىنانىڭ تامللىرى تەۋرەۋات - قانداق ، ئۆگزىدىكى خىش - كاھىشلارنى ئېچىۋېتىۋاتقاندا - دەك ، ئۆيىنى ئىگىلىرى بىلەن قوشۇپ قەيەرلەرگىدۇر ئۇ - چۈرۈپ كېتىدىغانداق تۇيۇلاتتى . تەرەپ - تەرەپتىن كىر -

گەن شامال ئۆي ئىچىنى بەدبۇي كۈل رەڭ توپىغا تولدۇرۇ-
ۋەتكەندى . قاينىغان دۇفۇ بونقىسىمۇ ئاپئاق دولقۇنلىنىپ
كۆۋەجەيتتى ، قازان ئەتراپى قاپقارا بولۇپ كەتكەندى .
شامال تۇرۇپلا ئېگىز ئاسماندا ھۆركىرەپ ئۆتۈپ كې-
تەتتى ، تۇرۇپلا يەر ئۈستىنى سىيىپ ھويلىدىكى پارچە -
پۇرات قەغەزلەر ۋە قۇرۇق شاخ - شۇمىلارنى قەيەرلەرگە-
دۇر ئۇچۇرۇپ كېتەتتى . بىردەملىك شامال ئۆتۈپ كەتكەن-
دىن كېيىن ، ھەممەيلەن يېنىك بىر نەپەس ئېلىپ ، كۆڭلى
ئارامىغا چۈشەتتى . لېكىن ، شامال گۈركىرەپ يەنە يېتىپ
كەلگەندە ، كىشى ئۆزىنى بېشى قايغاندەك ھېس قىلاتتى .
ئاسمان - زېمىن ، ھەتتا خان سارىيىنىڭ قىزىل تاملىرى
بىلەن ئوردا قوبۇلخانلىرىمۇ تىترەۋاتقانداك قىلاتتى . قۇ-
ياش نۇرىنى يوقاتقان بېيجىڭ تاش - قۇملار تەپ تارتماي
ئۆچۈپ يۈرىدىغان جايغا ئايلانغاندى . دەھشەتلىك شامال
كۈننىڭ ئولتۇرۇشىدىن قورقىدىغان بولغاچقا ھەممەيلەن
كۆرۈمىسىز قۇياشنىڭ بالدۇرراق ئولتۇرۇشىنى ئۈمىد قى-
لاتتى . كەچقۇرۇنلۇقى ، دەرۋەقە شامال بېسىقىپ قالدى .
چوڭ دەرەخلەرنىڭ شاخلىرى قەددىنى رۇسلىدى ، گەرچە
يەنە ئاندا - مۇندا تەۋرىنىپ تۇرسىمۇ ، لېكىن ، يېنىكلەپ
يايراپ قالغاندەك كۆرۈندى . ھويلا - ئاراملار ھېلىلا سۆيۈ-
رۈپ قويغاندەك پاكىز بولۇپ ، پارچە - پۇرات ئەخلەت-
چاۋارلار نەلەرگىدۇر يوقالغان ، پەقەت تاسادىپەن بىر -
ئىككى پارچە قەغەزلەرلا بۇلۇڭ - پۇچقاقلارغا يوشۇرۇنۇپ
قالغاندى . پەنجىرىلەر ئۈستىدە ئىنتايىن قۇرۇق ۋە يۇم-
شاق توپا ئۇششاق - ئۇششاق زومچەك بولۇپ دۆۋىلىنىپ
قالغان . دېرىزە تەكچىلىرىدە ، قۇملۇق ساياز يەردە سۇ قاي-

ئاتقاندىن كېيىن قالدىغان ئىزلاردەك ، سارغۇچ يۇمشاق توپا بىر يېرىدە قېلىن ، بىر يېرىدە ئېپىزىرەك بولۇپ يىتىلگەنلىكىنى كۆرسىتىپ قالغانىدى . ھەممەيلەننىڭ كۆڭلى بىر ئاز تەسكىن تېپىپ ، ئەتە قىلچە شامال بولمىسىدى ، دەپ ئارزۇ قىلاتتى . لېكىن ، قانداق بولۇشنى كىم بىلىدۇ دەيسىز ! ئۇ چاغلاردا ، ھاۋا رايىدىن ئالدىن مەلۇمات بېرىدىغان ئىش يوق ئىدى . دە .

ھەر ھالدا مەن تەلەپلىك ئىكەنمەن دەڭا ! مېنىڭ تۇرغان غۇلغان كۈنۈمدە شامال چىقمايلا قالماستىن ، بەلكى كۆك ئاسماندا شىمالغا بالدۇرراق قايتقان تۇرنىلار كۆرۈندى . تۇرنىلار گەرچە بىرنەچچىلا بولسىمۇ ، لېكىن ئۇلارنىڭ جاراڭلىق سايىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ كىشىلەر ھويلىلىرىغا يۈگۈرۈپ چىقىپ ، تۇرنىلارنى كۆرسىتىپ : «مانا ، تۇرنىلارمۇ كېپىقاپتۇ» دەپ خۇشال بولۇشتى . كىشىلەر يەنە پەلەمپەيلىرىدىكى خىش يوقۇقلىرىدىن ياپپېشىل ، يۇمران ئەمەن يوپۇرماقلىرى چىقىپ قالغانلىقىنىمۇ بايقاشتى .

كۆنۈكمە

1 . بۇ تېكىستتە ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى بېيجىڭنىڭ باھار شامىلى تەسۋىرلەنگەن . تېكىستنى ئىچىڭىزدە ئوقۇپ ، كونا بېيجىڭدا باھاردا نېمە ئۈچۈن ئاشۇنداق غەلىتە شامال چىقىدىغانلىقىنى ، ئاپتور ئۇنى قايسى جەھەتلەردىن كۆزەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىڭ .

2 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ ، ئاستى سىزىلغان سۆز - ئىبارىلەرگە دىققەت قىلىڭ :

1 (ئاسمان بوشلۇقىدا ، قارا - سېرىق توپا - چاغلار
ئاستا - ئاستا ئارىلىشىپ ، تۆم كۈل رەڭ چاڭ ھاسىل
قىلىپ ، كۈن نۇرىنى توسۇۋالدى . قۇياش تۇرغان يېرىدە ،
خۇددى قېتىپ قالغان قان پارچىسىدەك ، سېرىق رەڭ ئىدى .
چىدىن قىزغۇچ كۆرۈندى .

2 (ئۆيىدىن ئائىلاچ چىققان كىشىلەر ، خۇددى
دەھشەتلىك دولقۇندا جان تالاشقان بېلىقلاردەك ، شامالنىڭ
يۆنىلىشى بويىچە ماڭغانلىرى ئۆزىنى تۇتالماي ئالغا يۈگۈ-
رەيتتى ؛ شامالغا قارشى ماڭغانلىرى ئالدىغا قەدەم تاشلىسىد-
مۇ ، گەۋدىسى كەينىگە كېتەتتى .

3 (دېرىزە تەكچىلىرىدە ، قۇملۇق ساياز يەردە سۇ
قايتقاندىن كېيىن قالغان ئىزلاردەك ، سارغۇچ يۇمشاق توپا
بىر يېرىدە قېلىن ، بىر يېرىدە نېپىزرەك بولۇپ يىغىلىپ
قالغانىدى .

3 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنى ئوقۇڭ ۋە كۆچۈرۈپ يېزىڭ ،
ئاستى سىزىلغان سۆزلەرنىڭ ھەر بىرىگە بىردىن جۈملە تۈ-
زۈڭ :

قۇتىرىغان ھالدا چۇۋۇلۇپ كەتكەن
ئاي بىلەن كۈننىڭ نۇرىنى كۆرگىلى بولماسلىق
ئەخلەت - چاۋار تىتىرىمەك تەپ تارتىماسلىق داد -
پەرياد كۆتۈرمەك يەر - ئاسمان قاراڭغۇلاشماق
4 . تېكىستنى پىششىق ئوقۇپ ، ئۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ
«يامغۇر» دېگەن ماۋزۇدا بىر پارچە ئەسەر يېزىڭ .
5 . تېكىستنى ئۈنلۈك ئوقۇڭ .

12. ئۈچەككە كىرىش

98 - ئاينىڭ بىر كۈنى گۈگۈم ۋاقتى ، مەن ئوۋ ئىتىم - نى ئەگەشتۈرۈپ ، بازار سىرتىدىكى ئۈزۈمزارلىقتا سەيلە قىلىپ يۈرەتتىم . بىردىن ئوۋ ئىتىم يەرنى تىمسىقلاپ يۈگۈرۈپ كەتتى - دە ، بىردەمدىلا بىر كىرپىنى چىشلىگەن پېتى يېنىپ كەلدى . قورقۇپ كەتكەنلىكىدىن چىڭ تۇگۈلۈ - ۋالغان كىرپە خۇددى تىكەنلىك پۈمىزەككە ئوخشاپ قالغان - دى . مەن ئۇنىڭ ئۈچەككە كىرگەن ھالىتى — قىشلىق ئۇيقۇسى قانداق بولىدىغانلىقىنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن ، ئۇنى ئۆيگە ئېلىپ كېتىش قارارىغا كەلدىم .

۸ مەن پوپايكامنى يېشىپ ، كىرىپنىڭ يېنىغا تاشلاپ ،
تۈگۈلۈۋالغان بۇ كىچىككىنە نەرسىنى پۈتۈمنىڭ ئۇچىدا -
ئىتتىرىپ پوپايكامغا ئورنىۋالدىم - دە ، ئۆيگە ئېلىپ قايت -
تىم .

۹ شۇ ئاخشىمى ئۇخلاۋېتىپ ، بىردىن ئاشخانىدىن تاراق -
لىغان ئاۋاز كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدىم . ئاستا پەسكە چۈ -
شۈپ ، ئاشخانا ئىشىكىنى ئېچىپ ، چىراغنى ياندۇرۇپ قا -
راپ تازىمۇ قىزىق ئىشنى كۆردۈم : كىرىپ ھاراق بوتۇلكى -
سىنى تۈيۈقسىز ئۆرۈۋېتىپ ، ئۇنىڭ تاراقلىغان ئاۋازىغا
قىزىقىپ ، ئۇنى توپقا ئوخشاش دومىلىتىپ ئويناۋېتىپتۇ .
ئەتىسى ئەتىگەندە قارىسام ، كىرىپنىڭ ئالدىغا قويۇپ قويغان
سۈت قاچىسى بوشاپ قاپتۇ ، ئۇ كالا گۆشىنىمۇ يەپ بويۇتۇ .
۱۰ مەن بىر كىتابتىن : ئۈچەككە كىرىش ئۇيغۇ ئەمەس ،
كالىنداردىكى ئاي - كۈن بىلەنمۇ مۇناسىۋەتسىز . ئۈچەككە
كىرىش ھايۋانلارنىڭ ئۇزاق سوغۇق قىشتا ، ئاسانلىقچە ئو -
زۇق - تۈلۈك تاپقىلى بولمايدىغان پەسىلدە كۈچ - قۇۋۋەت
سەرپىياتىنى ئازايتىدىغان بىر خىل تەبىئىي ھادىسە ، دەپ
يېزىلغانلىقىنى ئوقۇغانىدىم . ئەگەر سەن 7 - ئايدا بىر
ھايۋاننى توڭلاتقۇغا سېلىپ قويساڭ ، ئۇ ئاشۇنداق تومۇز
ئىسسىقلىقىمۇ ئۈچەككە كىرىپ كېتىدۇ . شۇڭا ، تۆۋەن تېم -
پېراتۇرا ئۈچەككە كىرىشنىڭ ئاساسىي سەۋەبىدۇر .

۱۱ ھايۋانلار ئۈچەككە كىرگەندىن كېيىن ، بەدەن ھارارىد -
تى تۆۋەنلەپ ، ئەتراپىدىكى ھاۋا تېمپېراتۇرىسىغا ماسلىشىد -
دۇ ، باشقا فىزىئولوگىيىلىك خىزمىتىمۇ شۇنىڭ بىلەن
بىللە ئاجىزلىشىدۇ . مىسالغا ئېلىپ ئېيتساق ، بىر ئويغاق
كىرىپ مىنۇتغا تەخمىنەن 50 قېتىم نەپەس ئالىدۇ ، ئو -

چەككە كىرگەن ۋاقتىدا كۆپ دېگەندە سەككىز قېتىملا نە-
 پەس ئالىدۇ ، بەزىدە مىنۇتغا بىر قېتىملا نەپەس ئالىدۇ ،
 ھەتتا ئۇدا بىرنەچچە مىنۇت نەپەس ئېلىشتىن توختايدۇ .
 بىر ئويغاق كىرىپنىڭ يۈرىكى مىنۇتغا 200 قېتىم سوقىدۇ .
 قىشلىق ئۈچەك ۋاقتىدا 20 قېتىمغا چۈشۈپ قالىدۇ .
 بۇ كىچىككىنە نەرسە مېنىڭ بىلەن تېخى تونۇش ئە-
 مەس . مەن قۇلقىمنى ئۇنىڭ كۆكرىكىگە قويۇپ ، يۈرەك
 سوقۇشىنى ھېسابلىيالايمەن ؛ ئېھتىمال ، ئۇمۇ تېرمومې-
 تىرنى ئۇنىڭ بۇرۇن تۆشۈكىگە تىقىپ بەدەن ھارارىتىنى
 ئۆلچەشكە يول قويماس . مەن ئۈستۈنچىلىك تەكلىك بۇ
 دوستۇمنىڭ ئۈچەككە قانداق كىرىدىغانلىقىنى باشقا ئۇسۇل
 بىلەن سىناپ كۆرۈشكە مەجبۇر بولدۇم .

7 كىرىپ ئۆي - جاي ئەتراپىدىن تۆشۈك ئىزدەشكە ئامال - راق . ئۇ ئادەتتە شۇ جايغا ياكى يوپۇرماقلار دۆۋىسى ئاستىغا يوشۇرۇنۇپ ئۈچەككە كىرىدۇ . مەن ئۇنى گەمگە كىرگۈزۈپ ، بىر قانچە سۈت ۋە بىر تەخسە كالا گۆشىنى ئۇششاق قىرىندىلار لىق قاقىلانغان بامبۇك سېۋەت يېنىغا قويۇپ قويدۇم . مەن ئەسلىدە : كىرىپ 15°C تىن تۆۋەن تېمپېراتۇرا - رىدا ئىشتىھادىن قېلىپ ، قىرىندىلار ئارىسىغا كىرىپ ئۇخلايدۇ ، دەپ ئويلىۋىدىم . نەتىجە ئۇنداق بولۇپ چىقمىدى ، ئۇ ئۇيقۇغا قارىغاندا ئوزۇقلىنىشقا بەكرەك قىزىققانداك قىلاتتى . گەمە تېمپېراتۇرىسى 12°C قا چۈشكەندىمۇ ، ئۇ سېۋەتكە كىرىپ ئۇخلىماي ، تىكەنلىرى بىلەن قىرىندىلارنى يەرگە چېچىۋېتىپتۇ . بىردەمدىلا ، تەجرىبە ئۈچۈن قويۇلغان سۈت ۋە كالا گۆشى كۆزدىن غايىب بولۇپتۇ . ئەسلىدە ئۇ سوغۇقتا توغلاپ ، بەدەن ھارارىتىنى ساقلاش ئۈچۈن ، كۆپ - رەك نەرسە يېيىشكە موھتاج ئىدى . ئۇ كۈچىنىڭ بارىچە قىشلىق ئۇيقۇنى قوغلايتتى .

8 بىر كۈنى ئەتىگەندە ، تېمپېراتۇرا 7°C قا چۈشتى . مەن گەمگە كىرىپ ، ئادەتتىكىدەك كۆزەتسەم ، كىرىپنىڭ ماڭغان شەپسى ئاڭلانمىدى . ئۇ ئاخىر ئۇيقۇغا كېتىپتۇ . 9 يېرىم ئايدىن كېيىن ، كىرىپ تۈگۈلۈپ ، كىچىككىنە تۇمشۇقنى تىكەنلىرى ئارىسىدىن سىرتقا چىقىرىپ ، تاتلىق ئۇيقۇغا كەتتى . مەن قىرىندىلارنى ئېلىۋەتكەن بولساممۇ ، ئۇ سەزمىدى . مېنىڭ ئۇنى ئېلىۋالساممۇ ئويغانمايدىغانلىقىغا ، ھېچبولمىغاندا دەرھال ئويغانمايدىغانلىقىغا كۆزۈم يەتتى .

10 ئۈچىنچى ھەپتە باشلاندى ، سېۋەتنى تەكشۈرسەم ،

ئەھۋال بۇرۇنقىدەكلا ئىدى . بۇرۇلۇپ چىقىپ كېتەي دەپ تۇرۇشۇمغا ، قولچىرىغىنىڭ يورۇقى بىردىن كىچىككىنە يەردىكى سۇغا چۈشتى .

۱۰ گەمە بۇرۇندىنلا قۇرغاق ئىدى ، بۇ سۇ زادى نەدىن كەلدى ؟ يېقىن بېرىپ قارىسام ، ھېلىقى كىچىككىنە سۇ بىلەن سېۋەت ئارىلىقىدىكى سېمونت پولدا ئۇنىڭ پۇت ئىزى تۇراتتى . مەن بۇ ئۇنىڭ سۈيۈكى ئىكەن ، دېگەن ئويغا كەلدىم . شۇ ھامان سۈت ۋە گۆش ئېلىپ كېلىپ ، سېۋەت يېنىغا قويۇپ قويدۇم . ئەتىسى ئەتىگەندە ، سۈت بىلەن گۆشنىڭ كۆزدىن غايىب بولغانلىقىنى بايقىدىم .

۱۱ كىشىنى ھاياجانلاندۇرىدىغان باشقا ئىش يۈز بەرمىدى . كىرىپە ھەر ئىككى - ئۈچ ھەپتىدە بىر قېتىم ئويغىناتتى . يەردە كىچىككىنە سۇ پەيدا بولۇپ قالسىلا ، ئۇنىڭغا ئوزۇق - لۇق تەييارلاش كېرەكلىكىنى بىلەتتىم . ئۇ سۈت ئىچىشنى ۋە گۆش يېيىشنى بىلەتتى ، بەزىدە كۆپ ، بەزىدە ئاز يەيتتى ، ئاندىن داۋاملىق ئۇخلايتتى . پۈتكۈل قىش بويى گەمە تېمپېراتۇرىسى ئىزچىل مۇقىم ھالدا 7°C ئەتراپىدا بولدى . ۱۲ قۇياش پارلاق نۇر چاچىدىغان 3 - ئاي يېتىپ كەلگەندە ، مەن كىرىپنى سېۋەت بىلەن بىللە گەمىدىن ئېلىپ چىقىپ ، ئاپتاپ چۈشسۇن دەپ ، ئىسسىقراق ئورۇنغا قويۇپ قويدۇم . بىر ئاخشىمى ھاراق بوتۇلكىسىنىڭ دومىلاپ تاراقلىغىنىنى يەنە ئاڭلىدىم — بوتۇلكىنى ئۇنىڭ يېنىغا سىگنال سۈپىتىدە قويۇپ قويغانىدىم . كىرىپە ناھايىتى ساغلام كۆرۈنەتتى . مەن ئۇنى قىشتىن ساق - سالامەت ئۆتكۈزگەنلىكىم ئۈچۈن ناھايىتى خۇرسەن بولدۇم .

۱۴ مەن بۇ كىچىك دوستۇمدىن ئەتىگەنلىكى تىنچلىق سو-

راۋېتىپ ، ئويلىمىغان يەردىن بۇرنۇمغا يېدىم ، ئۇ ياۋۇزلار .
چە ماڭا خىرىس قىلدى . ئىلگىرىكى دوستلۇقىمىزدىن ئە .
سەرمۇ قالمىغانىدى ، ئۇ يەنە ئۆگىتىش تەس بولغان ياۋايى
ھايۋانغا ئايلاندى . شۇڭا ، مەن ئۇنى يەنە كونا پوپايىكىغا
ئوراپ ، بۇ «تىكەنلىك پومزەك» نى دەسلەپ تېپىۋالغان جاي .
غا ئاپىرىپ قويۇۋەتتىم .

كۆنۈكمە

1 . كىرپە قانداق شارائىتتا ئۈچەككە كىرىدۇ ؟ كىرپە
ئۈچەككە كىرگەندە ئاپتور ئۇنى قانداق كۆزەتتى ؟ قانداق
ئەھۋاللارنى بايقىدى ؟

2 . تېكىستكە بىرلەشتۈرۈپ ، ھايۋانلارنىڭ نېمە ئۇ .
چۈن ئۈچەككە كىرىدىغانلىقى ، ئۈچەككە كىرىشنىڭ ئاسا .
سىي سەۋەبى نېمە ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىڭ . كىرپىنى
مىسال قىلىپ ، ھايۋانلار ئۈچەككە كىرگەندە ئۇلارنىڭ فە .
زىئولوگىيىلىك خىزمىتىدە قانداق ئۆزگىرىشلەر بولىدۇ .
غانلىقىنى سۆزلەپ بېرىڭ .

سۇئال ۱

بۇ كىرىش ئۇچۇرىغا نەقەسلىك كەلتۈرۈپ كەتتى .
مۇناسىۋەتلىك كىرىش ھايۋانلارنىڭ ئۆزلىكى
سۆزى قەتئىي

تەپسىلىي كۆزىتىش كېرەك

ئەسەر ئوقۇغاندا ، تەپسىلاتلار (كىچىك ھالقىلار) غا ئەھمىيەت بېرىش ، يازغاندىمۇ چوڭقۇر ، ئىنچىكە ، تەپسىلىي يېزىشقا ئەھمىيەت بېرىش كېرەك . چوڭقۇر ، ئىنچىكە ، تەپسىلىي يېزىش ئۈچۈن ، ئادەتتە شەيئىلەرنى ئەستايىدىل كۆزىتىش لازىم .

بېيجىڭغا بارغان ئادەم ، ئېھتىمال ، بېيجىڭنىڭ باھار - دىكى شامىلىغا نىسبەتەن ئالاھىدە تەسىراتقا ئىگە بولۇشى مۇمكىن . ناۋادا كونا جۇڭگودا بېيجىڭدا ياشىغان ئادەمگە نىسبەتەن ئېيتقاندا ، بېيجىڭنىڭ باھاردىكى شامىلىغا نىسبەتەن ئۇنىڭ تەسىراتى تېخىمۇ ئالاھىدە بولۇشى مۇمكىن . «شامال» دېگەن تېكىستتە ، ئاپتور كونا جۇڭگودىكى بېيجىڭ - نىڭ باھار شامىلىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بايان قىلغان . تەپسىلىي كۆزەتمىگەندە ، بۇنداق ماقالە - ئەسەرنى يېزىپ چىقىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس .

ئاپتور ئالدى بىلەن باھاردا نېمە ئۈچۈن بېيجىڭدا ئا - شۇنداق غەلىتە شامال چىقىدىغانلىقىنى بايان قىلغان ، ئۇ سېرىق قۇمنى ئۇچۇرتۇپ چىقىدىغان شامالنىڭ ئالاھىدىلىكىنى تۇتقان . ئارقىدىنلا ، ئۇ ئۆي - ئىمارەتلەر سىرتىدىكى دەھشەتلىك شامالنى بايان قىلغان ؛ يەنە ئۆي ئىچىدىكى ئەھۋالنى بايان قىلغان ؛ ئاندىن دەھشەتلىك شامالنىڭ قانداق

داق كېلىدىغانلىقى ، قانداق كېتىدىغانلىقىنى ؛ ئاخىرىدا «مەن» نىڭ تۇغۇلغان كۈنى شامال چىقمىغانلىقىنى بايان قىلغان .

ئۇ قانداق تەپسىلىي كۆزەتكەن ؟ ئۇ سېرىق قۇمنى ئۇچۇرتۇپ چىققان شامالدىن سېرىق قۇم بىلەن قارا توپىدە - نىڭ ئارىلىشىپ كېتىشىدىن بولغان قۇم چېڭى ھاسىل بولغانلىقىنى كۆزەتتى ، چاڭ «كۈن نۇرىنى توسۇۋالدى . قۇياش تۇرغان يېرىدە خۇددى قېتىپ قالغان قان پارچىسىدەك ، سېرىق رەڭ ئىچىدىن قىزىرىپ كۆرۈندى» دەيدۇ . بۇ ، رەڭ جەھەتتىن تەپسىلىي كۆزەتكەنلىك . ئۆي - ئىما - رەتلەر سىرتىدىكى شامالنى تەسۋىرلەشتە ، بىنا ، لاتا ۋىۋىس - كا ، دەرەخ شاخلىرى ، قۇرۇق تۇخۇمەك ئۇرۇقلىرى ، قاغا چاڭگىلىرى ، كۈل رەڭ توپا ، شۇنىڭدەك كىشىلەرنىڭ كۈچىدا قانداق يۈرگەنلىكى ، ھەتتا بۇرنىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئاققان كۆز ياشلىرىدىن ئىككى لاي ئېرىقچە ھاسىل بولغانلىقىنىمۇ كۆزەتكەن . ئۆي ئىچىدىكى ئەھۋالنى تەسۋىرلەشتە ، ئۆيىنىڭ تەۋرىنىۋاتقانلىقى ، ھەممىلا يەرنى كۈل رەڭ توپا قاپلىغانلىقى ، شۇنىڭدەك دۇفۇ بوتقىسى قاينىتىدىغان قازاننىڭ ئەھۋالىنىمۇ كۆزەتكەن . دېمەك ، شەيئىلەرنى كۆزەتتىش ئارقىلىق شامالنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ئىپادىلەپ بەرگەن . ئاپتورنىڭ شامالنىڭ كەلگەن - كەتكەنلىكىنى كۆزەتكەنلىكىگە كەلسەك ، ئۇ شەيئىلەرنى كۆزەتتىپلا قالماستىن ، بەلكى كىشىلەرنىڭ روھىي ھالىتىنىمۇ تەسۋىرلىگەن . ئاخىرىدا ئۇ بەزىدە كۆرۈلىدىغان شامالسىز ھاۋا رايونىمۇ تەسۋىرلىگەن . ئۇ شىمالغا قايتقان تۇرنىلارنى ، شۇنىڭدەك خىش ئاراشلىرىدىن بىر توپ ياپپېشىل ، يۇمران ئەمەن

يوپۇرماقلىرىنىڭ باش كۆتۈرۈپ چىققانلىقىنى ، بۇ ، كىشى-
لەرگە باھار مانا بۇ يەردە ، دەۋاتقاندا كۆرۈنگەنلىكىنى
كۆزەتكەن .

بىز بۇ تېكىستتىن قانداق تەپسىلىي كۆزىتىش كېرەك-
لىكىنى ئۆگىنىۋالالايمىز . بىرىنچىدىن ، ۋەكىللىك خاراكتېر-
تىرگە ئىگە شەيئىلەرنى تاللاپ ، تەپسىلىي كۆزىتىش كې-
رەك ؛ ئىككىنچىدىن ، كۆزەتكەن شەيئىلەرنى باغلاشتۇ-
رۇپ ، مەلۇم بىر مەنىنى مەركەزلىك ھالدا ئىپادىلەش زۆ-
رۈر ؛ ئۈچىنچىدىن ، ئالاھىدە ھېسسىيات بىلەن كۆزىتىش ،
ھېسسىياتلىق بايان قىلىش كېرەك . شۇنداق قىلغاندىلا ،
كۆرگەن - ئاڭلىغان ۋە ئويلىغانلارنى باغلاشتۇرغىلى بولىد-
دۇ ، يېزىلغان ئەسەر پەقەت مەنزىرە كۆزىتىلگەن ئەسەر
بولغان تەقدىردىمۇ ، كىشىلەرنى تەسىرلەندۈرەلەيدۇ .

80

بەشىنچى مەشىق

1. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنى ئوقۇپ ، ھەر گۇرۇپپىدىكى ئۈچ جۈملىنىڭ مۇناسىۋىتىگە دىققەت قىلىڭ :
(1) مەن ئۇنى چاقىردىم . ئۇ قايتىپ كەلدى .
مەن ئۇنى چاقىرىپ ، قايتۇرۇپ كەلدىم . ئەگەش
- (2) مۇئەللىم كۆپچىلىكتىن تەلەپ قىلدى . كۆپچىلىك پىكىر بايان قىلدى . ئەگەش
مۇئەللىم كۆپچىلىكتىن پىكىر بايان قىلىشنى تەلەپ قىلدى .
- (3) بىز بەختىيار مۇئەللىمنى تەكلىپ قىلدۇق . بەخ-
تىيار مۇئەللىم ھېكايە سۆزلەپ بەردى . ئەگەش
بىز بەختىيار مۇئەللىمنى ھېكايە سۆزلەپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدۇق .
2. تۆۋەندىكى ئىككى ئابزاسنى مۇۋاپىق تىنىش بەلگى-لىرىنى قويۇپ كۆچۈرۈڭ :

ئىلگىرى ماقالە يازغاندا باشقىلارنىڭ ماقالىلىرىدىن پايدىلىناتتىم ياكى تەييار كۆچۈرۈۋالاتتىم ئۆزۈم مېڭە ئىشلەتمەيتتىم ئەپلەپ قۇراش-تۇرۇپ قوياتتىم مۇئەللىم ماقالىمىنىڭ ئاخىرىغا «ھەقىقىي ئىشلارنى ئۆز تىلىڭىز بىلەن يېزىڭ» دەپ يېزىپ قوياتتى كېيىن ئۆز تىلىم بىلەن ھەقىقىي ئىشلارنى يېزىپ كۆردۈم ، دەرۋەقە يازغانلىرىم ياخشى بولۇپ ماقالە يېزىشتا ئالغا باستىم

بۇ جەرياندا مەن بىرنەچچە ئىشنى يەكۈنلەپ چىقتىم 1-ماقالە

يازغاندا باشقىلارنىڭكىدىن قالايمىقان كۆچۈرمەي ئۆز تەسراتلىرىنى
ئۆز تىلى بىلەن يېزىش كېرەك، 2-ئادەتتە ئەتراپتىكى شەيئىلەرگە
كۆپرەك كۆڭۈل بۆلۈپ كۆپ كۆرۈش، كۆپ مۇلاھىزە قىلىش كېرەك،
3-ماقالە يېزىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۆزى قانائەت ھاسىل قىلغانغا
قەدەر كۆپ تۈزىتىش كېرەك،

3. ئۆزىڭىز ياخشى كۆرىدىغان بىر خىل ھايۋاننى
كۆزىتىڭ، ئۇنىڭ تۇرمۇش ئادىتىنى مەركەز قىلىپ، كۆر-
گەن ئەھۋاللىرىڭىزنى كونكرېت ھالدا يېزىپ چىقىڭ.

8328877

13. جەن تىەنيۇ

1 جەن تىەنيۇ مەملىكىتىمىزنىڭ مەشھۇر ۋەتەنپەرۋەر ئىنژېنېرى. بېيجىڭدىن جاڭجياكۇغا قەدەر بولغان تۆمۈر-يول ئۇنىڭ رىياسەتچىلىكى بىلەن مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ياساپ چىقىلغانىدى. بۇ ئېلىمىزنىڭ ئىنژېنېر - تېخنىك خادىملىرى لايىھىلەپ ياساپ چىققان تۇنجى تۆمۈريول غول لىنىيىسى ئىدى.

2 بېيجىڭدىن جاڭجياكۇغا قەدەر بولغان تۆمۈريول 200 كىلومېتىر بولۇپ، شىمالىي جۇڭگو بىلەن غەربىي شىمال-نى تۇتاشتۇرىدىغان مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. ئەينى ۋاقىتتا، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى تۆمۈريول ياساش پىلانىنى ئۆت-تۇرىغا قويۇش بىلەنلا بەزى جاھانگىر دۆلەتلەر ئۇنىڭغا توس-قۇنلۇق قىلغان، ئۇلار بۇ تۆمۈريولنى ياساش ھوقۇقىنى تارتىۋېلىپ، مەملىكىتىمىزنىڭ شىمالىي قىسمىنى تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا كونترول قىلىش كويىدا بولغانىدى. جاھانگىرلارنىڭ ھېچقايسىسى بىر - بىرىگە يول قويۇشنى خالىمايتتى، بۇ ئىش ئۈستىدە خېلى ئۇزاققىچە تالاش-تارتىشلار بولسىمۇ، ھەل بولمىدى. ئاخىرىدا ئۇلار مۇنداق بىر شەرتنى، يەنى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئۆز دۆلىتى-نىڭ ئىنژېنېرغا تايىنىپ تۆمۈريول ياسايدىغان بولسا، بىز ئۇنىڭغا ئارىلاشمايمىز، دېگەن شەرتنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇلار بىز مۇشۇنداق بىرلا پوپوزا قىلىدىغان بولساق، تۆ-

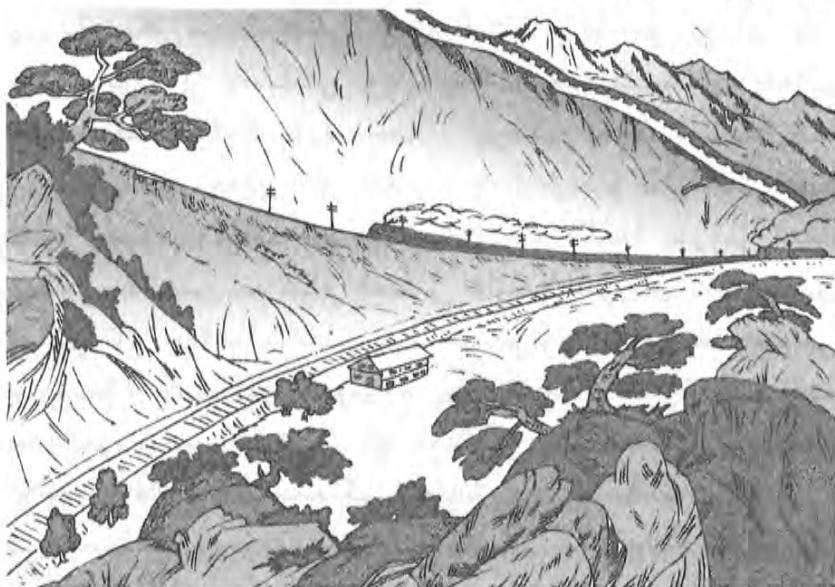
مۈريول قۇرۇلۇشىنى باشلاشقا ئامالسىز قېلىپ ، ئاخىر يەنىلا بىزدىن ياردەم تەلەپ قىلىدۇ ، دەپ قارىدى . جاھاندا- گىرلار تامامەن خاتا ئويلىغانىدى ، ئۇ چاغدا جۇڭگونىڭ ئۆزىنىڭ ئىنژېنېرلىرى يېتىشىپ چىققان بولۇپ ، جەن تىەنيۇ شۇلارنىڭ بىرى ئىدى .

1905 - يىلى ، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى جەن تىەنيۇ- يۈنى بېيجىڭدىن جاڭجياكۇغا قەدەر بولغان تۆمۈريولنى يا- ساپ چىقىشقا باش ئىنژېنېر قىلىپ بەلگىلىدى . بۇ خەۋەر تارقىلىش بىلەن پۈتۈن مەملىكەتنى زىلزىلىگە كەلتۈردى . كۆپچىلىك : بۇ تولىمۇ شەرەپلىك ئىش بولدى ، دېيىشتى . لېكىن ، جاھانگىرلار بۇنى كۈلكىلىك ئىش ، دەپ قارىدى . بىر چەت ئەل گېزىتى مەنسىتمىگەن ھالدا : «نەنكۇنىڭ شىمالىغا تۆمۈريول سالالايدىغان جۇڭگو ئىنژېنېرى تېخى تۇغۇلغىنى يوق» دېدى . ئەسلىدە نەنكۇدىن شىمالدىكى جۇي- جۇڭگۈەن ئارقىلىق بادالىڭغا بارىدىغان بۇ يول باشتىن- ئاياغ ئېگىز تاغ ، چوڭقۇر جىلغا ۋە تىك ھاڭلاردىن ئۆتە- تى . ئۇلار چەت ئەل ئىنژېنېرلىرى چېغىدا بۇنىڭغا تۇتۇش قىلىشقا جۈرئەت قىلالىمىغان تۇرسا ، جۇڭگولۇقلار قانداقمۇ بۇنداق قۇرۇلۇشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالىسۇن ، دەپ قارد- دى .

3 جەن تىەنيۇ جاپا - مۇشەققەت ۋە مەسخىرىلەردىن قورقماي ، ۋەزىپىنى قەيسەرلىك بىلەن قوبۇل قىلىپ ، يول لىنىيىسىنى چارلاشقا باشلىدى . قەيەرلەردىكى تاغلارنى پارتىلتىش كېرەكلىكى ، قەيەرلەرگە كۆۋرۈك سېلىش كې- رەكلىكى ، قەيەرلەردىكى تىك قاپتالارنى چېپىپ تۈزلەش كېرەكلىكى ، قەيەرلەردىكى چوڭ ئەگمىلەرنى كىچىك ئەگ-

مىلەرگە ئۆزگەرتىش كېرەكلىكى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدە -
 نى ئەتراپلىق ، پۇختا ھېسابلاپ چىقتى . جەن تىيەنيۇ خىز -
 مەتچى خادىملارنى دائىم رىغبەتلەندۈرۈپ : «بىز تەييارلىقنى
 پۇختا ئىشلىشىمىز لازىم ، قىلچىلىك بىپەرۋالىق قىلىشقا
 بولمايدۇ ، «تەخمىنەن ، ، «ئاساسەن ، دېگەندەك سۆزلەر
 ئىنژېنېرلارنىڭ ئاغزىدىن چىقماسلىقى شەرت» دەپ تۇرات -
 تى . ئۇ شاگرىت ۋە ئىشچىلارغا شەخسەن ئۆزى باشچىلىق
 قىلىپ ئۆلچەش خادىمى ، ئۆلچىگۈچ ، يەنى تېئودولىت قا -
 تارلىق ئەسۋابلارنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ ، تىك قىيالارنىڭ ئۈس -
 تىگە چىقىپ ، نۇقتىلارنى بەلگىلەش ، پىلان سىزىش (يول -
 نىڭ چېرتىۋىزىنى سىزىش) ئىشلىرىنى قىلدى . سەددىچىن
 سېپىلىنىڭ شىمالىدىكى جايلاردا دائىم قاتتىق بوران چى -
 قىپ ، پۈتكۈل ئاسماننى توپا - چاڭ قاپلاپ كېتەتتى ، سەل -
 پەل دىققەتسىزلىك قىلىنسا ، چوڭقۇر ھاڭ تېگىگە چۈ -
 شۈپ كېتىش خەۋپى بار ئىدى . جەن تىيەنيۇ شارائىت ھەر -
 قانچە يامان بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ، دالىدا يۈرۈپ ئىش -
 لەشنى باشتىن - ئاياغ قەتئىي داۋاملاشتۇردى . كۈندۈزى
 ئېگىز تاغ چوققىلىرىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ يول لىنىيىسىنى
 چارلىسا ، كېچىلەردە چىراغ يورۇقىدا ئولتۇرۇپ خەرىتە
 سىزاتتى ، ھېسابلايتتى . ئۇ مۇۋاپىق بىر لىنىيىنى تېپىش
 ئۈچۈن ، دائىم شۇ جايدىكى دېھقانلاردىن مەسلىھەت ئالاتتى .
 قىيىنچىلىققا يولۇققاندا ، ئۇ ھامان بۇ جۇڭگولۇقلار ئۆزلى -
 رى ياساۋاتقان تۇنجى تۆمۈريول ، شۇڭا بۇنى چوقۇم ئوبدان
 ياساپ پۈتكۈزۈشىمىز لازىم ، ئۇنداق قىلمىغاندا ، ئەجنەبىي -
 لەرنىڭ مەسخىرىسىگە ئۇچراپلا قالماي ، بەلكى جۇڭگو ئى -
 نژېنېرلىرىنىڭ ئىشەنچسىزلىقىنى يوقىتىپ قويۇشىمىز مۇم -

كىن ، دەپ ئويلايتتى .
 تۆمۈريول لېنىيىسىنى بەكمۇ كۆپ ئېگىز تاغلاردىن
 ئۆتكۈزۈشكە توغرا كېلەتتى ، شۇڭا تۈنل تەشمەي بولمايت-
 تى ، بۇنىڭ ئىچىدە جۇيۇڭگۈەن ۋە بادالىڭ تۈنېللىرىنىڭ
 قۇرۇلۇشى ئەڭ جاپالىق ئىدى . جۇيۇڭگۈەننىڭ تاغلىرى
 ئېگىز ، تاش قاتلاملىرى قېلىن بولغاچقا ، جەن تىەنيۇ ئېك-
 كى تەرەپتىن بىرلا ۋاقىتتا ئوتتۇرىغا قاراپ تېشىپ كىرىش
 چارىسىنى قوللاندى . تاغ ئۈستىدىكى بۇلاق سۇلىرى تاغ
 ئاستىغا سىڭىپ كىرگەنلىكتىن ، تۈنېلنىڭ ئىچى پۈتۈنلەي
 ياتقاق بولۇپ كېتەتتى . ئىش مەيدانىدا سۇ چىقىرىش ناسو-
 سى يوق ئىدى .

جەن تىەنيۇ ئۆزى باشلامچىلىق قىلىپ چېلەك بىلەن سۇ
 چىقاردى . ئۇ ھەمىشە ئىشچىلار بىلەن تاماقتا ، ياتاقتا بىللە
 ئىدى ، ئىش مەيدانىدىن ئايرىلمايتتى . بادالىڭ تۈنېلنىڭ

ئۇزۇنلۇقى 1100 مېتىردىن ئارتۇق بولۇپ ، جۇيۇڭگۈەن تۈنېلىدىن ئۈچ ھەسسە ئۇزۇن ئىدى . ئۇ پېشقەدەم ئىشچىلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ، تۈنېلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن قۇدۇق قېزىش ئۇسۇلىنى قوللىنىش قارارىغا كەلدى ، يەنى تاغ ئۈستىدىن تۆۋەنگە قارىتا ئىككى تىك قۇدۇق قېزىپ چۈ- شۈپ ، ئاندىن ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئىككى تەرەپكە قاراپ قېزىش قارارىغا كەلدى . شۇنداق قىلىپ ، ئىش مەيدانى بىرلا ۋاقىتتا ئىش باشلاپ ، تۈنل قېزىش ۋاقتىنى بىر ھەسسە قىسقارتتى .

۶ پويىز چىڭلۇڭچياۋ كۆۋرۈكى ئەتراپىدىن ئۆتكەندە ناھا- يىتى چوڭ داۋانغا توغرا كېلەتتى . پويىز قانداق قىلغاندا مۇشۇنداق تىك داۋاندىن ئۆتەلەيدۇ ؟ جەن تىەنيۇ تاغنىڭ تۈزۈلۈش شارائىتىغا قاراپ ، بىر خىل «ئاچا يول» شەكىل- لىك لىنىيىنى لايىھىلەپ چىقتى . شىمالغا بارىدىغان پويىز نەنگۇغا يېتىپ بېرىش بىلەن ئىككى پاراۋوز ئىشقا سېلىند- دۇ ، پاراۋوزنىڭ بىرى ئالدىدىن سۆرەيدۇ ، يەنە بىرى كەي- نىدىن ئىتتىرىدۇ . چىڭلۇڭچياۋ كۆۋرۈكىدىن ئۆتكەندە ، پويىز شەرقىي شىمالغا قاراپ ئىلگىرىلەيدۇ ، «ئاچا يول» شەكىللىك لىنىيىنىڭ ئېغىزىدىن ئۆتۈپلا كەينىگە قايرىل- دۇ ، ئەسلىدىكى ئىتتىرىدىغان پاراۋوز تارتىدىغان پاراۋوز- غا ، تارتىدىغان پاراۋوز ئىتتىرىدىغان پاراۋوزغا ئايلاندۇرۇ- لىدۇ ، پويىز غەربىي شىمالغا قاراپ ماڭىدۇ . شۇنداق قى- لىپ ، پويىزنىڭ تاغدىن ھالقىشى كۆپ دەرىجىدە ئاسانلى- شىدۇ .

7 بۇ تۆمۈريولىنىڭ پۈتۈن لىنىيىسى تۆت يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ئەسلىدىكى پىلاندىن ئىككى يىل بۇرۇن پۈت-

كۈزۈلدى . بۇ ، جۇڭگونى مەنستەمەيدىغان جاھانگىرلارغا بېرىلگەن كۈچلۈك زەربە بولدى . بۈگۈنكى كۈندە بىز پو- يىزغا چۈشۈپ بادالىغا بېرىشتا چىڭلۇڭچياۋ بېكىتىدىن ئۆتىمىز ۋە ئۇ يەردە تۇش ھەيكەلنى كۆرىمىز ، ئەنە شۇ ھەيكەل جەن تىەنيۇنىڭ ھەيكىلى . جۇڭگوغا زىيارەت قىلغى- لى كەلگەن كۆپلىگەن چەت ئەللىك مېھمانلار جەن تىەنيۇ قالدۇرۇپ كەتكەن بۈيۈك قۇرۇلۇشنى ئېكسكۇرسىيە قى- لىپ ، قايىللىق بىلەن ئاغزىدىن چۈشۈرمەي ماختاشماقتا .

كۆنۈكمە

1 . تېكىستنى تەپسىلىي ئوقۇپ ، تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ :

(1) جەن تىەنيۇ بېيجىڭ - جاڭجياكۇ تۆمۈريولىنى ياساشقا قاچان رىياسەتچىلىك قىلغان ، ئۇ ئىش قانداق شارا- ئىتتا ئېلىپ بېرىلدى ؟

(2) بېيجىڭ - جاڭجياكۇ تۆمۈريولىنى ياساشتا قانداق قىيىنچىلىقلارغا ئۇچرىدى ؟ ئۇ قىيىنچىلىقلارنى قانداق يەڭدى ؟

(3) نېمە ئۈچۈن بۇ تۆمۈريولنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ياسىلىشى جۇڭگونى مەنستەمەيدىغان جاھانگىرلارغا بېرىل- گەن كۈچلۈك زەربە بولدى ، دەيمىز ؟

2 . تۆۋەندىكى جۈملىلەرنىڭ مەنىسىنى سۆزلەپ بېرىڭ ۋە ئاستى سىزىلغان سۆز - ئىبارىلەرگە دىققەت قىلىڭ :

(1) بىر چەت ئەل گېزىتى مەنستەمەيدىغان ھالدا : «نەز- كۈنىڭ شىمالىغا تۆمۈريول سالالايدىغان جۇڭگو ئىنژېنېرلىرى تېخى تۇغۇلغىنى يوق» دېدى .

2) جەن تىيەنيۇ خىزمەتچى خادىملارنى دائىم رىغبەتلەندۈرۈپ : «بىزنىڭ تەييارلىقنى پۇختا ئىشلىشىمىز لازىم ، قىلچىلىك بىپەرۋالىق قىلىشقا بولمايدۇ ، <تەخمىنەن> ، <ئاساسەن> دېگەندەك سۆزلەر ئىنژېنېرلارنىڭ ئاغزىدىن چىقماستىقى شەرت» دەپ تۇراتتى .

3) قىيىنچىلىققا يولۇققاندا ، ئۇ ھامان بۇ جۇڭگولۇقلار ئۆزلىرى ياساۋاتقان تۇنجى تۆمۈريول ، شۇڭا بۇنى چوقۇم ئوبدان ياساپ پۈتكۈزۈشىمىز لازىم ، ئۇنداق قىلىمىزدا ، ئەجەبىيلەرنىڭ مەسخىرىسىگە ئۇچراپلا قالماي ، بەلكى جۇڭگو ئىنژېنېرلىرىنىڭ ئىشەنچسىنىمۇ يوقىتىپ قويۇشىمىز مۇمكىن ، دەپ ئويلايتتى .

(۴) (۱۹۵۵) یلی (تھیل سو لاج) قہ تہ یو (پریڈر) ہا گویا نہ زبانی

تذکرہ

ما دام که در این کتاب

مكتبة
الشيخ
الحسين بن علي
بن محمد بن عبد الله

14. ئاكا - ئۇكا مۇسابايىقلار^①

20 - ئەسرنىڭ باشلىرىغىچە ئانا دىيارىمىز شىنجاڭ يەنىلا ئىنتايىن قالاق ھالەتتە ئىدى . يا بىرەر زاۋۇت ، يا بىرەر مەكتەپ ، يا بىرەر دوختۇرخانا ، يا بىرەر گېزىت - ژۇرنال يوق ئىدى . كىشىلەر ئات ، تۆگە ، قېچىر ، ئۆكۈز ۋە ئېشەكنى قاتناش قورالى قىلاتتى . ئېتىز - ئېرىقنىڭ ئىشلىرىنىمۇ ھايۋان كۈچىگە تايىنىپ تاماملايتتى . قارا قىشنىڭ ئۇزاق كېچىلىرىدە سۇ ماي بىلەن ياندۇرۇلىدىغان قارا چىراغنى پىلىدلىتىپ يورۇتۇپ قويۇپ ، تۈگىمەس ھېداكايە - چۆچەكلەرنى ئېيتىپ زېرىكىشلىرىنى بېسىشاتتى . خەلقنىڭ تۇرمۇشى نامرات بولغاننىڭ ئۈستىگە روھىمۇ بەك نادان ئىدى .

① بۇ ئەسەرنىڭ ئاپتورى يالقۇن روزى .

ئەكسچە ، شۇ يىللاردا باشقا ئەللەر ، بولۇپمۇ ياۋروپا دۆلەتلىرى بەس - بەستە سانائەتلىشىپ كۈنسايىن تېز تە - رەققىي قىلماقتا ئىدى . زاۋۇت - فابرىكىلار ، ماشىنا - پاراخوتلار ، مەكتەپ - دوختۇرخانىلار ، گېزىت - ژۇرنال - لار ، رادىئو - پاتېفونلار ، ئېلېكتر چىراغلار جەمئىيەتتە ئادەتتىكى نەرسىگە ئايلىنىپ ، خەلق تۇرمۇشىدا مىسلىسىز قۇلايلىقلارنى ياراتماقتا ئىدى .

كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشى يىلدىن - يىلغا باياشاتلىنىپ ، پەن - مەدەنىيەت ساپاسى جۇش ئۇرۇپ ئۆسمەكتە ئىدى . شۇ يىللاردا ئاز بىر قىسىم ئۇيغۇر مىليونېرلىرى تىجارەت ئېھتىياجى بىلەن باشقا دۆلەتلەرگە چىقىپ تۇرات - تى . ئۇلار ئۆزگە ئەللەرنىڭ گۈللەپ - ياشناۋاتقان مەنزى - رىسىنى كۆرگەندە ئۆز يۇرتىنىڭ ئېچىنىشلىق رېئاللىقى بىلەن سېلىشتۇرۇشۇپ ئىچ - ئىچىدىن ئۆرتىنەتتى . شۇلار - نىڭ ئارىسىدا روسىيىلىك سودىگەرلەر بىلەن كۆپ سودا قىلىشىپ «مۇسابىقىلەر» دەپ تونۇلغان ھۈسەن باي ۋە باۋۇدۇن باي ئىسىملىك ئاكا - ئۇكا سودىگەرلەرمۇ بار ئىدى . ئۇلار تولىمۇ غەيرەت - جاسارەتلىك ، پەم - پاراسەت - لىك ، ئىنساپ - دىيانەتلىك كىشىلەر بولۇپ ، دادىسى مۇ - سابىننىڭ ياخشى تەربىيىسىدە ئۆسۈپ يېتىلگەنىدى . مۇسا - باي بۇ ئوغۇللىرىغا دائىم «پۇلنىڭ خوجىسى بولماي ، بى - لىمنىڭ خوجىسى بولۇڭلار» دەپ نەسىھەت قىلاتتى . شۇ - ئا ، ئۇلار ئانا دىيارىنىڭ ياۋروپادەك تەرەققىي قىلغان مە - نزىرىسىنى كۆرۈشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى . ھەمىشە بۇ ئارزۇسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ يوللىرى ئۈستىدە ئىزدە - نەتتى .

1903 - يىلى ھۈسەن باي تەكلىپكە بىنا ئەن موسكۋادا ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارالىق يەرمەنكىگە قاتناشقىلى بارىدۇ . ئۇ يەرمەنكىدە ياۋروپالىق سودىگەرلەرنىڭ خىلمۇخىل سانائەت ماللىرىغا ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىن ئېلىپ چىققان قول ھۈنرى بىلەن بەكمۇ ئاددىي ، قالاق ئۇسۇلدا ئىشلەنگەن يەرلىك ماللىرىنى سېلىشتۇرۇپ ، كۆڭلى مەيۈسلىنىدۇ . يەرمەنكىگە تۈگىگەندە ئۇ گېرمانىيە ، ئىتالىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە بېرىپ بىرنەچچە ئاي تۇرۇپ ، ئۇلارنىڭ زاۋۇت - فابرىكىلىرىنى ، مەكتەپ ، دوختۇرخانىلىرىنى كۆرىدۇ . ئۇ ئالدى بىلەن زاۋۇت قۇرۇپ ، سانائەتنى ئىگىلەش زۆرۈرلۈكىنى ، سانائەتنىڭ بىر دۆلەتنىڭ ، بىر مىللەتنىڭ قۇدرىتىنىڭ نامايەندىسى ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىدۇ . ئۇ گېرمانىيەدىكى «مىۋىخېن كۆن - خۇرۇم زاۋۇتى» نى تەكشۈرگىلى بارغاندا دىرىكتورغا مۇشۇنداق بىر زاۋۇت قۇرۇش خىيالى بارلىقىنى ئېيتىدۇ .

— قەيەردە قۇرىسىز ؟ — دەپ سورايدۇ دىرىكتور .
— ئىلىدا قۇرىمەن ، — دەپ جاۋاب بېرىدۇ ھۈسەن

باي .

دىرىكتور دەرھال تامدا ئېسىقلىق دۇنيا خەرىتىسىگە قاراپ ، بېشىنى چايقىغان ھالدا :

— ئارىلىق بەك يىراق ، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۈز يول يوق ، زاۋۇتنىڭ ئۈسكۈنىلىرى ئېغىر ، ئۇنى پەقەت پويىز ، پاراخوت بىلەنلا يۆتكىگىلى بولىدۇ . سىلەردە يول يوق ، تېخنىك يوق ، ئىنژېنېر يوق ، تېخىمۇ مۇھىمى توك يوق ، ئېلېكتر ئىستانسىسى يوق يەرگە بۇنداق چوڭ زاۋۇت قۇرۇش قۇرۇق خىيال ، — دەيدۇ .

ھۈسەن باي ئۆز ئارزۇسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن بارلىق ئىمكانىيەت ئۈستىدە باش قاتۇرىدۇ . كۈتمىگەن - كۈتمىگەن قىيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىدۇ .
ئاخىر كۆن - خۇرۇم زاۋۇتى بىلەن ئاياغ كىيىم زاۋۇتىنى ھەم توك چىقىرىدىغان گېنېراتوردىن بىرنى سېتىۋالماقچى بولىدۇ .

توختام تۈزىدىغان چاغدا قارشى تەرەپ «قوللىغۇزدا يا ھۆكۈمىتىڭىزنىڭ ئالاقىسى يوق ئىكەن ، يا چەت ئەلدە شىركىتىڭىز يوق ئىكەن ، توختاملىشىشقا سالاھىيىتىڭىز توشمايدىكەن» دەپ توختاملىشىشقا ئۇنىمايدۇ . ھۈسەن باي بىر ئاماللارنى قىلىپ ئىستانبۇل شەھىرىدىن باغداتقا بارىدىغان تۆمۈريولنى ياساشنى ھۆددىگە ئالغان گېرمانىيە تۆمۈريول شىركىتىنىڭ 400 مىڭ تىللالىق پاي چېكىنى سېتىۋېلىپ ، بۇ شىركەتنىڭ پاچىلىق گۇۋاھنامىسىگە ئېرىشىپ ، توختام تۈزۈش سالاھىيىتىگە ئېرىشىدۇ ھەمدە 500 مىڭ تىللا پۇلنى زاكالات قويۇپ يۇرتىغا قايتىدۇ .

1904 - يىلى ئەتىيازدا ئۇ غۇلجىغا قايتىپ كېلىپ قەشقەردە تۇرۇشلۇق ئىنىسى باۋۇدۇن باينى غۇلجىغا چاقىرتىپ :

— ئىنىم ، سەن چەت ئەللىكلەر بىلەن ئالاقە قىلىشقا باشى .^① مەن گېرمانىيىلىكلەر بىلەن زاۋۇت سېتىۋېلىشنى توختاملىشىپ كەلدىم . سەن دەرھال گېرمانىيىگە بېرىپ زاۋۇتنى ئىلىغا ئېلىپ كېلىشنىڭ ئامالىنى قىل . روسىيە تەۋەلىكىدىن ئۆتىدىغان گەپ . رۇسلارنىڭ پەيلىنى ئۆزۈڭ بىلىسەن ، — دەيدۇ . باۋۇدۇن باي تەمكىنلىك بىلەن :

① باشى — ماھىر ، ئۇستادىگەن مەنىدە . شېۋە سۆز .

— ئاكا ، كونلار «يولۋاس ئىزىدىن يانماس ، يىگىت سۆزىدىن» دەپتىكەن . زاۋۇت قۇرۇش خەلققە پايدىسى تېگىدەيدىغان چوڭ ئىش . زاۋۇت قۇردۇق دېگەن گەپ ، تېخنىك ئىشچىلارنى تەربىيەلەيدىغان مەكتەپ قۇرمىساق بولمايدۇ ، دېگەن گەپ . دېمەك ، بىز ھەم سانائەت بىلەن ، ھەم مەدەنىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشنىڭ يولىغا ئاتلىنىپتۇق . پۇلنى تاپسىلا ھېساب ئەمەس . كىم ئۈچۈن ، نېمە مەقسەتتە خەجلەشنى بىلىش ھەممىدىن مۇھىم . بۇ ئىشنىڭ جاپاسى قانچىلىك بولسا بولسۇن ، بولدى مەن ئۈستۈمگە ئالدىم . مۇشۇ ھەپتىلا يولغا چىقاي ، — دەيدۇ .

شۇنداق قىلىپ ، 1904 - يىلى قار لەپىلدەپ يېغىپ تۇرغان بىر كۈنى باۋۇدۇن باي «گېرمانىيە سانائەت شىركىتى» نىڭ ئىشخانا بىناسىغا كىرىپ كېلىدۇ . ئۇنى كۈتۈۋالغان پايىنەك باش لىدىر ئويللىمىغان يەردىن :

— ئەپەندىم ، بىزنىڭ قول ئاستىمىزدىكى زاۋۇتلار ئوقۇشماي ئاكتىڭىزدىن زاكالات پۇل ئېلىپ قويۇپتۇ . بىزنىڭ قانۇنىمىزدا «دۆلەتنىڭ تۈۋرۈك سانائەتلىرىنى دۆلەتنىڭ بىخەتەرلىكىنى ۋە ئامانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ چەت ئەللەرگە ، قوشنا دۆلەتلەرگە سېتىپ بېرىشكە ، ئۆتۈنۈپ بېرىشكە ، ياساپ بېرىشكە بولمايدۇ» دەپ بەلگىلەنگەن . شۇڭا ، زاكالات پۇلىڭىزنى قايتۇرۇپ بېرىشكە مەجبۇرمىز ، — دەيدۇ . باۋۇدۇن باي چېچەنلىك بىلەن :

— گېرمانىيىدە قانۇننىڭ كۈچى كۈچلۈك ، ھۆرمەتلىك ئەپەندىم ، بىز قانۇن بويىچە توختاملاشقان . شۇڭا ، توختام بويىچە بولسۇن . بىز گېرمانىيە دۆلىتىنىڭ مەنپەئىتىگە ياكى بىخەتەرلىكىگە زىيان سالمايمىز . زاۋۇتنى قۇ-

رۇش ، ئىشقا كىرىشتۈرۈش ، تېخنىكلارنى تەربىيەلەشكە يەنىلا گېرمانىيىلىكلەرنى تەكلىپ قىلىمىز . ئارتۇقچە ئەمەس سىرەشنىڭ ھاجىتى يوق ، — دەيدۇ .

ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى سۆھبەت بىرەر سائەت داۋاملىشىپ ، ئاخىر لىدىر باۋۇدۇن باينىڭ تەلىپىگە قوشۇلىدۇ . ئۇ :

— زاۋۇت قۇرۇش ئىشىڭىزغا بىز قوشۇلۇپ ، ياردەم قىلغان بىلەن چارروسىيە ھۆكۈمىتى يول قويمايدۇ . ئۇلار سىلەرنىڭ تەرەققىي قىلىشىڭلارنى خالاپ كەتمەيدۇ . شۇڭا ، زاۋۇت ئۈسكۈنىلىرىنى روسىيە زېمىنى ئارقىلىق توشۇشۇڭلارغا قوشۇلماسلىقى مۇمكىن ، — دەيدۇ . باۋۇدۇن باي :

— ئاكام گېرمانىيە تۆمۈريول شىركىتىنىڭ پاچىسى ، شۇڭا ئۈسكۈنىلەرنى ئومىسكى شەھىرىگە پويىزدا يەتكۈزۈپ بېرىش توغرىلىق ئۇلار بىلەن سۆزلىشىمەن . ئۇلار شىركەت نامىدىن چارروسىيە بىلەن سۆزلىشىدۇ ، — دەيدۇ . گېرمانىيە سانائەت شىركىتى توختام بويىچە زاۋۇت ئۈسكۈنىلىرىنى 1906 - يىلى پۈتكۈزۈپ بېرىدۇ . ئىككى يىلغا سوزۇلغان سۆھبەت ۋە تىرىشچانلىقلار ئۈنۈم بېرىدۇ . چارروسىيە ھۆكۈمىتىمۇ ئۈسكۈنىلەرنى ئۈچ ئاي ئىچىدە روسىيە زېمىنىدىن توشۇپ ئېلىپ چىقىپ كېتىشكە قوشۇلىدۇ . ئۇنداق بولمىسا مۇسادىرە قىلىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ . ئۈسكۈنىلەر پويىز بىلەن 4000 ~ 5000 كىلومېتىر دەك مۇساپىنى بېسىپ ، قاتمۇقات تەكشۈرۈشلەردىن ئۆتۈپ 15 كۈن بولغاندا قازاقىستاننىڭ شىمالىغا جايلاشقان ئومىسكى شەھىرىگە يەتكۈزۈلىدۇ . ئەمما ، ھىلىگەر چار روسىيە

ھۆكۈمىتىنىڭ ھەربىي ئەمەلدارلىرى پادىشاھ ئالىيلىرى ئىمزا قويغان ياكى باش قوماندان جانابلىرى قول قويغان بۇيرۇق بولمىسا بولمايدۇ ، دەپ باۋۇدۇن بايىنىڭ قولىدىكى «چارروسىيە قاتناش ترانسپورت شىركىتىنىڭ توختامنامىسى» نى ۋە «چارروسىيە سانائەت كومىتىتىنىڭ رۇخسەتنامىسى» نى ئىناۋەتكە ئالغىلى ئۇنىمايدۇ .

قەيسەر ئىرادىلىك ، تەدبىرلىك باۋۇدۇن باي روسىيە تەرەپنىڭ قەستىنى پەملەپ دەرھال كەينىگە قايتىپ پېتىر-بۇرگقا بېرىپ مەنچىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ كونسۇلغا ئەھۋالىنى مەلۇم قىلىپ ، 1881 - يىلى ئىمزالانغان «جۇڭگو - روسىيە ئىلى شەرتنامىسى» دا بەلگىلەنگەن «جۇڭگونىڭ چەت ئەللەردىن ئىمپورت قىلغان ماللىرى روسىيە زېمىنى ئارقىدىنلىق ئۆتۈشكە ، روسىيىنىڭ چەت ئەللەردىن ئىمپورت قىلغان ماللىرى جۇڭگو زېمىنى ئارقىلىق ئۆتۈشكە رۇخسەت قىلىنىدۇ» دېگەن ماددىسى بويىچە ئوتتۇرىغا چىقىپ ، رۇخسەت ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ . ھەپتىلەپ سۆزلەش ئارقىلىق چارروسىيە ھۆكۈمىتى ئاخىر ئىلاجسىز ئالاھىدە رۇخسەتنامە يېزىپ بېرىدۇ .

ئۈسكۈنىلەر ئومىسكىدىن پاراخوتقا قاچىلىنىپ ئېرتىش دەرياسى ئارقىلىق 1000 كىلومېتىرغا يېقىن يول يۈرۈپ ، قازاقىستاننىڭ سىبىرىيە تەرەپتىكى مۇھىم شەھەر - سىمپولاتنىسكىغا يەتكۈزۈلىدۇ .

سىمپولاتنىسكىدىن ئىلىغا يېقىن يەركەت شەھىرىگە بارىدىغان 1000 كىلومېتىردىن ئارتۇق مۇساپە ناھايىتى ئېگىز - پەس ، ئەگرى - بۈگرى بولغاچقا ، قاتناش قۇلاي - سىز ئىدى . ئېغىر ئۈسكۈنىلەرنى باسقان چوڭ تىپتىكى

ئاپتوموبىللار بۇ يولدا ماڭالمايتتى . باۋۇدۇن بايلار قاتناش شارائىتىنى تەھلىل قىلىپ ، ئېغىر ئۈسكۈنىلەرنى يۆتكەش-كە بولىدىغان 50 تىن ئوشۇق ھارۋا ياسىتىدۇ . ئۈسكۈنىلەرنى ھارۋىلارغا پەم بىلەن چۇۋۇپ قاچىلاپ ، ئىككى يۈزگە يېقىن ئات - ئۆكۈزنى ھارۋىغا قېتىپ ، بىرەر يۈزدەك ھارۋىكەش ۋە ياردەمچىلەرنى ياللاپ يولغا چىقىدۇ . گېرما-نىيىدىن بىللە كەلگەن 20 گە يېقىن ھەمراھى بىلەن بىرەر يۈزدەك ھارۋىكەش ياردەمچىلەردىن تەشكىل تاپقان بۇ زور-كارۋان دالىلاردا تۈنەپ ، يامغۇر - يېشىن ، بوران - چاپقۇن-لاردا قىيىنلىپ ، ئوي - دۆڭ يەرلەرنى تۈزلەپ ، يول بويى نۇرغۇن ئورۇنغا كۆۋرۈك سېلىپ ، بىرەر ئايچە يول يۈرۈپ مىڭ بىر جاپادا يەركەت شەھىرىگە يېتىپ كېلىدۇ .

يەركەت شەھىرىدە ئۇلارنى غۇلجىدىن كەلگەن ھۈسەن باي ، يەركەت ۋالىيسى ۋېلى باي يولداشوف ۋە يەركەت شەھىرىدىكى مىڭلىغان ئۇيغۇر قېرىنداشلار قىزغىن كۈتۈۋالدى .

يەركەت بىلەن غۇلجا شەھىرى ئارىلىقىدىكى 100 نەچچە كىلومېتىرلىق يول تولىمۇ ناچار ئىدى . توپىلىق ، كاتاغلىق ھارۋا يولى ھەرقانداق ھارۋىنىڭ جۇلىقىنى چىقىدىرىۋېتەتتى . يەركەت ۋالىيسى ۋېلى باي يولداشوف يەركەت خەلقىنى بۇ يولنى تۈزلەپ ۋە كەڭرىتىپ ئاكا - ئۇكا مۇسا-بايىفلارنىڭ بۇ خەيرلىك ئىشىغا ياردەم قىلىشقا سەپەرۋەر قىلىدۇ . مىڭلىغان ئۇيغۇر ئىشلەمچىلەر بىرەر ئايدىن ئارتۇق جاپالىق ئىشلەپ قورغاسقىچە بولغان يولنى پۈتكۈزىدۇ . قورغاس بىلەن غۇلجا ئارىلىقىدىكى يولنى ھۈسەن باي ئىلى دېھقانلىرىنى ياللاپ ئىشلىتىپ تۈزلەيدۇ .

ئاكا- ئۆزگە مۇسا داغدا دىنكە ھەيكىلى ئا تۇتسا ئۇمۇسا ئىتە ياسالغان

۱۹۸۲ - يىلى

دېھقان

1907 - يىلىنىڭ ئاخىرى ، كۈز يېتىپ كېلىپ يې-
شىللىق ئورنىنى قارامتۇل دالا ئىگىلىگەندە ، ھۈسەن باي
بىلەن باۋۇدۇن باينىڭ ئۈسكۈنىلىرى غۇلجا شەھىرىگە تو-
لۇق توشۇلۇپ بولىدۇ .

ئىككى يىل ئۆتۈپ 1909 - يىلىنىڭ دەسلەپكى كۈز
كۈنلىرىگە كەلگەندە زاۋۇت قۇرۇلۇشى ئاخىر پۈتۈپ ، 25
مېتىر ئېگىزلىكتىكى زاۋۇت تۇرخۇنى قەد كۆتۈرىدۇ . زاما-
نىۋى «ئىلى كۆن - خۇرۇم زاۋۇتى» رەسمىي ئىش باشلايدۇ .
«ۋۇ ... ۋۇ ... ۋۇت !» قىلغان دەھشەتلىك گۈدۈك
ئاۋازى ئىلى ئاسمىنىدا ياڭرايدۇ . بىر يىلدىن ئوشۇق مەخ-
سۇس تېخنىكا تەربىيىسى ئالغان يۈز نەپەر تۇنجى ئۇيغۇر
ئىشچى ئۆز ماھارىتىنى كۆرسىتىدۇ . ئەللىك دانە لامپۇچكا
يورۇتۇلىدۇ . سېخلار ئارا تېلېفون ئالاقىسى ئورنىتىلىدۇ .
نەپىس ئىشلەنگەن كۆن - خۇرۇملار مىڭلاپ - تۈمەنلەپ
ئىشلەپچىقىرىلىدۇ . ۋالىلداپ تۇرىدىغان سۈپەتلىك ، سىپتا
خۇرۇم ئايغالار بازارلارنى قاپلايدۇ . ئىلى خەلقى بۇ زاۋۇتنى
«ھۈسەن باينىڭ زاۋۇتى» دەپ ئاتىشىدۇ .

ئاكا - ئۇكا مۇسابايىقلار بۇ زامانىۋى زاۋۇتنى ئوڭۇش-
لۇق ماڭغۇزۇش بىلەن بىللە ، غۇلجا شەھىرىدە تۇنجى
«تېخنىك ئىشچىلار مەكتىپى» قۇرىدۇ . 1912 - يىلى
«قىز - چوكانلار ھۈنەر مەكتىپى» نى قۇرىدۇ . 1914 -
يىلى ئانا يۇرتى ئاتۇش ئىسقاقتا مەخسۇس ئوقۇتقۇچى تەرىپ-
يىلەيدىغان «ھەبىزادە دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى» نى قۇ-
رۇپ ، ئۇيغۇر يېڭى مائارىپىنىڭ ئۆچمەس مەشئىلىنى ياقى-
دۇ .

ئۇيغۇر خەلقى ئۇيغۇر يېڭى مائارىپىنىڭ ئۇل سالغۇ-

چىلىرى ، شىنجاڭ مىللىي بۇرژۇئا سانائىتىنىڭ باشلامچە -
لىرى بولغان بۇ ۋەتەنپەرۋەر ئوغلانلىرىنى مەڭگۈ ياد ئېتىد -
دۇ . ئۇلارنىڭ قەيسەرلىك بىلەن يول ئېچىش روھىدىن
ئىلھام ئالىدۇ .

كۆنۈكمە

1. ئاكا - ئۇكا مۇسابايىفلارنىڭ زامانىۋى زاۋۇت قۇ -
رۇشتىكى مەقسىتى نېمە ؟
2. ئاكا - ئۇكا مۇسابايىفلار زاۋۇت ئۈسكۈنىلىرىنى
گېرمانىيىنىڭ ميۇنخېن شەھىرىدىن غۇلجىغا ئېلىپ كەل -
گۈچە قانداق مۇشەققەتلەرنى باشتىن كەچۈردى ، كىملىرى
توسالغۇ بولدى ، كىملىرى ياردەم قىلدى ، نېمە ئۈچۈن ؟
3. ئاكا - ئۇكا مۇسابايىفلارنىڭ قەيسەر روھىدىن
قانداق ئىلھام ۋە تەسىرات ئالدىڭىز ؟ سۆزلەپ بېقىڭ .
4. ئاكا - ئۇكا مۇسابايىفلار ھەققىدە يەنە قانداق
ئىشلارنى بىلىسىز ؟ سۆزلەپ بېقىڭ .
5. بۇ ئەسەردە مەنىسىنى بىلمەيدىغان قانداق سۆزلەر -
نى ئۇچراتتىڭىز ؟ ئۇلارنى دەپتىرىڭىزگە كۆچۈرۈپ ، مەنى -
سىنى ئىزدەپ تېپىپ ، ساۋاقداشلىرىڭىزغا ئوقۇپ بېرىڭ .
6. دۇنيا خەرىتىسىگە قاراپ ، گېرمانىيىنىڭ ميۇن -
خېن شەھىرىدىن روسىيىنىڭ ئومىسكى شەھىرىگە ، ئو -
مىسكىدىن قازاقىستاننىڭ سىمپولاتىنسكى ، يەركەت شە -
ھەرلىرىگە ، ئۇ يەردىن غۇلجا شەھىرىگە بولغان يوللارنى
تېپىپ چىقىڭ .

شۇ ۋاقىت ، شۇ جايدىكى ئەھۋالغا ئەھمىيەت بېرىش كېرەك

ئەسەرنى ئوقۇغاندا ، ئۇنىڭدا قايسى ۋاقىت ، قەيەردىكى ۋەقە ۋە شۇ ۋاقىت ، شۇ جاينىڭ قانداق ئالاھىدە ئەھۋالى يېزىلغانلىقىغا دىققەت قىلىش كېرەك . ئەگەر ئەسەردە پېر- سوناژلار بولسا ، پېرسوناژلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە ھەم پېرسوناژلار بىلەن ۋاقىت ۋە مۇھىت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكىمۇ دىققەت قىلىش لازىم . شۇ ۋاقىت ، شۇ جاي- دىكى ئەھۋالغا ئەھمىيەت بەرگەندە ، ئەسەرنى تېخىمۇ ئوب- دان چۈشەنگىلى بولىدۇ .

مەسىلەن ، «جەن تىەنيۇ» دېگەن تېكىستتە جەن تىەن- يۇنىڭ بېيجىڭ - جاڭجياكۇ تۆمۈريولىنى ياساشقا رىياسەت- چىلىك قىلغانلىقى سۆزلەنگەن . ئەسەرنىڭ بېشىدىلا ئۇنىڭ ئېلىمىزنىڭ مەشھۇر ۋەتەنپەرۋەر ئىنژېنېرى ئىكەنلىكى ئېيتىلغان . بۇ نېمە ئۈچۈن ؟ بىز جەن تىەنيۇنىڭ قانداق ئەھۋال ئاستىدا بېيجىڭ - جاڭجياكۇ تۆمۈريولىنى ياساشقا رىياسەتچىلىك قىلغانلىقىغا نەزەر سېلىپ باقايلى . ئەسلىدە بېيجىڭ - جاڭجياكۇ تۆمۈريولى چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىر- قى يىللىرىدا ياسالغان ، ئەينى زاماندا جۇڭگو يېرىم فېئو- دالىق ، يېرىم مۇستەملىكە جەمئىيەت بولۇپ ، جاھانگىرلار بوزەك قىلاتتى . چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى بېيجىڭ -

جاڭجياكۇ تۆمۈريولىنى ياساشنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا ، بەزى جاھانگىر دۆلەتلەر ئوتتۇرىغا چىقىپ توسقۇنلۇق قىلدى . ئەينى زاماندا ئېلىمىزنىڭ قۇرۇلۇش تېخنىك خادىملىرى كەمچىل بولغاچقا ، جاھانگىرلار مۇشۇ نۇقتىدىن بوغماقچى بولدى . ئەگەر چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى تۆمۈريولىنى ئۆز ئېلىنىڭ ئىنژېنېرلىرىغا تايىنىپ ياسايدىغان بولسا ، سۈرۈشتە قىلمايدىغانلىقىنى بىلدۈردى . چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى جەن تىەنيۇنى بېيجىڭ - جاڭجياكۇ تۆمۈريولىنى ياسايدىغان باش ئىنژېنېر قىلىپ تەيىنلىگەندە ، جاھانگىرلار مەسخىرە قىلىشتى . شۇ ۋاقىت ، شۇ جايدىكى ئەھۋالنى ئويلاپ كۆرەيلى ، يېرىم فېئوداللىق ، يېرىم مۇستەملىكە كونا جۇڭگودا جاھانگىرلارنىڭ بوزەك قىلىشى ۋە تاجاۋۇزغا ئۇچراۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا ، جەن تىەنيۇنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ بېيجىڭ - جاڭجياكۇ تۆمۈريولىنى ياساشقا رىياسەت - چىلىك قىلىشى ھەقىقەتەن ئاددىي ئىش ئەمەس .

جەن تىەنيۇنىڭ بېيجىڭ - جاڭجياكۇ تۆمۈريولىنى ياساشقا رىياسەتچىلىك قىلىشتا ھەر خىل قىيىنچىلىقلارنى بېيگىشى شۇ ۋاقىت ، شۇ جايدىكى مۇشۇ ئەھۋاللار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك . كونكرېت ئېيتساق ، تېكىستتە ئۈچ تۈرلۈك قىيىنچىلىق ئوتتۇرىغا قويۇلغان : بىرىنچى ، تۆمۈريول لىنىيىسىنى تەكشۈرۈش ۋە ئۆلچەش . بۇ يەرنىڭ يەر تۈزۈلۈشى تىك يارلىق ھاڭ بولۇپ ، كىلىماتى ناچار ئىدى . جەن تىەنيۇ خىزمەتچى خادىملارنى دائىم «ئالدى بىلەن خىزمەتنى پۇختا ئىشلەش ، قىلچىمۇ بىپەرۋالىق قىلماسلىق كېرەك» دەپ رىغبەتلەندۈرىدۇ ؛ ئۇ ئۆزى باشتىن - ئاخىر دالىدا ئىشلەيدۇ ، شۇنىڭدەك دائىم يەرلىك دېھقانلارغا مۇراجىئەت

قىلىدۇ . نېمە ئۈچۈن ؟ شۇنىڭ ئۈچۈنكى : «بۇ ، جۇڭگو -
لۇقلار ئۆزلىرى ياساۋاتقان تۇنجى تۆمۈريول ، شۇڭا بۇنى
چوقۇم ئوبدان ياساپ پۈتكۈزۈشمىز لازىم .» ئىككىنچى ،
تۇنىل قېزىش . تۆمۈريول نۇرغۇن ئېگىز تاغلاردىن ئۆتىدۇ -
خان بولغاچقا ، تۇنىل قېزىشقا توغرا كېلىدۇ . تېكىستتە
ئىككى تۇنىل مىسال كەلتۈرۈلۈپ ، قۇرۇلۇشنىڭ مۇشكۈل -
لىۋىكى چۈشەندۈرۈلگەن . جەن تىيەنيۇ تۇنىل قېزىشنىڭ يېڭى
ئۇسۇلىنى ئىجادىي ئىشلەتكەندىن تاشقىرى ، يەنە ئەمەلىي
مەشغۇلاتقا ئۆزى بىۋاسىتە قاتنىشىدۇ . بۇ نېمە ئۈچۈن ؟ بۇ ،
جاھانگىر دۆلەتلەر گېزىتلىرىنىڭ مەسخىرىسىگە ، نەنگۇنىڭ
شىمالىدا ياسىلىۋاتقان تۆمۈريولغا جۇڭگو ئىنژېنېرى يې -
تەكچىلىك قىلىۋاتىدۇ ، دەپ جاۋاب بېرىش ئۈچۈندۇر .
ئۈچىنچى ، ئاچا شەكىللىك يول لىنىيىسىنى لايىھىلەش .
تۆمۈريول چىڭلۇڭچياۋ كۆۋرۈكى ئەتراپىدىن ئۆتەتتى . بۇ
يەر تىك داۋان بولۇپ ، پويىز ئۆتەلمەيتتى . جەن تىيەنيۇ ئاچا
شەكىللىك لىنىيىنى لايىھىلەپ ، پويىزنىڭ تىك داۋاندىن
ئېشىش مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىدۇ . بۇ ، شۇ ۋاقىتتىكى
قىيىن شارائىتتا ئىشلىتىلگەن يېڭى لايىھە . مۇشۇلارنىڭ
ھەممىسى نېمە ئۈچۈن ؟ تېكىستنىڭ ئاخىرقى ئابزاسىدا ،
بۇ «جۇڭگونى مەنىستەيدىغان جاھانگىرلارغا كۈچلۈك قا -
تۇرما زەربە بولدى» دېيىلگەن . تېكىستنىڭ بېشىدىكى
جۈملىگە بىرلەشتۈرۈپ ، بىز جەن تىيەنيۇ ھەقىقەتەن ئېلى -
مىزنىڭ مەشھۇر ۋەتەنپەرۋەر ئىنژېنېرى ئىكەن ، دېگەن
خۇلاسىگە كېلىمىز .

بۇ ئەسەرنى ئوقۇپ ، ئاپتورنىڭ بۇ ئەسەرنى يېزىشتىن
مەقسىتى بىزگە جەن تىيەنيۇنىڭ بېيجىڭ - جاڭجياكۇ تۆ -

مۇريولىنى ياساشقا رىياسەتچىلىك قىلىش جەريانىنى ئوقتۇ-
رۇشلا بولۇپ قالماستىن ، تېخىمۇ مۇھىمى بۇ ئىش ئارقى-
لىق ئۇنىڭ كونا جۇڭگودا جاھانگىرلارنىڭ ئېلىمىزنى مەن-
سىتىمىگەنلىكىگە قانداق زەربە بەرگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈش
ئىكەنلىكىنى بىلىۋالىمىز . بىز بۇ ئەسەرنى ئوقۇغاندىن كې-
يىن ، جاسارەتكە كېلىپ ، دۆلىتىمىزنىڭ تېخىمۇ نۇرغۇن
پەن- تېخنىكا خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈپ ، زامانىۋىلاشتۇ-
رۇش قۇرۇلۇشىنى تېزلىكتە يۈكسەلدۈرۈشى زۆرۈرلۈكىنى
ھېس قىلىمىز . ئەگەر تېكىستنى شۇ ۋاقىت ، شۇ جايدىكى
ئەھۋالغا بىرلەشتۈرۈپ چۈشەنمىسەك ، مۇنداق تەسىراتقا
ئىگە بولالمايمىز .

«ئاكا - ئۇكا مۇسابايىفلار» دېگەن تېكىستىمۇ مۇشۇ
جەھەتتىن چۈشىنىش ۋە تەھلىل قىلىش كېرەك .

ئالتىنچى مەشىق

1. تۆۋەندىكى پارچىنى ئىچىڭىزدە ئوقۇپ ، سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ .

دارۋىن ئالىي مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن ، يەر شارىنى سايا-
ھەت قىلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولىدۇ . ئۇ بۇ قېتىمقى ساياھەتتىن
پايدىلىنىپ ئىلمىي تەكشۈرۈش پائالىيىتى ئېلىپ بارىدۇ ، ئۇ بارغانلا
يېرىدە ، يەرلىكلەردىن كەمتەرلىك بىلەن ئۆگىنىدۇ ، يەرلىكلەرگە
مۇراجىئەت قىلىدۇ ، يەرلىكلەرمۇ ئۇنىڭغا ئەھۋاللارنى قىزغىنلىق
بىلەن تونۇشتۇرىدۇ .

بىر قېتىم ، بىرەيلەن ئۇنىڭغا : «بىزنىڭ بۇ يەردىكى چىشى
تۆگىقۇشلار توپلىشىپ بىر ئۇۋىغا تۇخۇم تۇغىدۇ ، 20 - 30 تۇخۇم
بولغاندا ، ئەرەك تۆگىقۇش تۇخۇملارنى بېسىپ چۈجە چىقىرىدۇ ،
چىشى تۆگىقۇشلار يەنە كوللېكتىپ ھالدا باشقا ئۇۋىغا تۇخۇم تۇغۇشقا
بارىدۇ» دەيدۇ . دارۋىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ بىر ئىشىنىپ ، بىر ئىشەن-
مەي ، ئۆزى بىۋاسىتە نەق مەيداندا تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدۇ . ئۇ
چىشى تۆگىقۇشنىڭ ئۈچ كۈندە ئاران بىر تۇخۇم تۇغىدىغانلىقىنى
ئىگىلىگەندىن كېيىن ، بىردىنلا ئىشنىڭ تېگى - تەكتىنى بىلىۋال-
دۇ . ئەسلىدە ، تۆگىقۇشنىڭ بۇ خىل تۇرمۇش ئادىتى دەل ئۇلارنىڭ
شۇ جايدىكى ئىنتايىن ئىسسىق ھاۋا رايىغا ماسلاشقانلىقىنىڭ ئىپادىسى
ئىكەن . ئويلاپ باقايلى ، ئەگەر چىشى تۆگىقۇش ھەر قېتىمقى تۇخۇم
تۇغۇش مەزگىلىدىكى ئون نەچچە تۇخۇمنى تولۇق تۇغۇپ بولۇپ ،
ئاندىن ئۆزى بېسىپ چىقىرىدىغان بولسا ، ئۇ ھالدا ئاۋۋال تۇغقان
تۇخۇملىرى يۇقىرى تېمپېراتۇرىلىق مۇھىتتا ئاللىبۇرۇن سېسىپ

كەتمەمدۇ ؟

يەنە بىر قېتىم ، بىرەيلەن ئۇنىڭغا شۇ جايدا ئۇستىخانلىق كەلگەن ، تېنىدە سۇ ساقلايدىغان بىر خىل تاشپاقا بارلىقىنى ، ئۇنىڭ قۇرغاق رايونلاردا ناھايىتى ياخشى ياشايدىغانلىقىنى ؛ ئۇ ئۆمىلەشكە ئۈستى بولغاچقا ، ناھايىتى يىراق جايلارغا بېرىپ ، سۇ مەنبەسىنى تاپالايدىغانلىقىنى ، سۇ ئىچىپ قورسىقىنى تويغۇزۇش بىلەنلا قالماس . تىن ، بەلكى سۇنى قورسىقىغا ۋە پۈۋەك خالتىسىغا قاچىلىۋېلىپ ساقلايدىغانلىقىنى ، ئۇسىىغان چاغلىرىدا ، ئۇ ئۆزى ساقلىغان سۇنى ئىچىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى .

يۇقىرىقى مىساللاردىن دارۋىن ھاياۋانات بىلەن تەبىئەت دۇنياسى ئوتتۇرىسىدا قانداق قويۇق مۇناسىۋەت بارلىقىنى بىلىۋالغان ؟

بۇ پارچىدا تۆگىقۇش بىلەن تېنىدە سۇ ساقلايدىغان تاشپاقىنىڭ قانداق تۇرمۇش ئادەتلىرى سۆزلەنگەن ؟ بۇ تۈر - مۇش ئادەتلىرىنىڭ شۇ جاينىڭ تەبىئىي مۇھىتى بىلەن قانداق باغلىنىشى بار ؟

2 . سىنىپ مۇدىرىنى تەكلىپ قىلىپ ، سىنىپ باشلىق قىنىڭ باشقۇرۇشىدا «ھەرقايسى يىللىقلارنىڭ تەنتەربىيە پائالىيىتىنى قانداق قانات يايدۇرۇش كېرەك» دېگەن تېمىدا مۇزاكىرە ئۇيۇشتۇرۇڭلار . ئاۋۋال ئۆز پىكىرىڭلارنى ئويلى - ئىپادىلەپ ، ئاندىن بىر - ئىككى نۇقتىنى تاللاپ ، يىغىندا سۆزلەڭلار .

3 . يىغىن خاتىرىسى يېزىشنى ئۆگىنىۋېلىڭ .
يىغىن ئاچقاندا ، مەخسۇس بىر ئادەم يىغىن خاتىرىسىنى يېزىشى كېرەك . يىغىن خاتىرىسى بولغاندا ، قارارغا ئاساسەن ، خىزمەت ئىشلەشكە ، شۇنىڭدەك كېيىنكى كۈن -

لەردە تەكشۈرۈشكە قۇلايلىق بولىدۇ .
يىغىن خاتىرىسىگە ئالدى بىلەن يىغىننىڭ ۋاقتى ، ئور -
نى ، قاتناشقۇچىلار ، سىرتتىن قاتناشقۇچىلار ، يىغىننى
باشقۇرغۇچى قاتارلىقلارنى خاتىرىلەش كېرەك . يىغىن مەز -
مۇنىنى خاتىرىلەشنىڭ ئىككى خىل ئۇسۇلى بار :
بىر خىلى ، قىسقىچە خاتىرىلەش ، مۇزاكىرە قىلىنغان
ئاساسلىق مەزمۇن (جۈملىدىن ، ھەربىر ئادەمنىڭ سۆزدە -
نىڭ مۇھىم نۇقتىلىرى) ۋە قارارلا خاتىرىلىنىدۇ .
يەنە بىر خىلى ، تەپسىلىي خاتىرىلەش . قارار خاتىرە -
لەنگەندىن تاشقىرى ، ھەربىر ئادەمنىڭ سۆزىمۇ تەپسىلىي
خاتىرىلىنىدۇ .

مۇزاكىرە ئەھۋالىغا ئاساسەن ، تۆۋەندىكى يىغىن خاتىرە -
رىسىنىڭ يېزىلىش ئۇسۇلى بويىچە ، بۇ قېتىمقى (2 -
سوئالدا تەلەپ قىلىنغان) يىغىننىڭ قارارىنى خاتىرىلەش .

6 - يىللىق 1 - سىنىپنىڭ سىنىپ ھەيئەتلىرى يىغىننىڭ خاتىرىسى

ۋاقتى : 5 - ئاينىڭ 30 - كۈنى چۈشتىن كېيىن

ئورنى : دەرسخانا

قاتناشقۇچىلار : سىنىپنىڭ بارلىق ھەيئەتلىرى

يىغىننى باشقۇرغۇچى : سىنىپ باشلىقى ئەنۋەر

خاتىرىلىگۈچى : گۈلباھار

1 . سىنىپ باشلىقى بۇ قېتىملىق سىنىپ ھەيئەتلىرى يىغىنى

مۇزاكىرە قىلىدىغان مەزمۇنى — قانداق قىلغاندا مەدەنىيەتلىك ۋە

ئەدەبلىك باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن بولغىلى بولىدىغانلىق -

قىنى ئوتتۇرىغا قويدى .

2. مۇزاكىرە قىلىندى : كۆپچىلىك سىنىپىمىزدىكى گۈلزار ، غېنى ، دىلبەر قاتارلىق ساۋاقداشلارنى مىسالغا ئېلىپ ، ئۇلارنىڭ مەدەنىيەتلىك ، ئەدەبىيەتلىك بولۇش جەھەتتە قانداق ئارتۇقچىلىقلىرى بارلىقىنى يىغىنچاقلىدى (كونكرېت پاكىتلار قىسقارتىلدى) .

3. مۇنۇلار قارار قىلىندى :

1 (ئوقۇتقۇچىلارنى ھۆرمەت قىلىش . دەرس ۋاقتىدا ئىنتىزامغا رىئايە قىلىش ، پىكىر بايان قىلىشتا ئاۋۋال قول كۆتۈرۈش ، ئۇش- شاق- چۈششەك ئىشلار بىلەن شۇغۇللانماسلىق . دەرىستىن چۈشكەندە- مۇ ئەدەبىيەتلىك بولۇش .

2 (ساۋاقداشلار ئارا ئىتتىپاق بولۇش ، دوستانە بولۇش . ئۆگە- نىشتە ۋە تۇرمۇشتا ئۆزئارا كۆڭۈل بۆلۈش ، ئۆزئارا ياردەم بېرىش . بولۇپمۇ كىچىك ساۋاقداشلارغا كۆيۈنۈش ، ئۇلارغا ھەر جەھەتتە ئۈلگە بولۇش .

3 (ئاممىۋى سورۇنلاردا تەرتىپكە رىئايە قىلىشقا ئەھمىيەت بې- رىش . كەلسە - كەلمەس ۋاراك - چۈرۈك قىلماسلىق . قوپال گەپ- لەرنى قىلماسلىق .

4 (بەدەننى چېنىقتۇرۇش ، تازىلىققا رىئايە قىلىش . دەرس ئار- دى- لىقىدىكى گىمناستىكىنى ئەستايىدىل ئويناش . مېۋە - چېۋە شۆپۈك- لىرى ۋە قەغەز پارچىلىرىنى قالايمىقان تاشلىماسلىق .

يۇقىرىدىكى بىرنەچچە نۇقتىدىن باشلاپ ئىشلەش . بۇ قارارلارغا ئالدى بىلەن سىنىپ مۇدىرىنىڭ پىكىرىنى ئېلىش ، ئەتە سىنىپ يىغى- نىدا پۈتۈن سىنىپتىكى ساۋاقداشلار مۇزاكىرە قىلىپ تۈزەتكەندىن كېيىن يولغا قويۇش .

15 . كەھرۋا

بۇ ھېكايىدىكى ۋەقە بۇنىڭدىن ناھايىتى ئۇزاق يىللار ئىلگىرى يۈز بەرگەن ، تەخمىنەن ھېسابلىغاندا ، 10 مىڭ يىلچە بولۇپ قالغاندۇ .

ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ، قۇياش ئىللىق نۇرىنى چېچىپ تۇراتتى ، دېڭىز سۈيى يىراقتا ئۆركەشلەپ شاۋقۇن سالاتتى ، دەرەخلەرنىڭ ئۈچىدىكى ياپيېشىل يوپۇرماقلار شىلدىرلاپ تۇراتتى .

كىچىككىنە بىر چېۋىن ياپيېشىل نازۇك قاناتلىرىنى يېپىپ ، قۇياش نۇرىدا خۇشال پەرۋاز قىلىپ يۈرۈپ ، كېيىن گىزىلدىغىنىچە ئوتلاقلىرىنى ئارىلاپ ، ئورمانزارلىققا كىرىپ كەتتى . ئۇ يەردە بۈك - باراقسان ئۆسكەن ئېگىز قارىغايىلار بولۇپ ، قۇياشنىڭ ئوتتەك ئىسسىقىدا ئۇ يەردىن دېۋىرقاي پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى .

بۇ كىچىككىنە چېۋىن ئۈچۈپ كېلىپ ، يوغان بىر تۈپ قارىغايغا قوندى . ئۇ پۇتلىرىنى سوزۇپ قاناتلىرىدىكى چاڭ - توزانلىرىنى قاقتى . بىر جۈپ قىپقىزىل كۆزى جايلاشقان دۈگىلەك بېشىنى تازىلىدى . چۈنكى ، ئۇ يېرىم كۈندىن كۆپرەك ئۈچۈپ يۈرگەچكە ، ئۈستۈشى پۈتۈنلەي چاڭ - توزان بىلەن قاپلىنىپ كەتكەنىدى .

كۈتمىگەن يەردىن بىر ئۆمۈچۈك چېۋىننى بىر ۋاقىتلىق مەزىلىك تاماق قىلىش كويىدا ئاستا - ئاستا ئۆمىلەپ

چىقىپ كەلدى . ئۇ ئۇزۇن پۇتلىرىنى ئېھتىيات بىلەن لۆم-
شىتىپ ، دەرەخنىڭ غولىنى بويلاپ پەسكە قاراپ ئۆمىلەپ ،
بارغانسېرى چىۋىغا يېقىنلاشتى .

چۈش ۋاقتىدىكى قۇياش پۈتۈن ئورمانزارلىقنى ئوتتەك
قىزدۇرماقتا ئىدى . نۇرغۇنلىغان قېرى قارىغايلاردىن قايدى-
ناپ چىققان ھۈررەك - ھۈررەك دېۋىرقايلار قۇياش نۇرىدا
ساپسېرىق پارقىراپ تۇراتتى .

ئۆمۈچۈك چىۋىغا قاراپ ئېتىلىپ كېلىش بىلەن بىر
ۋاقىتتا ، ئۈشتۈمتۈت قورقۇنچلۇق بىر ۋەقە يۈز بەردى .
يوغان بىر تامچە دېۋىرقاي قارىغاي ئۈستىدىن توپتوغرا قارىد-
غاينىڭ غولىغا ئېقىپ چۈشتى ، ھېلىقى ئۆمۈچۈك بىلەن
چىۋىن شۇ دېۋىرقاينىڭ ئىچىدە قېپقالدى .

كىچىك چىۋىن قاناتلىرىنى قېقىشتۇرالماس بولدى ،
ئۆمۈچۈكمۇ قانداقتۇ مەزىزلىك تاماق توغرۇلۇق ئويلىنال-
ماس بولدى . شۇنداق قىلىپ ، بۇ كىچىككىنە ئىككى ھاشا-
رات قارىغايىنىڭ كۆزىدىن ئاققان ساپسېرىق ياش مونچىقى
ئىچىدە قاپسىلىپ قالدى . ئۇلار ئوڭدا - دۈمدە بولۇپ بىر
پەس تىپىرلىشىپ ، ئاخىر قىمىرلىيالمىي قالدى .

دېۋىرقاي بۇرۇنقىسىنىڭ ئۈستىگە تامچىلاپ چۈشۈۋې-
رىپ ، ئاخىر مونەكلىشىپ ، بىر دېۋىرقاي شارچىسىغا ئايد-
لاندى ۋە ھېلىقى كىچىككىنە ئىككى ھاشاراتنى قاتمۇقات
ئورىۋالدى .

نەچچە ئون ، نەچچە يۈز ، نەچچە مىڭ يىللار كۆزنى
يۇمۇپ - ئاچقۇچە دېگۈدەك ئۆتۈپ كەتتى . مىليونلىغان
يېشىل قاناتلىق چىۋىنلەر بىلەن سەككىز پۇتلۇق ئۆمۈچۈك-
لەرمۇ دۇنيادا پەيدا بولۇپ ، يوقىلىپ كەتتى . بەكمۇ ئۇزاق

زامانلار ئىلگىرى كىچىككەنە ئىككى ھاشاراتنىڭ دېۋىرقاي
ئىچىدە قېلىپ ، بىر تۈپ قېرى قارىغاغا ئېسىلىپ قالغانىدە.
قى كىمىنىڭمۇ ئېسىگە كەلسۇن .

كېيىن ، قۇرۇقلۇق ئاستا - ئاستا پەسىيىپ ، دېڭىز
سۈيى ئاستا - ئاستا كۆتۈرۈلۈپ ، ھېلىقى قەدىمكى ئورمان-
لىققا يېقىنلىشىپ قالدى . كۈنلەردىن بىرى ئورمانلىقنى
سۈ بېسىپ كەتتى . كۈچلۈك دولقۇنلار دەرەخ غوللىرىغا
ئۈزلۈكسىز ئۇرۇلۇۋەردى ، ھەتتا قارىغايلارنى يىلتىزى بى-
لەن قومۇرۇپ تاشلىدى . شۇنىڭ بىلەن قارىغايلار قۇرۇپ
كەتتى ۋە ئاستا - ئاستا چىرىپ تۈگىدى . قېپقالغىنى ھېلى-
قى دېۋىرقاي شارچىسى بولۇپ ، ئۇ دېڭىز تېگىدىكى قۇم-
نىڭ ئاستىغا كۆمۈلۈپ قالدى .

يەنە بىرنەچچە مىڭ يىللار ئۆتۈپ كەتتى ، ھېلىقى
دېۋىرقاي شارچىسى تاشقا ئايلىنىپ كەتتى .

3 دېڭىز بورانلىرىنىڭ شىددەتلىك گۈركىرەپ چىقىشى
بىلەن جۇش ئۇرۇپ ئۆركەشلىگەن دېڭىز دولقۇنى دېڭىز
تېگىدىكى لاي - قۇملارنى قىرغاققا سۈرۈپ چىقىرىپ قويغا-
نىدى .

بىر بېلىقچى ئوغلى بىلەن دېڭىز ياقىسىنى بويلاپ
كېتىۋاتاتتى . ئوغلى يالاڭ ئاياغ كېتىپ بارغاندا قۇم ئىچىدە
قاتتىق بىرنەرسە پۇتقا ئۇرۇنغانلىقىنى سېزىپ ، ئۇنى كو-
لاپ ئالدى .

— دادا ، دادا ، قارىغىنا ، — دەپ خۇشال ۋارقىرىدى
ئۇ ، — ماۋۇ نېمە ؟

دادىسى ئۇنى قولغا ئېلىپ ، سىنچىلاپ كۆرۈپ چىقتى .
— بۇ كەھرېۋا ، ئوغلۇم ، — دېدى ئۇ خۇشاللىق

بىلەن ، — بۇنىڭ ئىچىدە كىچىككىنە ئىككى نەرسە تۇرامدۇ
نېمە ، بىرى چىۋىن ، يەنە بىرى ئۆمۈچۈكتەك قىلدۇ . بۇ
ناھايىتى كەم ئۇچرايدىغان نەرسە ، بالام .

4 مانا شۇ سۈپسۈزۈك كەھرېۋانىڭ ئىچىدە كىچىككىنە
ئىككى نەرسە ھېلىمۇ ئۆز پېتىچە تۇرۇپتۇ . ئۇلارنىڭ تېنىد-
دىكى ھەربىر تال ئۇششاق تۈكچىلىرىنىمۇ كۆرگىلى بولات-
تى ، شۇنىڭدەك ئەينى ۋاقىتتا تېمىپ چۈشكەن دېۋىرقاي
ئىچىدە ئۇلارنىڭ قانداق جان تالاشقانلىقىنىمۇ تەسەۋۋۇر
قىلغىلى بولاتتى ، چۈنكى ئۇلارنىڭ پۇتلىرى ئەتراپىدا بىر-
قانچە قارا چەمبىرەك سىزىقلار روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى .
ئەنە ئۇ كەھرېۋادىن بىز 10 مىڭ يىللار ئىلگىرى بارلىققا
كەلگەن ۋەقەنىڭ تەپسىلىي ئەھۋالىنى پەرەز قىلالايمىز ،
شۇنىڭدەك دۇنيادا ئەنە شۇنداق چىۋىن ۋە ئۆمۈچۈكلەرنىڭ
قەدىمكى زامانلاردىلا مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى بىلىۋالالايمىز .

- 1 . كەھرېۋانىڭ شەكىللىنىش جەريانى بويىچە ، قىس-
قىچە تېزىس تۈزۈك .
- 2 . كەھرېۋانىڭ قانداق شارائىتىدا شەكىللەنگەنلىكىنى
تېكىستتىن مۇناسىۋەتلىك سۆز - ئىبارىلەرنى كەلتۈرۈپ
سۆزلەپ بېرىڭ .
- 3 . تېكىستنى ئۈزلۈك ئوقۇڭ .

16. ئەمدى جاپا سالمايمەن

مېنىڭ شۆھرەتكە بەكمۇ ھەۋىسىم كېلىدۇ . نېمىشقا دېسەڭلار ، ئۇنىڭ يېنىدىن پۇل ئۈزۈلمەيدۇ . پۇل قاپچۇقىدا بەزىدە بىر كويلۇق پۇللارمۇ پەيدا بولۇپ قالىدۇ . ئۇ ياز كۈنلىرى تەنەپپۇس ئارىلىقىدىمۇ مەكتەپتىن يۈگۈرۈپ چىقىپ چوكمۇز سېتىۋېلىپ يەيدۇ . ئۇ چوكمۇزنى شۇنچە ئالدىرماي يەيدۇكى ، شۈمۈشلىرىگە قاراپ شۆلگەيلىرىم ئېقىپ كېتىدۇ . شۇڭا ، ئۇ چوكمۇز يېگەندە ئۇنىڭدىن يىراقراق تۇرۇشقا ، ئاغزىغا قاراپ سالماسلىققا تىرىشمەن . بىراق ، نېمىشقىمىن ، كۆزۈم يەنە شۇ تەرەپكە كېتىپ قالىدۇ .

قىش كۈنلىرى ئۇنىڭ يانچۇقىدىن قۇرۇق مېۋىلەر ئۈزۈلمەيدۇ . ئۇنىڭغا ھەۋىسى كېلىدىغانلار مەنلا بولمىسام كېرەك . يانچۇقىغا قولىنى سېلىشى بىلەنلا ئۇنىڭغا قارايدىغانلار ، ھەتتا يېقىنچىلىق قىلىدىغانلارمۇ بار ، ئۇ بۇنداقلارغا بەزىدە ساناپ تۇرۇپ ئىككى - ئۈچ تال گازىر ، بىرەر تال خاسىڭ بېرىپ قويىدۇ . بىر قېتىم ماڭىمۇ بىر تال خاسىڭ بېرىۋىدى ، تامىقىمىدىلا قالدى . بىراق ، ئاماللىق قانچە ؟ يەنە سوراشقا يۈزۈم چىدىمىدى .

مېنىڭ شۆھرەتكە ھەۋىسىم كەلگىنى بىلەن تازا خۇشۇم يوق . چۈنكى ، ئۇ بەك دامخور ، نېمە يېسە شۇنى داڭلايدۇ . نېمە كىيسە شۇنى كۆز - كۆز قىلىدۇ ، ھەتتا

تامقنىمۇ كوچىغا ئاچىقىپ يېيىشكە ئامراق . بىراق ، ئۇ -
 نىڭغا يەنىلا ھەۋەس قىلىپ كېتىمەن . بەزىدە ئىچىمدە مۇندە-
 داقمۇ ئويلاپ كېتىمەن : « ھەر ئىككىمىزلا تەڭ ، ئاي پەر -
 قىمىزمۇ يوق ، سەككىز ياش ، لېكىن ئۇ ھەر ئايدا يېڭى
 كىيىم كىيىدۇ ، ھەر كۈنى چوكمۇز يېيەلەيدۇ ، گازىر
 چاقالايدۇ ، مەن بولسام ... » بۇنداق ئويلىغاندا مەن دادام
 بىلەن ئاپامدىن ئاغرىنىمەن . چۈنكى ، ھەر ئاينىڭ بېشىدى -
 كى بىر كۈندە (بۇ كۈننى مەن شۇنداق ئوبدان بىلىمەن)
 دادام بىر چاڭگال پۇل كۆتۈرۈپ كېلىدۇ : ۋاي - ۋۇي ،
 نېمىدېگەن جىق پۇل ! ؟ مېنى بۇ پۇلنى سانا دېسە ھەرگىز
 ساناپ بولالمايمەن . چۈنكى ، مەن موچەنلىك پۇللارنى پەرق
 ئېتەلەيمەن ، بىر كويلۇق ، ئىككى كويلۇق پۇللارنىمۇ پەرق
 ئېتەلەيمەن ، لېكىن بەش كويلۇق ، ئون كويلۇق پۇللارنى
 پەرق ئەتسەممۇ ، جىق بولسا بىر - بىرىگە قوشۇپ بولالماي -
 مەنغۇ دەيمەن .

دادام كۆتۈرۈپ كەلگەن بىر چاڭگال پۇلنى كەچتە ئاپام
 بىلەن ئولتۇرۇپ : « ئۇنغا مۇنچە كوي ، مايغا مۇنچە كوي ... »
 دەپ ھېسابلاشقا باشلايدۇ . ۋاي - ۋۇي ، بۇ چاغدا مەن بەكمۇ
 تىتىلداپ كېتىمەن . شۇمۇ ئىشمۇ ؟ شۇنچە پۇل تۇرسا ئۇنى
 ھېسابلاپ ئولتۇرمىسا نېمە بوپتۇ ؟ بىر موچەنگە بىر تال
 چوكمۇز ئالغىلى بولىدۇ ، بىر كويغا 10 تال ، ئىككى كويغا
 20 تال ... ۋاي - ۋۇي ، شۇنىڭدىن قارىغاندا بەش كوي ،
 ئون كوي دېگەنلەر ناھايىتى جىق پۇل ئوخشايدۇ . بۇ پۇللار -
 غا كىيىم ئېلىپ كىيسەك بولمامدۇ ؟ ! بۇ پۇللارنىڭ ھەم -
 مىسى مېنىڭ بولسا خەجلەپ - خەجلەپ تۈگىتەلمەيمەنغۇ
 دەيمەن .

شۇنچە پۇل بولۇشىغا قارىماي ، دادام پۇل ئەكەلگەن
 كۈنى ماڭا ئىككى موچەن بېرىدۇ . باشقا چاغلاردا بولسا
 ئانچە - مۇنچە بەش پۇل ياكى بىرەر موچەن پۇل بېرىپ
 قويىدۇ ، بۇ ئىش مېنىڭ كۆڭلۈمنى بەك يېرىم قىلىدۇ .
 چۈنكى ، بۇنداق چاغلاردا شۆھرەتنىڭ بىر گېپى ئېسىمگە
 كېلىدۇ : «دادام بىلەن ئاپام مېنى قالتىس ياخشى كۆرىدۇ ،
 ياخشى كۆرگەندىن كېيىن پۇلنى مەندىن ئايىمايدۇ - دە ،
 كىيىم دېگەننى يېڭى - يېڭى كىيگۈزۈپ تۇرىدۇ !» شۇنىڭ-
 دىن قارىغاندا دادام بىلەن ئاپام مېنى ئانچە ياخشى كۆرمىسە
 كېرەك ... تېخى ئۇلار ماڭا : «كىچىك بالا دېگەن بەتخەج
 بولمايدىغان . جىق پۇل كىچىك بالىنى بۇزىدۇ» دەيدۇ .
 ھەي ، بۇمۇ ئۇلارنىڭ بىر باھانىسىغۇ دەيمەن . نېمىشقا
 ئۇلار مېنى ياخشى كۆرمەيدىغاندۇ ؟ ياخشى كۆرمەمدىكىن
 دېسەم ، مېنى يا ئۇرمايدۇ ، يا تىللىمايدۇ . ھەر قېتىم
 ئىمتىھاندا ، ھەتتا تاپشۇرۇقتا 100 نومۇر ئېلىپ كەلسەم
 خۇش بولۇپ مېنى سۆيۈپ كېتىدۇ ...
 ھەي ، ئۇلار مېنى پۇلدىن قىسمىسلا شۆھرەتنىڭ ئال-
 دىدا يوغان گەپ قىلالىغان بولاتتىم - دە !
 بۈگۈن راستتىنلا چىدىيالىمدىم . ئەتگەن شۆھرەت
 مەكتەپكە يېڭى كىيىم كىيىپ كەپتۇ . ھەممىمىزنىڭ كۆزد-
 ىدىن ئوت چاقناپ كەتتى . كۆك مايكىسىنىڭ يېڭىگە ۋە
 ئىشتىنىنىڭ ئىككى يېنىغا قىزىل ، ئاق يول ئېلىنغان
 بولۇپ ، شۆھرەتنىڭ بەدىنىگە شۇنچە ياخشى يېپىشىپ تۇ-
 راتتى ، ھەي ، مېنىڭمۇ شۇندىقىدىن بولسا كىيىۋالسام ...
 بۇ كىيىمنى كىيىپ پۇتبول ئوينىسا قالتىس ياخشى بولىد-
 غۇ دەيمەن .

ئوغۇللار شۆھرەتنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتۇق . ھەتتا بەزى قىزلارمۇ چەتتە قالمدى ، بەزىلەر ، قانچىگە ئالدىڭ دېسە ، بەزىلەر كىيىمنى تۇتۇپ بېقىشقا قول ئۇزىتاتتى . شۆھرەت بولسا كېرىلگەن ھالدا :

— تۇتماڭلار ، تۇتماڭلار ، كىيىمنى پاسكىنا قىلىۋې-
تىسىلەر ، — دەيتتى ۋە ھەدەپ ماختىناتتى ، — پۇلىنى
ماگىزىندىن سوراڭلار . ئىشقىلىپ موچەنگە بەرمەيدۇ . بۇ-
نىڭ يەنە بىر خىلىدىنمۇ بار ئىكەن ، ئەتە - ئۆگۈن دادام
ئۇنىمۇ ئېلىپ بېرىدۇ .

مېنىڭ راستتىنلا ئىچىم قىزدى . قىزمايچۇ ؟ مەنمۇ
ئۇنىڭغا ئوخشاش بالىغۇ ؟ ئۇنىڭ دادىسى بولسا مېنىڭمۇ
دادام بار . ئۇنىڭ ئاپىسى بولسا مېنىڭمۇ ئاپام بار . ئۇنىڭ
دادىسى پۇل تاپسا ، مېنىڭ داداممۇ پۇل تاپىدۇ . شۇنداق
تۇرۇقلۇق ، ئۇ كىيگەننى مەن نېمىشقا كىيەلمەيمەن ؟ ...
كالىماغا دەرسمۇ كىرمىدى ، ئىككى قېتىم سورالغان

سوئالغا جاۋاب بېرەلمەي مۇئەللىمدىن گەپ ئاڭلاپمۇ قال-
دىم . مېنىڭ ئامالىم قانچە ؟ شۆھرەتنىڭ كىيىمى كۆز
ئالدىمدىن كەتمەيتتى ، ھە دەپسلا ئۇنىڭغا قارىغۇم كېلەتتى .
چۈشۈك تاماققا قايتقىنىمدا شۆھرەت بىلەن مېڭىشقا
ھەرىكەت قىلدىم . مەھەللىمىزگە قايرىلىدىغان دوقمۇشقا
يېتىپ كەلگەندە ئۇنى ساقلاپ تۇردۇم . ئۇ ھايل بولماي بىر
تال چوكمۇزنى شورىغىنىچە يېتىپ كەلدى . چوكمۇزنىڭ
سۈيى ئاققان بولسا كېرەك ، مايكىسىنىڭ نەچچە يېرى داغ
بولۇپ قاپتۇ . بۇنى كۆرۈپ ئىچىم ئېچىشىپ كەتتى . مەن
ئۇنىڭغا ياندىشىپ ماڭغاچ :

— مايكاڭ داغ بولۇپ قاپتۇ ، — دېدىم .

ئۇ پەرۋاسزلىق بىلەن مايكىسىغا قاراپ قويدى - دە :
— بولسا بولمامدۇ ؟ پاسكىنا بولسا ئاپام يۇيۇپ بېرىد-
دۇ ، كونىرىسا دادام يېڭىنى ئېلىپ بېرىدۇ ، — دېدى .
مەن نېمىدېگەن بىچارە ! مەندە بۇنداق نوچى كىيىمنىڭ
يېڭىسىغۇ يوق ، كونىسىمۇ يوق !

— سەنمۇ ئالدۇرساڭ بولمامدۇ ، — دېدى شۆھرەت
مېنى دەيدەيگە سالغاندەك تامىقىنى چاكىلدىتىپ سۆزلەپ ، —
بۈگۈن كۆرگەنسەن ، ھەممىسى كىيىمىگە قارىشىپ قال-
دى .

— دادامغا دەپ باقايمىكىن ، — دېدىم مەن ئۇنىڭ
مايكىسىنىڭ يېڭىنى تۇتۇپ قويۇپ .

— دەپ باقايمىكىن ، دەپ باقايمىكىن ! — دەپ مېنى
دوربدى شۆھرەت ، — داداڭ غىدىڭ - پىدىڭ دېسە ۋار -
ۋۇر يىغلاپ يېتىۋالساڭ بولمىدىمۇ ؟ ! ھە دېگەندىن كېيىن
پۇلنى قولۇڭغا تۇتقۇزمىغۇچە ئۈنمىساڭ ، ئىش تېخىمۇ

ئوبدان پۈتۈندۈ .

ھە ، شۆھرەتنىڭ پۇل خەجلىشىنىڭ ، كىيىم كىيىش -
نىڭ سىرىنى بىلىۋالدىم . بۇمۇ بولىدىغان ئىشتەك قىلدۇ .
لېكىن ، مەن ئادەتتىمۇ يىغلاشنى ياخشى كۆرمەيمەن .
مەن يا بوۋاق بولمىسام يىغلايدىغانغا ، يىغلىسام خەق زاڭلىق
قىلمايدۇ ؟ بىراق ، بىر قېتىم يىغلاپ باقسام نېمە بوپتۇ ؟
ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆيدە ، ئاتا - ئانىمىڭ ئالدىدىلا يىغلايدىغان
تۇرسام ، كىممۇ زاڭلىق قىلاتتى ؟ پەقەت مۇشۇ بىر قېتىملا...
بۈگۈن دادامنىڭ پۇل ئەكىلىدىغان كۈنى ئىدى . شۇ -
غىنىسى چۈشتە دادام كەلمىدى . كەچتە كەلگۈچە بەكمۇ
تەت - تەت بولدۇم . نەچچە قېتىم تالاغا چىقىپ يولىغا
قارىدىم .

ئاخىر دادام كەلدى . دادام ئىشىكتىن كىرىشىگە ئۇ -
نىڭغا ئېسىلدىم - دە ، سۆزلەشكە باشلىدىم :

— شۆھرەتنىڭكىدەك مايكا - ئىشتان ئېلىپ بەر . بەك
چىرايلىق ئىكەن ... ھەممىسى قارىشىپ قالدى ...
— بالام ، داداڭنى تاماق يەۋالغىلى قوي ، — دېدى
ئاپام مېنى تارتىپ .

— ياق ، ئېلىپ بېرىڭلار ، ئېلىپ بېرىڭلار ... ، —
مەن يىغلامسىرىدىم .
دادام مېنىڭ بۇ قىلىقىمغا ھەيران بولغان بولسا كې -
رەك :

— ھوي ئوغلۇم ، ساڭا نېمە بولدى ؟ ئوغلۇ بالا دېگەن -
مۇ يىغلامدۇ ؟ — دېدى بېشىمنى سىلاپ .
مەن راستتىنلا يىغلىۋەتتىم .

— بۇ بالغا نېمە بولدى ؟ — دادام ھەيران بولغان

ھالدا يەنە سۆزلىدى .

— تاڭھي ، مايكا - ئىشتاننىڭ گېپىنى قىلىپ توختىدى .
داداڭ كەلسۇن دېۋىدىم ، — دېدى ئاپام .
شۇنداق قىلىپ ، بۈگۈنكى كەچكى تاماقنىڭ پەيزىنى
ئۇچۇرۇۋەتتىم . بىراق ، غەرىزىمنى ئۇلارغا ئۇقتۇردۇم .
كېيىنكى ئايدا ئېلىپ بېرىلى ، دېگىنىگە كۆنىدىم . دادام
بىلەن ئاپام ئاخىر ماقۇل بولدى . لېكىن ، بۇنىڭ بىلەن
توختاپ قالمىدىم ، پەقەت دادام «بويىتۇ ، دېگىنىڭچە بول-
سۇن ، مانا 20 كوي پۇل ، ئەتە يەكشەنبە ، بىللە چىقىپ
ئالايلى» دەپ پۇلنى تۇتقۇزغاندىلا ، ئاندىن جىمىپ ئارام
تاپتىم .

بۈگۈن كەچ مەن ئىنتايىن خۇشال ئىدىم . 20 كوي
پۇلنى بىردەمدىن بىردەمگە يانچۇقۇمدىن ئېلىپ قاراپ باقاتتىم .
سىلاپ قويىتتىم ، ھەي ، بۇنچە كەچ بولۇپ كەتمىگەن
بولسا ، مەھەللىدىكى بالىلارنىڭ ھەممىسىگە پۇلنى كۆرسىتىپ
تىپ بىر ماختىنىۋالاتتىم . بولۇپمۇ شۆھرەتكە بىر كۆرسىتىپ
تىپ قويسام ، مېنىڭ ئالدىمدا چوڭ گەپ قىلالايدىغان
بولۇپ قالاتتى . بويىتۇ ، كەچ بولۇپ كەتكىنىمۇ ياخشى بول-
دى . ئەتە ئەتىگەن دادام بىلەن بازارغا بېرىپ مايكا -
ئىشتان ئەكىلىمەن ، كىيىپ كوچىغا چىقسام ھەممىسى مېنى
چۆرىدىۋالىدۇ ، شۆھرەتمۇ ئۇلارنىڭ ئىچىدە بار . ئۆ-
گۈنلۈككە مەكتەپكە بارسامچۇ تېخى ! ... ھەي ، نېمىدېگەن
پەيزى !

مەن ئەتىگەنرەك تۇرۇش ئۈچۈن بۈگۈن بالدۇرلا يېتىدىم .
لېكىن زادىلا ئۇيقۇم كەلمىدى . مەن كۆزۈمنى
يۇمغىنىمچە ئەتىكى ئىشلارنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەتتىم .

بىر چاغدا دادام بىلەن ئاپام ئايدا بىر قېتىم قىلىدىغان
ھېلىقى ھېساباتقا چۈشتى .

— بۇ ئايلىق چىقىم كۆپرەك بولىدىغان ئوخشايدۇ ، —
دادامنىڭ ئاۋازى ئىدى ، — ئۇن بىلەن مايغا 40 كوي ،
پارچە خىراجەتكە 30 كوي كەتسە ، جەمئىي 70 كوي ...
مەن ئىچىمدە : « 70 كويغا ياستۇقۇمنىڭ تېگىدىكى
20 كويىنى قوشسا نەچچە بولىدۇ ؟ ھە ، 90 كوي بولىدۇ .
كەن ، دادامنىڭ پۇلى نېمىدىگەن جىق ! يەنە تېخى خېلى
بار ... » دەپ ئويلايتتىم .

ئۇلار ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلەرگىچە ھېسابلاش-
تى . بىر چاغدا ئۇلار جىم بولۇپ قالدى . نېمە بولغاندۇ ؟
مەن كۆزۈمنى ئاستا ئاچتىم . دادام بىلەن ئاپام ئالدىدىكى
پۇلغا قاراپ جىم ئولتۇرۇشاتتى . ھەر ئىككىسىنىلا خىيال
بېسىۋالغاندەك كۆرۈنەتتى .

« قالغان پۇلنى نەگە خەجلەشنى بىلمەيۋاتقان ئوخشايدۇ ، —
دەپ ئويلىدىم مەن ئىچىم پۇشۇپ ، — ھەي ، 20
كوي پۇلنى قولۇمغا تۇتقۇزغاندا ، بۇ ئاز دەپ جىقراقنىڭ
جېدىلىنى قىلسام بوپتىكەن . »

— قانداق قىلساق بولار ؟ — دېدى ئاپام دادامغا قا-
راپ .

دادام مەن تەرەپكە قارىۋىدى ، دەرھال كۆزۈمنى چىڭ
يۇمۇۋالدىم .

— قالغان پۇل 40 كوي ، — دادام بوشقىنا سۆزلە-
دى ، — 20 كويىنى ئاپامغا ئەۋەتىپ بېرەيلى .

« چوڭ ئاپامغا پۇل ئەۋەتىدىكەن - دە ! توغرا ، ھەر
ئايدا پۇل ئەۋەتىپ تۇرىدۇ . ئەۋەتمىسە بولمايدۇ - دە ، ئۇ

ئاپامنىڭ ئاپىسى ، مېنىڭ چوڭ ئاپام ... ئەمما ، ھېسابلاپ -
ھېسابلاپ ئاران 40 كوي قالدى دەيدىغۇ . مەن خەجلىسە -
خەجلىسە تۈگىمەيدىغان پۇل ، دەپ ئويلاندىم ، ئۇنداق
ئەمەسمۇ - يا ؟»

ئاپامنىڭ سۆزى خىيالىمنى بۆلدى :

— ئايغىڭىزنىڭ چەمى تېشىلىپ قالغىلى خېلى كۈن -
لەر بولدى ، بۇ ئايدا سىزگە ئاياغ ئالماقچىدۇققۇ ، 30 كويغا
ئاياغ ئالايلى ، ئون كوينى ئاپامغا ئەۋەتىپ تۇرساق بولار .
— ياھى ، ئاپامغا پۇلنى ئەۋەتۈپەرەيلى ، ئاياغنى چەم -
لىتىپ بۇ ئاينى ئۆتكۈزۈۋېتەرمەن ، — دېدى دادام پەس
ئاۋازدا .

كۆڭلۈم بىر قىسما بولۇپ قالدى . دادامنىڭ ئايغىنىڭ
چەمى تېشىلىپ قالغانلىقىنى مەنمۇ بىلەتتىم . يېڭىسىنى
ئالسا بولمامدىكىن ، دەپمۇ ئويلايتتىم . ئەسلىدە ، ئۇ بۇ ئايدا
ئاياغ ئالماقچى ئىكەن - دە . ئاپامنىڭ گېپىدىن قارىغاندا ،
دادامنىڭ ئايغى 30 كويغا كېلىدىغان ئوخشايدۇ . 40 كوي -
دىن 30 كوينى ئېلىۋەتسەك ئون كوي قالىدۇ ، بۇنى چوڭ
ئاپامغا ئەۋەتسە ئازلىق قىلماسمۇ ؟ 20 كوينى جىق دېگىنىم
بىلەن ئاران ماڭا مايكا - ئىشتان كېلىدىكەن . 30 كوينى
ئەۋەتسە دادام ئاياغ ئالالمايدىكەن ... راست ، مەندىكى 20
كوينى قوشسىچۇ !

— مەردانغا كىيىم ئالماي تۇرساق قانداق دەيسىز ؟ —
دېدى ئاپام .

— ئەسلىدە بۇ ئايدا ئۇنىڭغا كىيىم ئالدىغان پىلانمۇ
يوق ئىدى . نەچچە كۈن بۇرۇنلا ئوقۇغۇچىلار فورمىسىدىكى

كىيىم ئۈچۈن پۇل بەرگەندۇق ، جېدەل قىلىپ تۇرۇۋال-
دى ، بوپتۇلا ، كۆڭلى يېرىم بولۇپ قالمىسۇن . مەن ئاياغ
ئالماي تۇراي .

گېلىم سىقىلغاندەك بولدى . مەن لەۋلىرىمنى چىشلى-
دىم ، يوتقان بىلەن بېشىمنى پۈركىدىم - دە ، تام تەرەپكە
قاراپ يېتىۋالدىم . راستىنى ئېيتسام ، بۈگۈنكى قارغىشلى-
قىم ئۈچۈن قاتتىق پۇشايمان قىلىپ قالغانىدىم . مېنىڭ
يېڭى كىيىملىرىم خېلى بار . ئاياغلىرىمۇ نەچچە جۈپ ...
دادامنىڭ بولسا ... ھەي ، شۆھرەتنى دورىمىسام بوپتىكەن !
دادام ئەكەلگەن پۇل جىق پۇل ئەمەسكەن . تېخى مەن ئۆ-
زۈمچە خەجلىسە تۈگىمەيدۇ ، دەپتىكەنمەن .

قاچانلاردا ئۇخلاپ قالغانلىقىمنى بىلمەيمەن . ئاپام مې-
نى چاقىرغاندا ئاللىقاچان كۈن ئېگىز كۆتۈرۈلۈپ بولغاند-
ى .

— تېزىرەك چېيىڭنى ئىچ ، — دېدى ئاپام مېنى ئالدى-
رىتىپ ، — داداڭ بىلەن مايكا - ئىشتان ئالغىلى بارسەن .
بۇ گەپ ئاخشامقى ئىشنى ئېسىمگە سېلىپ ، كۆڭلۈمنى
غەش قىلىپ قويدى . ئەتكەنچاينى كۆڭۈلسىز ھالدا ئىچتىم .
— ماڭايلىمۇ بالام ؟ — دېدى دادام خۇشخۇيلىق بىلەن
مۈرەمگە ئۇرۇپ قويۇپ .

— بارمايمەن ، — دېدىم بېشىمنى تۆۋەن سېلىپ .
— نېمىشقا ؟ — ھەيران بولدى دادام .
مەن يانچۇقۇمدىن 20 كوي پۇلنى چىقاردىم - دە ،
دادامنىڭ قولىغا تۇتقۇزدۇم .
— ئۆزۈم يالغۇز ئەكىلەمدىم ؟ — دېدى دادام ماڭا .

— ياق ، ئۆزۈڭگە ئاياغ ئېلىۋالغىن ، دادا ، — دېدىم مەن ، — مېنىڭ كىيىملىرىم بار ، سېنىڭ ئايىغىڭ يىرتىق... بىردەملىك جىمجىتلىقتىن كېيىن مەن دەم ئاپامنىڭ ، دەم دادامنىڭ قۇچىقىدا ئەركىلەندىم . ئەمدى مېنىڭ كۆڭ-لۈم يوپيورۇق بولۇپ كەتكەندى . «ئەمدى شۆھرەتنى ھەر-گىز دورىمايمەن ، — دەيتتىم ئىچىمدە مەن ، — دادامغا ، ئاپامغا جاپا سالمىسام بولغۇدەك . بولمىسا ئۇلارنى قىيناپ قويىدىكەنمەن !»

كۆنۈكمە

1 . تېكىستنى ئىچىڭلاردا ئوقۇپ ، ئۇنىڭ مەزمۇنىنى پۇختا ئۆزلەشتۈرۈۋېلىڭ ۋە تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ .

1 (شۆھرەت قانداق بالا ؟ شۆھرەت مەردانىنى (يەنى تېكىستتىكى «مەن» نى) نېمىگە قىزىقتۇردى ؟
2 (مەردان شۆھرەتنىڭ ئۆگىتىشى بىلەن نېمە قىل-دى ؟ كېيىن قانداق پىكىرگە كەلدى ۋە دادىسىغا نېمە دېدى ؟

2 . تېكىست مەزمۇنىنى پۇختا ئۆزلەشتۈرۈش ئاساسىدا ، شۆھرەت بىلەن مەردانغا ئۆزىڭىزنى سېلىشتۇرۇپ ، ئۇلارنىڭ قايسى تەرەپلىرىنى ئۆگەنمەسلىك ، قايسى تەرەپلىرىنى ئۆگىنىش كېرەكلىكىنى ۋە ئۆزىڭىزنىڭ قانداق قىلىدىغانلىقىڭىزنى سۆزلەپ بېرىڭ .

3 . تۆۋەندىكى سۆزلەرنى ئوقۇپ ، مەنىسىنى چۈشىنىدۇ . ئۇنىڭ ۋە ئاستى سىزىلغان سۆزلەرنىڭ ھەر بىرىگە بىردىن

جۈملە تۈزۈلۈش : كۆز - كۆز قىلىش ، ئىچى قىزىش ،
پەرۋاسىزلىق ، نوچى ، دەيدەيگە سېلىش ، غىدىك - پىدىك
دېيىش ، تت - تت بولۇش ، پەيزى ، كۆڭلى بىر قىسما
بولۇش ، قارغىشلىق قىلىش

لو

مىنى مەن

مۇھىم نۇقتىلارنى تۇتۇپ ، ئەتراپلىق مۇلاھىزە قىلىش كېرەك

بىز بىرەر ۋەقەنى بايان قىلىشتا ياكى بىرەر شەيئەنى چۈشەندۈرۈشتە ، شۇ ۋەقە ياكى شۇ شەيئەنىڭ بىرنەچچە مۇھىم نۇقتىسىنى تۇتۇشىمىز كېرەك . بۇ مۇھىم نۇقتىلارنى بايان قىلغاندا ، ئۇلارغا ئالاقىدار ئەھۋاللارنى ئەتراپلىق مۇلاھىزە قىلىشىمىز لازىم . مۇشۇنداق يېزىلغان ئەسەر جانلىق ۋە قايىل قىلىش كۈچىگە ئىگە بولىدۇ .

«كەھرىۋا»نى مىسالغا ئالايلى ، بۇ تېكىستتە بىر پارچە كەھرىۋاننىڭ شەكىللىنىش ۋە بايقىلىشى سۆزلىنىپ ، شۇ ئارقىلىق 10 مىڭ يىل ئىلگىرىكى ۋەقە ، يەنى «دۇنيادا ئەنە شۇنداق چىۋىن ۋە ئۆمۈچۈكلەرنىڭ قەدىمكى زامانلاردىنلا مەۋجۇت ئىكەنلىكى» پەرەز قىلىنىدۇ . بۇ بىر پارچە كەھرىۋاننىڭ شەكىللىنىش ۋە بايقىلىشىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن ، ئاپتور بىرنەچچە مۇھىم نۇقتىنى تۇتقان .

بىرىنچى نۇقتا ، ناھايىتى ئۇزاق يىللار ئىلگىرى ، ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ، قارىغايىدىن دېۋىرقاي تېمىپ ، چىۋىن بىلەن ئۆمۈچۈكنى ئورنىۋالىدۇ . بۇ يەردە تۆت زۆرۈر شەرت بار : (1) ئىسسىق ياز كۈنى ، كۈچلۈك كۈن نۇرى بولۇش ؛ (2) قارىغايلىق بولۇش ، چۈنكى باشقا دەرەخلەردە دېۋىرقاي بولمايدۇ ؛ (3) تازا توغرا كېلىشى ، يەنى ئۆمۈچۈك دەل

چۈنكىغا ئېيتىلغان چاغدا ، چوڭ بىر تامچە دېۋىرقاي دەرەخ-
تىن تېمىپ چۈشۈشى كېرەك ؛ 4) دېۋىرقاي ئۈزلۈكسىز
تۈردە تېمىپ تۇرۇشى لازىم ، شۇنداق قىلغاندىلا ، چۈن
بىلەن ئۆمۈچۈكنى دېۋىرقاي ئىچىگە قاتمۇقات ئورۇپىلىپ ،
دېۋىرقاي شارچىسىنى ھاسىل قىلالايدۇ . ئاپتور بۇ تۆت
شەرتتىن بىرى كەم بولسا بولمايدىغانلىقىنى مۇلاھىزە قىل-
غان .

ئىككىنچى نۇقتا ، دېۋىرقاي شارچىسى قانداق شارائىت-
تا قۇم ئاستىغا كۆمۈلۈپ قېلىپ ، تاشقا ئايلانغان ؟ بۇ
جەريانغا قانداق شەرتلەر كېرەك ؟ بىرىنچىدىن ، ناھايىتى
ئۇزاق ۋاقىت ، بىرنەچچە مىڭ يىل ، 10 مىڭ يىلدىن ئار-
تۇق ۋاقىت كېرەك ؛ ئىككىنچىدىن ، قۇرۇقلۇق پەسىيىپ ،
دېڭىز سۈيى كۆتۈرۈلۈشى كېرەك ؛ ئۈچىنچىدىن ، دېڭىز
سۈيى ئورماننى بېسىپ ، دولقۇنلار دەرەخ غوللىرىغا ئۇرۇ-
لىۋېرىپ ، دەرەخلەرنى يىلتىزىدىن قومۇرۇپ ، ئۇلارنىڭ
ھاياتى كۈچىنى يوقىتىپ ، ئاستا - ئاستا چىرىتىشى كې-
رەك ؛ تۆتىنچىدىن ، دېۋىرقاي شارچىسى قۇمغا كۆمۈلۈپ ،
تاشقا ئايلانىشى كېرەك . ئاپتور بۇ شەرتلەرنىمۇ مۇلاھىزە
قىلىپ ، كۆزدە تۇتقان .

ئۈچىنچى نۇقتا ، تاشقا ئايلانغان بۇ نەرسە قانداق بايقال-
غان ؟ بۇ يەردىمۇ ئىككى شەرت ئېيتىلغان . 1) دېڭىز
دولقۇنى دېڭىزدىكى قۇم - لاتقىلارنى قىرغاققا سۈرگەندە ،
تاشقا ئايلانغان بۇ نەرسىنى قىرغاققا چىقىرىپ قويغان ؛ 2)
بىر بالا دادىسى بىلەن بىللە دېڭىز ياقىسىغا كېلىدۇ . بالا
قاتتىق بىرنەرسىنى دەسسەۋېلىپ ، ئۇنى قېزىپ چىقىرىپ ،
دادىسىدىن ئۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى سورايدۇ ، دادىسى ئۇ-

نىڭ كەھرېۋا ئىكەنلىكىنى ئېيتىدۇ . ئەگەر بالا يالغۇز بولسا ، بۇنىڭ كەھرېۋا ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى . ئاپتور بۇلار -
نىمۇ مۇلاھىزە قىلىپ ، نەزەردە تۇتقان .

بىز بۇ ئەسەردىن ئىككى نۇقتىنى بىلىۋالىمىز :

1 . ئەسەر يازغاندا ، يازماقچى بولغان مەزمۇنلارغا ئاساسەن ، بىرنەچچە مۇھىم نۇقتىنى ئوبدان مۇلاھىزە قىلىۋېلىش كېرەك . مۇھىم نۇقتىلارنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرغاندىلا ، مەسىلىلەرنى ئېنىق سۆزلەپ بەرگىلى بولىدۇ .

2 . مۇھىم نۇقتىلارنى بايان قىلغاندا ، ھەربىر مۇھىم نۇقتىنىڭ كونكرېت ئەھۋالىنى تەرتىپ بويىچە ئەتراپلىق مۇلاھىزە قىلىپ ، كونكرېت بايان قىلىش كېرەك .

يەتتىنچى مەشىق

1. تۆۋەندىكى پارچىنى ئىچىڭىزدە ئوقۇپ ، ئۇنى نەچچە ئابزاسقا بۆلۈشكە بولىدىغانلىقىنى ، ھەر بىر ئابزاسنىڭ مەزىنى مۇنى نېمە ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىڭ :

پوچتا تىلغا ئېلىنسىلا ، خەت - ئالاقە ئىشلىرى خىيالىڭىزغا كېلىدۇ . ئىلگىرى پوچتىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى خەت - چەكلەرنى ئاپتوموبىل ، پاراخوت ، ئايروپىلان قاتارلىقلار بىلەن بىر جايدىن يەنە بىر جاىغا يەتكۈزۈپ ، يىراق يەرلەردىكى دوست - ئاغىنە ، ئۇرۇق - تۇغقانلارنى دائىملىق ئالاقىلىشىپ تۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش - تىن ئىبارەت ئىدى .

2 ئېلېكترون تېخنىكىسىنىڭ ئۈزلۈكسىز راۋاجلىنىشى ۋە خەلقئارا ئالاقە تورلىرىنىڭ ئۈزلۈكسىز مۇكەممەللىشىشىگە ئەگىشىپ ، ھازىر ئېلېكترونلاشقان پوچتا مەيدانغا كەلدى . ئېلېكترونلاشقان پوچتا دېگەن نېمە ؟ بۇنى ئىككى جەھەتتىن سۆزلەشكە توغرا كېلىدۇ .

3 خەت - چەكلەرنىڭ شەكلىدىن قارىغاندا ، ئىلگىرى (ھازىرمۇ بۇ خەت - چەك ئۇسۇلى قوللىنىلىۋاتىدۇ) سالام خەتلەرنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك سالام خەتكە ئەۋەتكۈچىنىڭ ئېيتماقچى بولغان سۆزلىرى يېزىلىپ لېپاپىغا سېلىناتتى . ئاندىن پوچتا ئارقىلىق ئەۋەتىلەتتى ، ھازىرقى ئېلېكترونلاشقان پوچتا ئىشلىرىدا ئېيتىلماقچى بولغان سۆز - لەر ئېلېكترون تېخنىكىسى ئارقىلىق ئۇنئالغۇ لېنتىسىغا ئېلىنىپ ، ئاندىن يىراق جايلارغا يەتكۈزۈلىدىغان بولدى . قارشى تەرەپ لېنتىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، ئۇنئالغۇ ياكى سىنئالغۇدا قويسىلا ، خەت

ئەۋەتكۈچىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىيالايدۇ ياكى خەت ئەۋەتكۈچىنىڭ سىمىنى كۆرەلەيدۇ ، بۇ ، خېتىنىلا كۆرۈپ ئىگىسىنى كۆرگىلى بولمايدىغان پوچتا ئالاقە ئۇسۇلىغا قارىغاندا كۆپ دەرىجىدە ئىلغار - دە !

يەتكۈزۈش ئۇسۇلىدىن قارىغاندا ، خەت - چەكلەر ئاساسەن ئاپتوموبىل ، پويىز ، پاراخوت ، ئايروپىلان قاتارلىقلار بىلەن يەتكۈزۈلىدۇ ، بۇنىڭغا ئۇزاق ۋاقىت ۋە كۆپ ئەمگەك سەرپ قىلىنىدۇ ، بەزىدە يەنە ئاسانلا خاتالىق يۈز بېرىدۇ . بولۇپمۇ خەلقئارا پوچتا يوللانمىلىرى كۆپ قېتىم توشۇش ، ئايلىنىپ يۈرۈش ئارقىلىق يەتكۈزۈلىدىغان بولغاچقا ، ئايروپىلان ئارقىلىق ئەۋەتىلگەن خەتكىمۇ بىرنەچچە كۈن كېتىدۇ . ئەگەر ئادەتتىكى خەت بولسا ، بەزىدە ئۇنى يەتكۈزۈشكە بىر ئايدىن ئارتۇق ۋاقىت كېتىدۇ . ئېلېكترونلاشقان پوچتىدا پوچتا يوللانمىلىرىنى يەتكۈزۈشتە بۇنداق ۋاسىتىلەرگە تايىنلمايدۇ . ئۇنداقتا ، نېمىگە تايىنىلىدۇ ؟ ئېلېكترونغا تايىنىلىدۇ . يەنى ، ئىلغار ئېلېكتىرون ئۈسكۈنىلىرى ۋە تەرەپ - تەرەپكە تۇتىشىدىغان ئالاقە لىنىيىلىرى ئارقىلىق ھەر خىل ئۇچۇرلار ئېلېكترون سىگنالىغا ئايلاندۇرۇلۇپ ، سېكۇنتىغا 300 مىڭ كىلومېتىر تېزلىكتە يەتكۈزۈلىدۇ . ئويلاپ كۆرۈڭ ، بۇ ئادەتتىكى پوچتىدىن قانچە ھەسسە تېز بولىدۇ ؟

2 . «مەن ۋە xx» دېگەن تېمىدا بىر پارچە ماقالە يېزىڭ . ئاۋۋال بىرنەچچە مۇھىم نۇقتىنى ئويلىنىۋېلىپ ، ھەر بىر مۇھىم نۇقتىغا مۇناسىۋەتلىك ئەھۋاللارنى مۇلاھىزە قىلىۋېلىپ ، ئاندىن كونكرېت يېزىپ چىقىڭ .

* 17. ھەسەن - ھۈسەن

بۇرۇنقى زاماندا بىر دېھقان بولۇپ ، ئۇنىڭ بىر ئو - غۇل ، ئۈچ قىزى بار ئىكەن . ئوغلنىڭ ئىسمى بەھرەم ، چوڭ قىزىنىڭ ئىسمى پاتىمە ، ئوتتۇراڭچى قىزىنىڭ ئىسمى زۆھرە ، كەنجى قىزىنىڭ ئىسمى نۇرسىمان ئىكەن . پاتىمە بىلەن زۆھرە قوشماق ئىكەن . چىراي - شەكلى ، كىيگەن كىيىمى ، خۇلق - مەجەزى ئوپمۇئوخشاش ئىكەن . پاتىمە بىلەن زۆھرە ئوخشاش بىر كۈندە ياتلىق قىلىنىپ ئۆي - ئوچاقلىق بولغان بولسىمۇ ، ھەر پەيشەنبە كۈنى ئازىلىققا كېلىپ ئانىسى ، دادىسى ، ئاكىسى ، سىڭلىسىنىڭ دىدارىغا قېنىپ ، خۇددى بالا ۋاقتىدىكىدەك كۆل بويىغا ئىلەڭگۈچ سېلىپ بىللە ئۇچۇپ كۆڭۈل ئاچىدىكەن . زۆھرە ئېغىر ئاياغ بولغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ئاۋۋالقىدەكلا پاتىمە ، نۇرسىمانلار بىلەن بىللە ئىلەڭگۈچ ئۇچۇپ مۇنداق قوشاق ئېيتىشىپتۇ :

پاتىمە : ئىلەڭگۈچۈم - ئىلەڭگۈچ ،
چىڭ ئىتتىرەي ، كۆكنى قۇچ .
دوپپا قىلىپ بېشىمغا ،
كۆكنى كىيەي ، ئېگىز ئۇچ .

زۆھرە : ئوڭ يېنىمدا قىزىل خال ،
سول يېنىمدا يېشىل خال .
چۈشۈپ لەرزىان ئۇسسۇلغا ،
ئويناپ بېرىڭ مەجنۇنتال .

پاتىمە : ئاينى ئۈزۈپ ئالاي مەن ،
كۈننى ئۈزۈپ ئالاي مەن .
ئۈزۈپ يۇلتۇز بوينۇمغا ،
مارجان قىلىپ ئاساي مەن .

زۆھرە : ئانام كېلىپ كۆرسۈنچۇ ،
دادام كېلىپ كۆرسۈنچۇ .
ئېگىز - ئېگىز ئۇچاي مەن ،
قۇشلار كېلىپ كۆرسۈنچۇ .

ئىككىسى : ئىلەڭگۈچۈم - ئىلەڭگۈچ ،
چىڭ ئىتتىرەي ، كۆكنى قۇچ !!!

ئۇلارنىڭ خۇشاللىقى تازا ئەۋجىگە چىققاندا قىسمەت
كاجلىق قىلىپ ، ئارغامچىنىڭ بىر تەرىپى «تارسىدە»
ئۈزۈلۈپتۇ - دە ، زۆھرە «پولتۇڭخىدە» كۆلگە چۈشۈپ
كېتىپتۇ . پاتىمە ، نۇرسىمانلار قورقۇپ كېتىپ تەڭلا ئۇن
سېلىپ يىغلاپتۇ . دادىسى ، ئاپىسى ، ئاكىسى ۋە قولىم -
قوشنىلار كېلىپ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئېچىنىپ زار يىغلاپتۇ .
ئۇ كۆل ناھايىتى چوڭقۇر بولۇپ ، سۇنىڭ سۈزۈكلۈ-

كىدىن تېگىدىكى ھەممە نەرسە كۆرۈنۈپ تۇرىدىكەن . زۆھرە
كۆل تېگىگە چۈشۈپ كەتكىنى بىلەن ھېچنېمە بولمىغان-
مىش . ئۇنىڭغا كۈندۈزى مالاڭلىكلەر ، كېچىسى پەرىشتىلەر
ھەمراھ بولىدىكەن . كۆل ئۈستىدە دادىسى ، ئانىسى ، ئاكا-
سى ، ئاچىسى ، سىڭلىسى يىغلاپ نالە - زار قىلغاندا ، كۆل
تېگىدە زۆھرە پەرياد چېكىدىكەن .

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ ، ئايلار ئۆتۈپتۇ . زۆھرەنىڭ كۆزى
يورۇپ بىر جۈپ ئوغۇل تۇغۇپتۇ . مالاڭلىكلەر ئالتۇن بۆ-
شۈك ، پەرىشتىلەر كۈمۈش بۆشۈك ھەدىيە قىپتۇ . ئۇ بىر
بالىسىنى ئالتۇن بۆشۈككە ، بىر بالىسىنى كۈمۈش بۆشۈككە
بۆلۈپ تەۋرىتىدىكەن . زۆھرەنىڭ دادىسى كېلىپ :

ئاق قىزىم ، ئاپئاق قىزىم ،

مەن قىلاي قانداق قىزىم ؟

تەندە قۇۋۋەت - جانىم يوق ،

دەردىڭىزدە ھالىم يوق .

دەردىڭىزگە يېتەلسەم ،

ئارمىنىم يوق جان قىزىم .

قاينۇ - ئەلەم دەردىن مەن

باغرىم بولدى قان ، قىزىم .

دەپ نىدا قىلسا ، زۆھرە سۇ تېگىدە تۇرۇپ :

ئوڭ يېنىمدا ئالتۇن بۆشۈك ،

سول يېنىمدا كۈمۈش بۆشۈك .

قانداق قىلاي جېنىم دادا ؟

دەپ ھەسرەتلىك يىغلاپ كېتىدىكەن . ئانىسى كېلىپ :

ئاھ قىزىم ، ئاپئاق قىزىم ،

قويدىڭىز مېنى دەردتە

قايغۇ - ئەلەم ، ھەسرەتتە .

ئادەت ... مېنىڭ ئامراق قىزىم .

دەپ ئالە قىلسا ، زۆھرە :

ئوڭ يېنىمدا ئالتۇن بۆشۈك ،

سول يېنىمدا كۈمۈش بۆشۈك .

قانداق قىلاي جېنىم ئانا ؟

دەپ پەرياد چېكىدىكەن . ئاكىسى كېلىپ :

سىردىشىم ، قېرىندىشىم ،

بولدى يامغۇر كۆز يېشىم .

سىزگە كەلگەن بۇ دەردلەر ،

قايغۇ - ئەلەم ھەسرەتلەر ،

ماڭا كەلسە بولمامدۇ ؟

تەقدىر شۇنداق بولغانمۇ ؟

ئادەت سىڭلىم ، جېنىم سىڭلىم ،

چارەم يوق مېنىڭ سىڭلىم ! ...

دەپ ئادەت ئۇرسا ، زۆھرە :

ئوڭ يېنىمدا ئالتۇن بۆشۈك ،

سول يېنىمدا كۈمۈش بۆشۈك .

قانداق قىلاي جېنىم ئاكا ؟

دەپ ئېزىلىپ يىغلاپ كېتىدىكەن . پاتىمە كېلىپ :

ئادەت سىڭلىم ، جېنىم سىڭلىم ،

بارمۇ سىز جېنىم سىڭلىم ؟

چىرايمىنىڭ قېنى يوق ،

ھەسرەتمىنىڭ تېگى يوق .

قانداق قىلاي مەن سىڭلىم ،

سۆزى شېرىن — قەنت سىڭلىم .

دەپ ياش تۆكسە ، زۆھرە :
 ئوڭ يېنىمدا ئالتۇن بۆشۈك ،
 سول يېنىمدا كۈمۈش بۆشۈك .
 قانداق قىلاي جېنىم ئاچا ؟
 دەپ مۇڭلىنىدىكەن . نۇرسىمان كېلىپ :
 گۈل ئىدىڭىز ، مەن غۇنچە ،
 سىز بىر سەدەپ ، مەن ئۈنچە ...
 ئايرىۋەتتى كىم بىزنى ؟
 سېغىنىدىم ئەجەب سىزنى .
 يۈرىكىمگە ئوت كەتتى ،
 قانداق قىلاي بۇ دەردنى ؟ ...
 ئاچا - ئاچا ، جېنىم ئاچا ،
 مېھرى ئىسسىق جېنىم ئاچا ،
 خۇشلۇق كەتتى چېھرىمدىن .
 بۆلبۈل كەتتى بېغىمدىن ،

ئايرىلدىم مەن سېنىڭدىن .
 قانداق قىلاي مەن ئاچا ؟
 تاتلىق ئاچا ، قەنت ئاچا .
 قاچان سىزنى كۆرەرمەن ؟
 بىللە ئويىناپ يۈرەرمەن ؟
 دەپ نالە - زار ئەيلىسە ، زۆھرە :
 ئوڭ يېنىمدا ئالتۇن بۆشۈك ،
 سول يېنىمدا كۈمۈش بۆشۈك .
 قانداق قىلاي جېنىم ئۇكام ؟
 دەپ مىڭ كۆز بىلەن تەلمۈرۈپ قارايدىكەن .
 زۆھرەنىڭ دادىسى ، ئانىسى ، ئاكىسى ، ئاچىسى ،
 سىڭلىسى كۆلىنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ ، سۇنىڭ تېگىدىكى
 زۆھرەنى كۆرۈپ ، ئاۋازىنى ئاڭلىسىمۇ زۆھرە سۇنىڭ تېگىدە -
 دە تۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان بىلەن دىدارىنى
 كۆرەلمەيدىكەن . ئىككى قولىدا ئىككى بۆشۈكنى تەۋرە -
 تىپ ، ئانىسىنى سېغىنسا :
 ئانام - ئانام جېنىم ئانام ،
 يادىڭدىمۇ مىسكىن بالاك ؟
 قايغۇ - ئەلەم باستى مېنى ،
 غەم دارىغا ئاستى مېنى .
 سوزسام قولۇم يەتمەس ساڭا ،
 قانداق قىلاي جېنىم ئانا ؟ ...
 دەپ قوشاق قوشۇپ يىغلىسا ، دادىسىنى سېغىنىپ :
 ھالىڭ نېچۈك تەمكىن دادا ،
 قۇتقۇز مېنى غەمدىن دادا .
 بولدۇم خاراب ، باغرىم كاۋاپ ،

ئەزدى مېنى بۇ دەرد - ئازاب .
قانداق قىلاي جېنىم دادا؟...
دەپ ھەسرەت چېكىدىكەن ، ئاكىسىنى سېغىنىپ :
ئاكا - ئاكا جېنىم ئاكا ،
دەردىم تولا مېنىڭ ئاكا .
غېمىمنى كۆپ يېگەنتىڭىز ،
ئۇچماڭ ئېگىز دېگەنتىڭىز .
ئۇچۇپ - ئۇچۇپ چۈشتۈم بۇيان ،
كۆز ياشلىرىم بولدى قىيان .
دەپ زار - زار يىغلايدىكەن . ئاچىسىنى ياد ئېتىپ :
ئاچام قېنى ، ئاچام قېنى ؟
تېزرەك كېلىپ قۇتقۇز مېنى .
جان ئاچامنى كۆرگۈم كېلەر ،
چىڭ قۇچاقلاپ سۆيگۈم كېلەر .
قوشماق ئىدۇق ئايرىلمىغان ،
نوتا شېخى قايرىلمىغان .
تەتۈر پەلەك سالدى جاپا ،
قانداق قىلاي جېنىم ئاچا ؟ ! ...
دەپ ئاھۇپەرياد چېكىدىكەن . سىڭلىسى كۆز ئالدىغا كەلسە :
سىڭلىم گۈلى ، كۈننىڭ نۇرى ،
ئۆيىمىزنىڭ شوخ بۇلبۇلى .
كۈنگە بېقىپ ، نۇرغا چۆمۈپ ،
ئايغا بېقىپ ئويغا چۆمۈپ ،
ئويلاپ مېنى يۈرەمسىنا ؟
قېرىنداشلىق ئوتى يامان ،
دەردىم تولا رەڭگىم سامان .

ئاھىمنى سەن ئاڭلا جاھان .
 سىڭلىم گۈلى بولسۇن ئامان ،
 بولسۇن ئامان ، بولسۇن ئامان .
 قەست قىلسىمۇ يىلان - چايان .
 سىڭلىم گۈلى ئاينىڭ نۇرى ،
 ئۆيىمىزنىڭ شوخ بۇلبۇلى .
 خۇشال سايىراپ يۈرەمسىنا ؟
 ئويلاپ مېنى يۈرەمسىنا ؟
 چۈشۈڭدە بىر كۆرەمسىنا ؟

دەپ يىغلاپ ھوشىدىن كېتىدىكەن .

زۆھرە شۇنداق ھەسرەت - نادامەت چېكىپ يۈرگەن
 كۈنلەرنىڭ بىرىدە كۆلدە بىر كارامەت يۈز بېرىپتۇ . كۆل
 قۇرۇپتۇ . دادىسى ، ئانىسى ، ئاكىسى ، ئاچىسى ، سىڭلىسى
 كېلىپ كۆلنىڭ تېگىگە قارىسا زۆھرە يوق . ئۇلار تەڭلا
 «ئاه» دەپ ئاسمانغا قارىغانىكەن ، زۆھرە يۇلتۇز بولۇپ
 كۆكنىڭ قەرىدە تۇرارمىش . ئىككى ئوغلى ھەسەن بىلەن
 ھۈسەن چوڭ بولۇپ ، بېلىگە بىرى قىزىل ، بىرى يېشىل
 شايى بەلۋاغنى باغلاپ ، كۆكنى ھېلىلا يەرگە چۈشۈرىدىغان -
 دەك قاراپ تۇرارمىش .

رىۋايەتتە ھەسەن - ھۈسەن شۇنداق پەيدا بولغان ،
 دېگەن گەپ بار .

1. بۇ چۆچەكنى روللارغا بۆلۈنۈپ ، ھېسسىياتلىق
 ئوقۇڭلار .

2. چۆچەكنىڭ تىل گۈزەللىكىدىن قانداق ھۇزۇرلاندۇ.
خانلىقىڭىزنى مىسال بىلەن سۆزلەپ بېقىڭ.

3. بۇ چۆچەكنى يادلىۋېلىڭ.

نەزەر - نەزەر قىلىپلا تۇرما.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

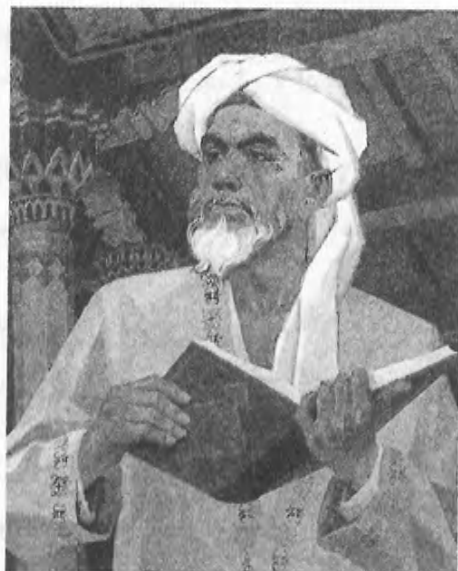
نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

نەزەر قىلىشقا نەزەر قىلىڭ.

18. تىلنىڭ پايدىسى ۋە زىيىنى ھەققىدە^①

ئەقىل ھەم بىلىم تەرجىمانى بۇ تىل ،
روشن تىل كىشىنى يورۇتقۇچى ، بىل !

قەدىرلىك قىلار تىل ، تاپار بەخت كىشى ،
قىلار ئەرنى تىل خار ، كېتەر ھەم بېشى .

ئىشكىتە تۇرار ئارسلاندۇر بۇ تىل ،
ئەي ئۆيلۈك ھەزەر قىل ، بېشىڭ يەيدۇ ، بىل .

① بۇ تېكىستنىڭ ئاپتورى قاراخانىيلار خانلىقى دەۋرىدە ياشىغان ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر ، ئەدىب ،
دانىشمەن ۋەزىر يۈسۈپ خاس ھاجىپ (1019 — 1085 - يىللار) . بۇ تېكىست ئۇنىڭ «قۇتادغۇ بىلىك»
داستانىدىن ئېلىندى . يەشمىسى ئاساس قىلىندى .

نېمە دەيدۇ تىلدىن جاپا كۆرگەن ئەر ،
قۇلاق سال ، ئەمەل قىل ، دىققىتىڭنى بەر :

جاپا سالدى تىلىم ماڭا كۆپ قېتىم ،
كېسىلمەستە بېشىم ، كېسەي مەن تىلىم .

سۆزۈڭنى كۆزەتكىن ، بېشىڭ كەتمىسۇن ،
تىلىڭنى كۆزەتكىن ، چىشىڭ سۇنمىسۇن .

ئېسەنلىك تىلىسەڭ ئەگەر سەن ئۆزۈڭ ،
تىلىڭدىن چىقارما ياراقسىز سۆزۈڭ .

بىلىپ سۆزلىسە سۆز ، بىلىم سانىلۇر ،
بىلىمسىز سۆزى ئۆز بېشىنى يەيۇر .

تولا سۆزدە ئارتۇق پايدا كۆرمىدىم ،
يەنە سۆزلىمەيمۇ پايدا تاپمىدىم .

تولا سۆزلىمە سۆز ، بىرەر سۆزلە ئاز ،
تۈمەن سۆز تۈگۈننى بۇ بىر سۆزدە ياز (يەش) .

بۇ تىل پايدىسى كۆپ ، زىيىنىمۇ تولا ،
ئارا ماختىلۇر ، مىڭ سۆكۈلۈپ ئارا .

ئەگەر مۇنداق بولسا ، بىلىپ سۆزلە سۆز ،
سۆزۈڭ بولسۇن كۆزىسىز قارىغۇ ئۈچۈن كۆز .

ئېنىقكى ، بىلىمسىز بىر قارىغۇ ئىرۇر ،
بىلىمدىن نېسۋە ئال ، بىلىمسىزدىن نېرى تۇر .

تۇغۇلغان ئۆلەر ، كۆر ، قالدۇر بەلگىسىز ،
سۆزۈڭ ياخشى بولسا ، ئۆزۈڭ ئۆلگۈسىز .

ئەر ئىككى نېمدىن قېرىماس ئۆزى ،
بىرى ياخشى ئىش ، بىرى ياخشى سۆز .

1 . بۇ شېئىرنى ھېسسىياتلىق ، توغرا ، راۋان ئوقۇڭ .
2 . سۆز قىلغاندا توغرا ، مەدەنىي سۆزلەش ، سورۇنغا
بېقىپ سۆزلەش ئەقەللىي ئەخلاق . ئەمما ، نۇرغۇن كىشىلەر
قوپال ، بولمىغۇر ، كىشىلەرنىڭ زىتىغا تېگىدىغان ، كۆ-
ئۇلسىزلىك پەيدا قىلىدىغان سۆزلەرنى قىلىشقا ئادەتلىنىپ
قالغان . ئۇلۇغ بوۋىمىز يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ تىلىنىڭ
پايدىسى ۋە زىيىنى توغرۇلۇق يازغانلىرىنى ئوقۇپ ، بۇ
جەھەتتە قانداق تەربىيىگە ئىگە بولغانلىقىڭىزنى سۆزلەپ
بېقىڭ .

3 . بۇ شېئىردا قانداق ئىستىلىستىكىلىق ۋاستىلەر
قوللىنىلغان ؟ تېپىپ بېرەلەمسىز ؟

4 . ئۇلۇغ بوۋىمىز يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ

«تولا سۆزدە ئارتۇق پايدا كۆرمىدىم

يەنە سۆزلىمەيمۇ پايدا تاپمىدىم .»

دېگەن مىسرالارنى قانداق چۈشەندىڭىز ؟ چۈشەنچىڭىزنى

سۆزلەپ بېقىڭ .

5 . ئۇيغۇر خەلق ماقال - تەمسىللىرى ئىچىدىن تلغا
مۇناسىۋەتلىك ماقال - تەمسىللەرنى تېپىپ كېلىڭ .

كۆھەر تىلەم ، زەر تىلەم .
كۆھەر تىلەم ، زەر تىلەم .

زەر تىلەم
كۆھەر تىلەم

زەر تىلەم
كۆھەر تىلەم

19. گۆھەر تىلىم ، زەر تىلىم^①

تىل ئالاقە قورالى ، تىل قەلىبىنىڭ ئەينىكى ،
 تىل ئادەمنى ، ئالەمنى باغلاپ تۇرغان زەر رىشتە ؛
 تىل خەزىنە ، تىل ھېكمەت ، تىل مۇھەببەت كۆۋرۈكى ،
 تىل ھاياتىنى ئىنسانغا ئايلاندۇردى پەرۋىشتە .

تىل نادانغا پەم بېرىپ ، تىل زۇۋانغا تەم بېرىپ ،
 ھاياتلىقنىڭ ئابادى مېھرى تاپتى سۆيۈكتە .
 شۇڭا ھەربىر قوۋمچۈن مەيلى كىچىك - چوڭ بولسۇن
 ئانا تىلى — ئۆز تىلى شۇنچە ئۇلۇغ ، بۈيۈك - تە... !

ئۇيغۇر تىلى ئۇۋاق تىل ، ئۇيغۇر تىلى ئوماق تىل ،
 سەككىز مىليون بۆلۈنۈش ئاشۇ تىلدا ناۋاسى ؛

① بۇ شېئىرنىڭ ئاپتورى روزى ساپىت (1944—2001 - يىللار) .

ئۇيغۇر تىلى كىچىك تىل ، ئەمما تاتلىق ، چۈچۈك تىل ،
مەن شۇ تىلنىڭ شەيداسى ، مىراسخورى — ھەغداسى .

ئۇ — ئانا تىل ، ئانامغا ، ئانىسىدىن يادىكار ،
مەن بۇ تىلنى ئۆگەنگەن زاكامدىكى چاغلاردا ؛
ئاشۇ ئانا تىل بىلەن ئوۋلاپ جانان مەيلىنى ،
پاراڭلاشقان ، سىرداشقان ئالمىزارلىق باغلاردا ...

بوۋام مۇشۇ تىل بىلەن يۈرىكىمگە پىچىرلاپ ،
ۋاپادارلىق ، مەردلىكنىڭ مىزانىنى بىلدۈرگەن ؛
ئوغلۇم ، قىزىم ھەر كۈنى تۆمۈچۈقتەك ۋىچىرلاپ ،
ھاياجانغا چۆمدۈرگەن ، مۇرادىمنى كۈلدۈرگەن .

مۇشۇ تىلدا نەۋائى كىيگەن ناۋا تاجىنى ،
شا مەشرەپنى مۇشۇ تىل ئېرىشتۈرگەن شەرەپكە ؛
يۈسۈپكە «خاس ھاجىپ»لىق ئاتا قىلغان مۇشۇ تىل ،
مەھمۇد بوۋام شۇ تىلدا دەرس ئۆگەتكەن ئەرەپكە .

مەن شۇ ئانا تىل بىلەن پەرۋاز قىلىپ ئىجادتا ،
زېمىستاننى لەنەتلەپ ، تاڭغا مەڭىز - يۈز ياقتىم ؛
كۈلسە يۇرتۇم تەڭ كۈلدۈم ، ئەل يىغلىسا ياش تۆكتۈم ،
بىللە كۆيدۈم ئوتىدا ، سۇلىرىدا تەڭ ئاقتىم .

مەن شۇ ئانا تىل بىلەن باغاشلىدىم باھارنى ،
گۈل - چېچەككە پۈركەنگەن چىمەنلەرنى ئارىلاپ ؛

مەن كۈلىمەن ، قوۋمىمنى كۈلدۈرىمەن قەلەمدە ،
تىلغا ئۈنگەن ھارام شاخ ، كۆتەكلەرنى پارچىلاپ !

شۇڭا دەيمەن : ئۆز تىلىم — گۆھەر تىلىم ، زەر تىلىم ،
بوپقالغىنى ئۇششاق تىل ئەمەس ھەرگىز ئىللىتى .
زەررە كىچىك ، ئاتوم شۇ زەررىلەردىن تۈزۈلگەن ،
مېنىڭ تىلىم ئاشۇنداق ئاتومچە بار قىممىتى !

ئەي تەڭرىتاغ پەرزەنتى ، ئۇزۇن سەپەر كارۋىنى ،
سىيىپماقتا مەڭزىڭنى تاغنىڭ مەيىن ساباسى .
مۇھەببەتلىك باغاشتا كۈلۈپ ، ياپرا ، ياڭرىسۇن
سەككىز مىليون شاد دىلنىڭ ئانا تىلىدا ناۋاسى !

2000 - يىل 20 - ماي ، خوتەن .

1. شېئىرنى ھېسسىيات بىلەن كوللېكتىپ دېكلامات -
سىيە قىلىڭلار .
2. شائىرنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتىنى ئۆز تىلىڭىزغا
ئايلاندۇرۇپ سۆزلەپ بېقىڭ .
3. بۇ شېئىرنى يادلىۋېلىڭ .

بۇ شېئىرنى يادلىۋېلىڭ

سەككىزىنچى مەشىق

1. تىرناق ئىچىگە تۆۋەندە بېرىلگەن سۆز ۋە قوشۇم-
چىلارنىڭ مۇۋاپىقلىرىنى قويۇڭ :
... قالماستىن ... بەلكى ... لىقتىن
گەرچە ... لېكىن ...
ئەگەر ... ئۇ ھالدا ...
ياكى ... ياكى ...
پەقەت ... لا ...
- 1 (گۈلنار تىرىشىپ ئوقۇغان) (لىكتىن) ، نەتىجىسى
ئەلا بولدى .
- 2 (ئەزىزە) مومامنىڭ چاچلىرى ئاقىرىپ كەتكەن
بولسىمۇ ، (لېكىن) ھەرىكىتى ناھايىتى چاققان .
- 3 (يەكشەنبە كۈنلىرى مەن گۈلسۈم بىلەن دائىم ئۈچ-
تىرىشىپ تۇرىمەن ، (ياكى) مەن ئۇنى ئىزدەپ بارىمەن ،
(ياكى) ئۇ مېنى ئىزدەپ كېلىدۇ .
- 4 (بەمەت) سوتسىيالىستىك يېڭى جۇڭگودا (لا) ،
بالىلار بەختىيار ياشىيالايدۇ .
- 5 (مۇئەللىم ئۆگىنىشىمىزگە كۆڭۈل بۆلۈپلا
(قالماستىن) ، (بەلكى) تۇرمۇشىمىزغىمۇ كۆڭۈل بۆلىدۇ .
- 6 (ئەگەر) بىز ھازىردىن باشلاپ تىرىشىپ ئوقۇ-
مىساق ، (ئۇ ھالدا) كېلەچەكتە ۋەتەننى گۈللەندۈرۈشتەك

ئېغىر مەسئۇلىيەتنى زىممىمىزگە ئالمايمىز .

2 . تۆۋەندىكى پارچىنى ئىچىڭىزدە ئوقۇپ ، ئۇنىڭ مەركىزىي ئىدىيىسى نېمە ئىكەنلىكىنى ، نەچچە قاتلام مەنە بويىچە يېزىلغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىڭ :

نۇرغۇن كىشىلەر بالىلىق دەۋرىدە «نېمە ئۈچۈن» دەپ سوراشقا ئامراق كېلىدۇ . ئاسماندىكى يۇلتۇزلار نېمە ئۈچۈن يەرگە چۈشۈپ كەتمەيدۇ ؟ سۇ نېمە ئۈچۈن ئېگىزگە ئاقمايدۇ ؟ ئادەملەر نېمە ئۈچۈن كېسەل بولىدۇ ؟ ئۆسۈملۈكلەر نېمە ئۈچۈن چېچەكلەيدۇ ؟ رادىئو نېمە ئۈچۈن ناخشا ئېيتالايدۇ ؟ ... ۋەھاكازالار .

ئۇلۇغ كەشپىياتچى ئېدىسونمۇ شۇنداق ئىدى . باشقىلار تەبىئىي ، دەپ قارايدىغان نەرسىلەر توغرىسىدا ئۇ ھامان «نېمە ئۈچۈن ؟» دەپ سورايىتتى . قولۇم - قوشنىلىرى ئۇنى غەلىتە بالا ، دەپ قارىسا ، ئوقۇتقۇچى ئۇنى «چاتاق» تېرىپلا يۈرىدىغان بالا دەيتتى ، لېكىن ئۇ باشتىن - ئاخىر «نېمە ئۈچۈن» دەپ سورايىدىغان ئادىتىنى تاشلىمىدى . «نېمە ئۈچۈن» لەرنىڭ جاۋابىنى تېپىش ئۈچۈن ، ئۇ ئۈزلۈكسىز تۈردە تەجرىبىلەر ئىشلەپ ، ئاخىرىدا 1000 دىن ئارتۇق تۈر بويىچە كەشپىيات ياراتقان ئۇلۇغ كەشپىياتچى بولۇپ قالدى .

بەزى ساۋاقداشلار كاللىسىنى ئىشلىتىشنى ياقتۇرمايدۇ ، سوئال سورا دېسە ، سوئال قويايلىدۇ . قانداق قىلىش كېرەك ؟ بۇنىڭ ئۈچۈن ئاڭلىق ھالدا ئىزدىنىش لازىم .

سوئال قويغاندىن كېيىن ، ئۆزى ئاۋۋال قانداق ھەل قىلىش كېرەكلىكى ئۈستىدە ئويلىنىشى زۆرۈر . ئۆزى ھەل قىلالىمىغاندا ، ئاندىن باشقىلارغا مۇراجىئەت قىلىشى كېرەك . باشقىلار ياردەملىشىپ ھەل قىلىپ بەرگەندىن كېيىن ، يەنە ئۇلارنىڭ قانداق ھەل قىلغانلىقىدىن ، نەتىجىدە ئۆزىنىڭ نېمىنى بىلىۋالغانلىقىنىمۇ ئوبدان ئويلىشى لازىم .

كىتاب ئوقۇغاندىمۇ شۇنداق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ . بىز بىرەر

پارچە ماقالە ياكى ئەسەرنى ئوقۇپ ، ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىنى بىلىدۇ .
ۋالغاندىن كېيىن ، ئاپتورنىڭ بۇ ماقالە ياكى ئەسەرنى نېمە ئۈچۈن
يازغانلىقى ، بىزگە نېمىلەرنى دېمەكچى بولغانلىقى ، نېمە ئۈچۈن بەزى
جايلارنى شۇ قەدەر تەپسىلىي يازغانلىقى ، يازغانلىرىنىڭ توغرا ياكى
توغرا ئەمەسلىكى قاتارلىقلارنى ئويلاپ كۆرۈش كېرەك . شۇلارنى
ئويلاپ كۆرگىنىمىزدە ، ماقالە ياكى ئەسەرنىڭ مەزمۇنىنى تېخىمۇ
چوڭقۇر ، تېخىمۇ تولۇق بىلىۋالايلى ، شۇنىڭ بىلەن بىللە ، تېخىمۇ
ئەقىللىق بولالايمىز . كالىمىنى ئىشلىتىشنى ياقتۇرمايدىغانلار ھېچ -
قانداق بىلىمگە ئېرىشەلمەيدۇ .

3 . تۆۋەندىكى كىچىك ھېكايىنى ئوقۇپ ، تۈزىتىشكە
تېگىشكە جايلارنى تېپىپ تۈزىتىڭ :

ئىلگىرى داۋۇت دېگەن بىر ئادەم بوپتىكەن ، ئۇ كىچىكىدە ئەقىل -
لىق ئىكەن ، بىر كۈنى داۋۇت ۋە كىچىك دوستلار يول بويىدا ئويناۋېتىپ -
تىپ ، بىر تۈپ نەشپۈت دەرىخىنى بايقاپ قاپتۇ . نەشپۈتلەر شاخ -
شېخىنى كۆتۈرەلمەي ، غۇچىچىدە بولۇپ كەتكەنىكەن . پەقەت داۋۇتلا
قىمىر قىلماپتۇ . كىچىك دوستلار بەس - بەستە دەرەخقە چىقىپ
ئۈزۈپتىكەن ، بىر ئادەم داۋۇتتىن : «سەن نېمىشقا دەرەخقە چىقىپ
نەشپۈت ئۈزۈپ يېمەيسەن ؟» دەپ سوراپتۇ .

كىچىك دوستلار نەشپۈتنى ئۈزۈپ چۈشۈپ يەپتىكەن ، دەرۋەقە
ئاچچىق ئىكەن ؛ ھەممەيلەن ئۇنىڭغا قايىل بوپتۇ .

داۋۇت سالماق ھالدا مۇنداق دەپتۇ : «ئۇ چوقۇم ئاچچىق ، چۈنكى
يولدىن ئۆتكۈچىلەر ئۇنى يەپ تۈگەتكەن ، بۇ نەشپۈت دەرىخى يول
بويىدا ، ھازىر گەرچە ئۇنىڭ مېۋىسى شۇنچە نۇرغۇن بولسىمۇ .»

4 . تۆۋەندىكى مەسەلنى ئوقۇڭ ھەمدە مەزمۇنىنى تەھ -
لىل قىلىپ ، مۇتەئەھەم خاراكتېرگە ئىگە كىشىلەرگە بول -

خان قارشىڭىزنى سۆزلەپ بېقىڭ .

بۆرە بىلەن قوزا

كۈچلۈكلەر ئالدىدا ئاجىزلار ھامان گۇناھكار بولىدۇ .

* * *

ناھايتى ئىسسىق بىر كۈنى بىر قوزا ئۆستەڭگە سۇ ئىچكىلى
بېرىپتۇ ، خەيرسىز كۈن ئىكەن ، بېرىپلا ئۇ شۇ يەردە پىرقىراپ
يۈرگەن ئاچ بۆرىگە ئۇچراپ قاپتۇ . بۆرە ئۇنىڭغا يەر ئاستىدىن قاراپ
ئويدان يەم ئۇچرىدى ، دەپ ئويلاپتۇ ، شۇنداقتىمۇ ئانچە ئالدىراپ
كەتمەي ، ئىشنى قائىدىگە توغرىلاپ قىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا مۇنداق
دەپ ۋارقىراپتۇ :

— قارا ، قاپ يۈرەكلىكىڭنى ! پاسكىنا تۇمشۇقۇڭنى تىقىپ سۈپ-
سۈزۈك سۈنى (مېنىڭ سۈيۈمنى) لايلىتىۋېتىپسەنغۇ ؟ ھىم ، يەنە
تېخى ھىجىيسەنا ؟ ھېلى بىكار قاپاق كالاڭنى ئۇزۇپ تاشلايمەن !
— بۆرە پادىشاھ ئالىيلىرى ، ئىجازەت قىلسىلا ، مەن ئەھۋالنى
ئېيتىپ باقاي ، مەن ئالىيلىرى سۇ ئىچىدىغان بۇ ئېقىننىڭ ئاياغ
تەرىپىدە تۇرىمەن . مەن ئۆزلىرىنى ئاچچىقلاندۇرغۇدەك ھېچبىر سە-
ۋەنلىك ئۆتكۈزگىنىم يوق ، ئالىيلىرى ئىچىدىغان سۈنى بۇلغىغىنىم
يوق ، بۇ يەردە تۇرۇپ بۇلغىغىلىمۇ بولمايدۇ .

— بۇ گەپچە ، مەن يالغان سۆزلەپتىمەن - دە ! ھۇ ئەبلەخ !
راستىنى دەپ باقە ، بۇرۇن مۇشۇنداق ئەدەپسىز گەپنى كىم قىلغان ؟
ھە ئەمدى ئېسىمگە كەلدى ، ئىككى يىل بۇرۇن مەن مۇشۇ يەردىن
ئۆتۈپ كېتىۋاتقان چاغدا سەن بىر قېتىم دېگەن . بۇرادەر ، مەن ئۇنى
ئۇنتۇغىنىم يوق ، ھەرگىز ئۇنتۇمايمەن !

— لېكىن ، سىلى خاتالاشتىلا ، — دەپتۇ بەختسىز قوزا ، —
مەن تېخى بىر ياشقىمۇ كىرگىنىم يوق .
— ئۇنداق بولسا چوقۇم ئۇ سېنىڭ ئاكاڭ .

— مېنىڭ ئاكام يوق ، ئالپىلىرى .

— ھە ، ئۇنداق بولسا سېنىڭ دوستۇڭ بولۇشى مۇمكىن ، يا بولمىسا تۇغقىنىڭ . شۇنداق ئەمەسمۇ . ئىشقىلىپ ساڭا ئوخشاش قوي- قوزىلار ، يەنە سىلەرنىڭ تايغىنىڭلار ، پادىچىڭلار — ھەممىڭلار ماڭا قەست قىلىش كويىدا ، ھەممىشە شۇ كويىدا يۈرسىلەر ، پۇرسەت بولسىلا مېنى ئۆلتۈرسەم دەيسىلەر . مەن شۇنىڭ ئۈچۈن بولسىمۇ سەندىن ھېساب ئالمىسام بولمايدۇ !

— لېكىن مەنچۇ ، مەن سىلگە نېمە گۇناھ قىلدىم ؟

— قۇرۇق گەپنى قوي ! ھېلىمۇ بىر كۈن ۋالاقشىدىڭ . سەن بىلەن ئىنچىكە ھېسابات قىلىپ ئولتۇرغۇدەك شۇنچە جىق ۋاقتى بار دەمسەن مېنى ، ھۇ ھايۋان ؟ سېنىڭ گۇناھىڭ شۇكى ... ، مەن سېنى يېمەكچى !

شۇنداق قىلىپ ، بۆرە قوزنى چىشلەپ ئورماننىڭ ئىچىگە ئەكىد- رىپ كېتىپتۇ .

5 . يىراقتىكى چوڭلارغا (دادىڭىز ، ئاپىڭىز ، ھاممىد- ئىز ، ئاكىڭىز ، مومىڭىزنىڭ بىرىگە) خەت يېزىپ ، ئۇلار- غا باشلانغۇچ مەكتەپنى تۈگەتكەنلىكىڭىزنى يېزىپ ، ئۇلارنى سېغىنغانلىقىڭىزنى ، مەكتەپنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ۋە مەك- تەپنى تۈگەتكەندىن كېيىنكى ئۈمىد - ئارزۇيىڭىزنى ئېيى- تىپ بېرىڭ . خەتنىڭ مەزمۇنى كونكرېت ، تەرتىپى ئېنىق ، مۇھىم نۇقتىسى گەۋدىلىك ، سۆزلىرى جايىدا بولسۇن .

سۆزلەرگە ئىزاھات

ئا

ئادەت كۈچى — بىرەر جەمئىيەت ياكى بىرەر مىللەت خەلقلىرى ئىچىدىكى ئىجتىمائىي ئەنئەنىۋى كۈچ ؛ ئۇزاق ۋاقىتلار داۋامىدا كە- شىلەرنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىرى جەريانىدا شەكىللەنگەن ، ئادەتكە ئايلانغان كۈچ .

ئە

ئەدىب — يازغۇچى ، شائىر ، قەلەمكەش .
ئەردەم — ئەدەپ - ئەخلاق .

ب

بىزار بولۇش — بىرەر ئىش ياكى ئادەمنى ياقىتۇرماسلىق ، ئۇ- نىڭدىن زېرىكىش ، جاق تويۇش .
بۇرچ — زىممىگە ئېلىپ ئۆتەشكە تېگىشلىك ۋەزىپە ياكى مەجبۇ- رىيەت .
بېجىرىم — ساغلام ، ساق ؛ ساپ ، پاك ؛ راۋۇرۇس ، مەزمۇت .
بۇزغۇن — سۇنىڭ دولقۇنلىنىشىدىن ھاسىل بولغان ئاق كۆ- پۈك .

پىراق — ئەڭ يېقىن ، سۆيۈملۈك كىشى ۋە ئۆزى ئۈچۈن قەدىر-لىك بولغان نەرسىدىن ئايرىلىش ، ھىجران .
پەرىزات — ھۆر - پەرى ، ئەڭ چىرايلىق ساھىبجامال خوتۇن-قىز .

پېيىگە چۈشۈش — بىرەر ئىش ۋە مەقسەتنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن شۇ ئىشنىڭ غېمىدە بولۇپ ، ئۇنىڭ كەينىگە كىرمەك ، شۇ يولدا ھەرىكەت قىلماق .

پىنھان — كىشىنىڭ نەزىرىدىن خالىي ، كىشى نەزىرى ئاسان چۈشمەيدىغان ، خىلۋەت ، خالىي ؛ يوشۇرۇن ، مەخپىي جاي .
پەرۋاسىزلىق — دىققەت - ئېتىبارنى قاراتماسلىق ، نەزەر سالىماسلىق ، پىسەنت قىلماسلىق .

پەيزى — باشقىلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان ، زوق-شوق بېغىشلايدىغان ، كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان خۇسۇسىيەت ، ئالاھىدە-لىك ؛ گۈزەل ، چىرايلىق ، ياخشى ؛ ھۇزۇر ، راھەت .
پورتىرېت — كونكرېت ئادەملەرنىڭ ئوبرازى تەسۋىرلەنگەن رەسىم .

تەشۋىش — ئەندىشە ، قورقۇنچ .
تەلىمات — سېھىرلەپ قويۇلغان ، سېھىرلىك نەرسە ؛ ھېچكىم كىرەلمەيدىغان سېھىرلىك جاي ؛ ھەرقانداق سىرلىق نەرسە ؛ ئاجايىد-بات .
تېئودولىت — بۇلۇڭ ئۆلچەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ئەسۋاب .

تەلتۇمار — خۇراپىي چۈشەنچە بويىچە كۆز تېگىشتىن ، بالايىئا-

پەتتىن ساقلايدىغان ، ئىچىگە دۇئا پۈتۈلگەن قەغەز سېلىنغان ئۈچ
بۇرجەك نەرسە .
تەۋەللۇت — تۇغۇلۇش ، تۇغۇش .

ج

جىسمى — بەدىنى ، تېنى ، ۋۇجۇدى ياكى گەۋدىسى .
جۈزئىي — ئانچە چوڭ ، مۇھىم ، جىددىي بولمىغان ، قىسمەن ؛
ئانچىكى ، ئەرزىمەيدىغان ، ئەھمىيەتسىز .

چ

چار پادىشاھ — كونا پادىشاھلىق تۈزۈمىدىكى روسىيە پادىشاھى .
چولتا — قىسقا ، كالتە ؛ يېتىشمەيدىغان ، يەتمەيدىغان .
چېرتىۋ — بىرەر نەرسىنىڭ خەرىتىسى .

خ

خۇنۇك — تۇتۇق ، غۇۋا ؛ قانسىز ، كۆرۈمىسىز ، سەت .
خەيرىخاھلىق — ھېسداشلىق ، ئىچ ئاغرىتىش .
خىتاب — مۇراجىئەت قىلىش .
خالىس — شەخسىيەتسىز ، ئادىل .
خورسىنىش — ئۇھ تارتىش .

د

دىلكەش — قەلبىنى چۈشىنىدىغان ، سىرداش ، مۇڭداش .

دەلخۇمار — قەلبى تەلپۈنىدىغان ، كۆڭلىگە ياقىدىغان ، يۈرىكى تەشنا .

دامخور — داملاشقا ، كۆز - كۆز قىلىشقا ئامراق ئادەم .
دەيدەيگە سېلىش — كۈشكۈرتۈش ، قۇترىتىش .

س

سەركە — ① پىچىلغان ئەركەك ئۆچكە ، ② كۆچمە مەنىدە :
باشقىلارنى يېتەكلىگۈچى ، يولباشچى .
سەرۋەر — يېتەكچى ، يولباشچى ، باشلىق .
سېھىرلىك — ئاجايىپ - غارايىپ ، سىرلىق .
سەردار — باشچى ، يولباشچى ، رەھبەر .
سىما — چىراي ، قىياپەت ، ئوبراز ، تۇرۇق .

غ

غەلىتە — ئۆزگىچە ، باشقىچە ، ھەيران قالارلىق .

ق

قىسمەت — پېشانىگە پۈتۈلگەن كۆرگۈلۈك ؛ تەقدىر .
قارغىشلىق — ئورۇنسز ، نامۇۋاپىق تەلەپ قويۇپ چىڭ تۇرۇۋېتىش .
لىپ جەدەل قىلىش ، يىغلاش .

ك

كۈچتۈڭگۈر — كۈچى بار ، كۈچلۈك .

كوپىيە — ئەسلىي نۇسخا ، قوليازما .
 كۆۋەجەش — كۆپچىمەك ، دەريا سۈيىنىڭ ئۇلغىيىپ ئاستا -
 ئاستا يۇقىرىغا ئۆرلىشى .
 كەھرىۋا — قەدىمكى قارىغاي يىلىمىنىڭ تاشقا ئايلانغان شەكلى .
 سۇس سېرىق ، قوڭۇر ياكى قىزىل قوڭۇر رەڭدە بولىدۇ .
 كۆز - كۆز قىلىش — داملاش ، بىرەر نەرسىنى كۆرسىتىپ
 ماختىنىش .

ل

لايىھە — بىرەر نەرسە ياكى ئىشنىڭ دەسلەپكى پىلانى .

م

ماياك — كېمىلەرگە يول كۆرسىتىش ئۈچۈن دېڭىز قىرغىقىغا ،
 ئارالغا ئورنىتىلغان سىگنال يورۇقى بار مۇنار .
 مۇرەسسە — كېلىشتۈرمەك ، مادارا قىلماق .
 مىسكىن — يوقسۇزلۇق ، غەم - ئەندىشە تۈپەيلىدىن روھىي
 ھالىتى چۈشكۈنلەشكەن ، غەمكىن ، سۇلغۇن .

ن

نارەسىدە — بالاغەتكە يەتمىگەن ، يېشىغا تولمىغان .
 ناتىق — سۆزمەن ، گەپكە ئۇستا ؛ گەپدان ، ئوتۇق سۆزلەش
 ئىقتىدارى يۇقىرى .
 نىمكەش — بىر مەزگىل ئىشلىتىلگەن ، ياكى كېيىلگەن ، پېتىدە
 دىن چۈشكەن .

ھەلەك — بىرەر ئىش - ھەرىكەت بىلەن بەند، مەشغۇل، شۇ
ئىشقا ئارتۇقچە ئۇرۇنغان؛ ئاۋارە، سەرسان.

ئو

ئوڭ زەرەت — مۇسبەت زەرەت (ئېلېكتر)، يەنى شايىغا سۈر-
كەلگەن ئىپەك تاياقچىدا ھاسىل بولغان زەرەت.

ئى

ئىندەك — دام، ئۇزاق، قىلتاق؛ ئىندەككە كەلتۈرمەك، يەنى
گەپكە كۆندۈرۈش.

ئىبرەت قىلىش — ساۋاق ئېلىش؛ ئۆلگە قىلىش.

ئىستەك — ئارزۇ، ئۈمىد، تىلەك.

ئىزغىرىن — سوغۇق، مۇزدەك (شامال ھەققىدە)

ئېدىتلىق — سانى ئېلىنغان، ھېساب كىتاب قىلىنغان.

ي

يار - يۆلەك — يۆلەش، ياردەم بېرىش.

ياراقسىز — يارىماس، كېرەكسىز.

يەلكەنلىك كېمە — يەلكەن ياردىمىدە سۈرئىتىنى تېزلىتىپ

ماڭىدىغان كېمە.

يەلكەن — شامال بىلەن ماڭدۇرۇش ئۈچۈن كېمىنىڭ خادىسىغا

ئورنىتىلغان رەخت.